

2

Sambor Grucza

Od lingwistyki tekstu do lingwistyki
tekstu specjalistycznego

Studi@ Naukowe
pod redakcją naukową Sambora Gruczy

IKL@

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej
Uniwersytet Warszawski

Studi@ Naukowe 2

Komitety Redakcyjne

prof. Sambor Gucza (przewodniczący)
dr Anna Borowska, dr Monika Płużyczka, dr Justyna Zając

Rada Naukowa

prof. Tomasz Czarnecki (przewodniczący)
prof. Adam Elbanowski, prof. Elżbieta Jamrozik, prof. Anna Tylusińska-Kowalska,
prof. Aleksander Wirpsza, prof. Ewa Wolnicz-Pawłowska,
dr hab. Silvia Bonacchi, dr hab. Magdalena Olpińska-Szkiełko

IKL@

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej
Uniwersytet Warszawski

WARSZAWA 2013

Sambor Grucza

Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego

IKL@

Wydawnictwo Naukowe
Instytutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej
Uniwersytet Warszawski

WARSZAWA 2013

Komitet redakcyjny

prof. Sambor Grucza, dr Anna Borowska,
dr Monika Płużyczka, dr Justyna Zając

Redakcja techniczna

prof. Sambor Grucza, mgr Agnieszka Kaleta

Projekt okładki

BMA Studio

e-mail: biuro@bmastudio.pl

www.bmastudio.pl

Założyciel serii

prof. dr hab. Sambor Grucza

ISSN 2299-9310

ISBN 978-83-64020-01-8

Wydanie trzecie

Publikacja *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego* jest dostępna na licencji Creative Commons. Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz autora. Zezwala się na wykorzystanie publikacji zgodnie z licencją – pod warunkiem zachowania niniejszej informacji licencyjnej oraz wskazania autora jako właściciela praw do tekstu.

Treść licencji jest dostępna na stronie: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za zawartość merytoryczną oraz stronę językową publikacji.

Adres redakcji

Studi@ Naukowe

Instytut Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa

tel. (+48 22) 55 34 253 / 248

e-mail: sn.ikla@uw.edu.pl

www.sn.ikla.uw.edu.pl

Spis treści

WPROWADZENIE	6
1. TERMINY – JĘZYKI SPECJALISTYCZNE – LINGWISTYKA JĘZYKÓW SPECJALISTYCZNYCH: ZARYS STANU BADAŃ.....	11
1.1. Lingwistyka języków specjalistycznych w Niemczech.....	12
1.1.1. Zarys historii	12
1.1.2. Kierunki, tematy i cele	14
1.1.3. Podsumowanie	18
1.2. Lingwistyka języków specjalistycznych w Polsce	20
1.2.1. Zarys historii	20
1.2.2. Kierunki, tematy i cele	21
1.2.3. Podsumowanie	25
2. ONTOLOGICZNA CHARAKTERYSTYKA I POJĘCIOWA DYFERENCJACJA RZECZYWISTOŚCI OKREŚLANEJ JAKO „JĘZYKI SPECJALISTYCZNE”	27
2.1. Idiolekty specjalistyczne vs. polilekty specjalistyczne.....	28
2.2. Języki specjalistyczne a specjalistyczna kompetencja komunikacyjna	31
3. ZARYS ROZWOJU LINGWISTYKI TEKSTU.....	34
3.1. Dziedzinowy rozwój lingwistyki tekstu	34
3.2. Rozwój perspektywy badawczej lingwistyki tekstu	40
3.2.1. Etap koncepcji transfrastycznych	41
3.2.2. Etap koncepcji semantycznych	43
3.2.3. Etap koncepcji komunikatywno-pragmatycznych	45
3.2.4. Etap koncepcji kognitywnych (niemodularnych).....	50
3.3. Podsumowanie – kilka uwag krytycznych	53
4. TEKSTY.....	56
4.1. Dotychczasowe sposoby pojmowania tekstów.....	56
4.2. „Teksty” a <i>teksty</i> – ich stratyfikacja	61
4.3. <i>Teksty</i> a <i>dyskursy</i>	65
4.4. <i>Teksty</i> a <i>konteksty</i>	67
4.5. W sprawie analizy tekstów	69

5. ELEMENTY RELATYWISTYCZNEGO PODEJŚCIA DO TEKSTÓW	73
5.1. Ku relatywistycznemu podejściu do tekstów	73
5.2. Podstawowe założenia relatywistycznego podejścia do tekstów	75
5.3. Teksty a język (idiolekt, polilekt).....	77
5.4. Relatywistyczne podejście do dziedzin tekstologicznych	80
6. TEKSTY SPECJALISTYCZNE.....	82
6.1. Fachowość – jej wyodrębnianie i dyferencjowanie.....	82
6.2. Relatywistyczne podejście do tekstów specjalistycznych	85
6.3. W sprawie mierzenia fachowości tekstów specjalistycznych	89
7. PRZEDMIOT LINGWISTYKI TEKSTU A PRZEDMIOT LINGWISTYKI TEKSTU SPECJALISTYCZNEGO	92
7.1. Dotychczasowe sposoby wyodrębniania i charakteryzowania przedmiotu lingwistyki tekstu	92
7.2. Relatywistyczna wizja przedmiotu lingwistyki tekstu	94
7.3. Ogólny przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego	98
7.3.1. Dotychczasowe traktowanie lingwistyki tekstu specjalistycznego	99
7.3.2. Relatywistyczna wizja przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego	100
7.4. Dyferencjacja i klasyfikacja cząstkowych przedmiotów i zadań lingwistyki tekstu specjalistycznego	103
8. PODSUMOWANIE.....	106
BIBLIOGRAFIA	110

Wprowadzenie

Szczególną rolę znajomości języków obcych we współczesnym świecie i potrzebę jej upowszechniania podkreślają już od dawna niemal wszyscy autorzy odnośnych prac glottodydaktycznych. Znajomość języków obcych zmieniła się bowiem w ciągu poprzedniego wieku z potrzeby o charakterze elitarnym w potrzebę o charakterze powszechnym. Nic też dziwnego, że zagadnienia dotyczące nauczania i uczenia się języków obcych stały się tematem szeroko zakrojonych i intensywnie uprawianych badań naukowych, co doprowadziło do ukonstytuowania się w drugiej połowie XX wieku samodzielnej dziedziny nauki – glottodydaktyki – zajmującej się zarówno nauczaniem i uczeniem się języków obcych, jak i kształceniem nauczycieli tych języków. Powstały także liczne instytucje akademickie prowadzące nie tylko badania w tym zakresie, lecz także kształcące nauczycieli języków obcych na odpowiednio ugruntowanych podstawach naukowych.

Wciąż jednak zarówno w nauce języków obcych, jak i w kształceniu nauczycieli języków obcych niedostatecznie uwzględniane są umiejętności (kompetencje) tekstowe, a w szczególności kompetencje dotyczące tworzenia i rozumienia tekstów specjalistycznych. Słowem: wciąż jeszcze za mało uwagi poświęca się w obrębie glottodydaktyki językom specjalistycznym.

Podobnie sprawa ta przedstawia się w obrębie kształcenia tłumaczy. Wprawdzie już stosunkowo dawno temu dostrzeżono wagę umiejętności interlingwalnego tłumaczenia tekstów, jednakże do niedawna koncentrowano się w zasadzie tylko na umiejętnościach tłumaczenia literatury pięknej. Z reguły umiejętności te traktowano jako pewien rodzaj literackiej zdolności, której nauczyć się ani nauczać nie sposób. W każdym razie pierwotnie tzw. teoria tłumaczenia interesowała się niemal wyłącznie zagadnieniami związanymi z przekładem tekstów literackich. Działo się tak, ponieważ tym właśnie tekstom czy tej literaturze jeszcze do niedawna przypisywano najwyższą rangę społeczną, a uznaniem obdarzano z reguły tylko tłumaczy literackich.

Tymczasem w codziennym funkcjonowaniu społeczności ludzkich niezmiernie wzrosło znaczenie nieliterackich tekstów, a zwłaszcza tekstów określanych od pewnego czasu jako teksty specjalistyczne (fachowe). W konsekwencji wzrosła nie tylko potrzeba uczenia się i nauczania umiejętności tworzenia tego rodzaju tekstów oraz efektywnego posługiwania się nimi, lecz także potrzeba kształcenia odpowiednich nauczycieli oraz tłumaczy tekstów specjalistycznych.

Społeczne zapotrzebowanie na tłumaczy tekstów nieliterackich zaczęło być na szerszą skalę widoczne dopiero w drugiej połowie poprzedniego wieku – najwcześniej w Ameryce, w szczególności w związku z II wojną światową, a potem także w Europie Zachodniej – po zakończeniu tej wojny. Narastać zaczęło ono z jednej strony wraz z powstaniem multinarodowych i multijęzykowych instytucji, takich jak NATO i Unia Europejska, a z drugiej wraz z intensyfikacją rozwoju gospodarczego i naukowego oraz jego globalizacją: „W związku z burzliwym postępowaniem nauki i techniki oraz szybkim rozwojem środków masowego przekazu w świecie współczesnym powstała konieczność przełamania barier językowych, które hamują przepływ stale rosnącego

zasobu informacji” (Kielar 1988: 7). W Polsce do 1989 r. zapotrzebowanie na tego rodzaju specjalistów było znikome. Natomiast od 1989 r. zaczęło rosnąć niezwykle szybko, a wraz z przystąpieniem Polski do NATO i Unii Europejskiej nastąpił wręcz wybuch zapotrzebowania na tłumaczy tekstów nieliterackich – otworem stoją przed nimi obecnie także „kariery” europejskie. Zapotrzebowanie to wywołało proces konstytuowania się nie tylko lingwistyki tekstów specjalistycznych, lecz także translatoryki tekstów specjalistycznych.

Efektom wspomnianego rozwoju jest również powstawanie coraz to nowych języków specjalistycznych, ich intensywny rozwój oraz wzrost ich znaczenia w komunikacji międzyludzkiej. Ich istnienie i stan ich rozwoju determinują poziom komunikacji profesjonalnej – żadnej wiedzy specjalistycznej nie da się bowiem dokładnie przedstawić w języku ogólnym. Specjalistyczna wiedza, specjalistyczny opis i specjalistyczna komunikacja wymagają odpowiednich języków specjalistycznych (Grucza F. 2002, 2004).

Szczegółowa historia tych języków jest długa. Jednakże istotnego znaczenia zaczęły nabierać dopiero w czasach nowożytnych – w Anglii w XVIII wieku, w Niemczech w XIX wieku, a w całej Europie w pierwszej połowie XX wieku. W ślad za tym już wówczas zaczęły pojawiać się pierwsze systematyczne zainteresowania terminologiczne. S. Gajda zauważył trafnie, że: „Początków świadomej i planowej działalności terminoznawczej należy szukać w XVIII w. i wiązać je z osobami K. Linneusza (1707–1778) w dziedzinie biologii oraz A.L. Lavoisiera (1743–1794) w chemii. Pierwszy z nich, wprowadzając binominalny sposób budowy terminu, nawiązujący do antycznego jeszcze sposobu klasyfikowania i *definiowania per generis proximum et differentiam specificam*, uporządkował nazewnictwo botaniczne (1751) i zoologiczne (1758). Posłużył się przy tym łaciną, która traciła już na znaczeniu jako międzynarodowy język nauki, ale tu zachowała funkcję identyfikującą i dlatego dzieło Linneusza przetrwało do dziś. Drugi, posługując się językiem narodowym – francuskim, zaproponował modele terminotwórcze dla nazw związków chemicznych” (Gajda 1990: 9).

Rzeczą znaną jest natomiast poniekąd, że procesu konstytuowania się badań terminologicznych nie zainicjowali lingwiści, lecz badacze z innych dziedzin, zwłaszcza uczeni-inżynierowie – w Niemczech E. Wüster, w Polsce W. Nowicki. Także proces wyodrębniania się badań obejmujących „całe” języki specjalistyczne nie został zainicjowany przez lingwistykę, lecz przede wszystkim przez glottodydaktykę i translatorykę. Lingwistyka „odkryła” języki specjalistyczne tak naprawdę dopiero jakieś 20–30 lat temu – wcześniej wykazywała co najwyżej pewne zainteresowanie ich składnikami leksykalnymi, czyli tzw. terminologiami.

Na płaszczyźnie instytucjonalnej proces wyodrębniania i konstytuowania się nauki zajmującej się językami specjalistycznymi jako jej głównym przedmiotem badawczym zaczął dokonywać się dopiero na naszych oczach. Powołana do życia w 2000 r. na Wydziale Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich Uniwersytetu Warszawskiego Katedra Języków Specjalistycznych, to pierwsza – jak się zdaje – tego typu samodzielna instytucja akademicka nie tylko w Polsce, lecz także w skali europejskiej. Zarazem podkreślić trzeba jednak, że w innych krajach zaczęto interesować się językami specjalistycznymi z punktu widzenia naukowego znacznie wcze-

śniej niż w Polsce, i że w niektórych krajach (m.in. w Niemczech) są one wciąż jeszcze uprawiane intensywniej niż u nas.

Ale choć potrzebę badań nad językami specjalistycznymi zauważono w obrębie glottodydaktyki i translatoryki już kilkadziesiąt lat wcześniej, i choć już także lingwistyka zajmuje się nimi od pewnego czasu, to jednak na razie brak prób ujęcia w jedną ramę koncepcyjną wyników lingwistycznych, glottodydaktycznych i translatorycznych badań i rozważań nad językami specjalistycznymi. Taką próbę podejmuje w niniejszej pracy.

Pierwotnie zamierzałem zająć się głównie problemem kształcenia tłumaczy tekstów specjalistycznych, a w szczególności zagadnieniami doboru, selekcji, adaptacji i preparacji tekstów specjalistycznych dla potrzeb kształcenia tłumaczy tekstów specjalistycznych. Zamiar ten podjąłem z następującego powodu: choć w procesie kształcenia tłumaczy już od pewnego czasu zwraca się coraz większą uwagę na języki specjalistyczne, to jednak na razie brak głębszej naukowej refleksji na ten temat, w szczególności nad instrumentalizacją (doborem, adaptacją, selekcją i preparacją) tekstów specjalistycznych dla celów dydaktyki translacji, czyli translatoryki, zajmującej się kształceniem tłumaczy tekstów specjalistycznych. W żadnym wypadku praktyka nauczania translacji tekstów specjalistycznych nie jest jeszcze dostatecznie ufundowana naukowo. Wyodrębnienie i ukonstytuowanie dziedziny zajmującej się badaniem procesów nauczania i uczenia się tłumaczenia tekstów specjalistycznych jest konieczne, albowiem: „Wydaje się, że dydaktyzacja określonych dziedzin zależy między innymi od ich teoretycznego opracowania” (Grucza F. 1981a: 21).

Realizacji tego zamiaru nie porzuciłem. Przesunąłem ją na plan drugi, ponieważ chcąc zająć się selekcją, adaptacją i preparacją tekstów specjalistycznych dla jakichkolwiek specjalistycznych celów, trzeba z jednej strony koniecznie zastanowić się nad językami specjalistycznymi i poniekąd nad językami w ogóle, a z drugiej nad tekstami specjalistycznymi i tekstami w ogóle, nad ich tworzeniem i rozumieniem, nad posługiwaniem się nimi.

Zrazu wydawało mi się, że lingwistyczną bazę dla zamierzonych przeze mnie rozważań translatorycznych, dotyczących w szczególności dydaktyki translacji, uda mi się pozyskać drogą zsumowania wyników dotychczasowych przedstawionych w odnośnej literaturze – badań nad tekstami. Jej studiowanie doprowadziło mnie jednak do przekonania, iż drogą prostego zsumowania nie sposób ich zintegrować, i że jest tak dlatego, ponieważ badania te zostały wykonane z bardzo różnych punktów widzenia i też na podstawie różnych, czasem heterogenicznych, założeń metodologicznych. Z kolei studium relatywistycznej teorii języków ludzkich, w tym również języków specjalistycznych, zarysowanej przede wszystkim w pracach F. Gruczycy (1983, 1993b, 1997, 2002, 2004), doprowadziło mnie do przekonania, iż wyniki dotychczasowych rozważań nad językami i tekstami specjalistycznymi można nie tylko zintegrować, lecz także rozwinąć, o ile podejdzie się do nich z punktu widzenia tej teorii. Wyniki podjętej przeze mnie próby przeniesienia jej założeń zarówno na grunt lingwistyki tekstu w ogóle, jak i lingwistyki tekstów specjalistycznych w szczególności przedstawiam w kolejnych rozdziałach tej pracy.

Pewnego rodzaju śladem wspomnianego pierwotnego zamysłu badawczego jest to, że uwzględniona tu literatura przedmiotu jest w zasadzie ograniczona do literatu-

ry polskiej i niemieckiej. Tłumaczenie jakichkolwiek tekstów jest zawsze realizowane w jakiejś parze języków, z reguły w parze „język ojczysty – język obcy”, natomiast znacznie rzadziej w parze „język obcy – język obcy”. Dlatego również programy kształcenia tłumaczy z reguły obejmują parę „język ojczysty – język obcy”, a znacznie rzadziej parę „język obcy – język obcy”. Stąd też zakres niniejszych rozważań został z góry ograniczony do pary „język ojczysty – język obcy”. Będą one dotyczyć odpowiednich języków ogólnych (standardowych), lecz przede wszystkim odpowiednich języków specjalistycznych – w tym wypadku pary „polskie języki specjalistyczne – niemieckie języki specjalistyczne”.

Mimo iż punkt ciężkości niniejszej pracy nie spoczywa ani na językach ludzkich w ogóle, ani nawet nie na językach specjalistycznych, lecz na tekstach, a zwłaszcza na tekstach specjalistycznych, to jednak nie sposób podjętego tu zadania wykonać bez zarysowania przynajmniej stanowiska zajętego wobec niektórych podstawowych kwestii dotyczących języków ludzkich w ogóle, a języków specjalistycznych w szczególności. Każdy konkretny tekst jest bowiem konkretnym tworem konkretnej osoby (konkretnego autora), wytworzonym na podstawie jej konkretnego języka – na podstawie konkretnego języka dokonuje się także każde rozumienie każdego tekstu. Zarazem każdy tekst specjalistyczny jest pewnym rodzajem tekstu w ogóle. A każdy język specjalistyczny pewnym rodzajem języków ludzkich w ogóle.

Nie sposób było także nie dotknąć w tej pracy zagadnień związanych z posługiwaniem się tekstami (specjalistycznymi), ponieważ umiejętność posługiwania się nimi implikuje konieczność posiadania odpowiedniej specjalistycznej kompetencji komunikatywnej – komunikatywnej kompetencji tekstowej.

Z kolei kwestiami dotyczącymi tekstów w ogóle, czyli kwestiami z zakresu ogólnej lingwistyki tekstu trzeba się tu było zająć dlatego, że teksty specjalistyczne – przynajmniej jako wyrażenia językowe – stanowią pewną kategorię tekstów w ogóle, co oznacza zarazem, że nie sposób zająć się lingwistyką tekstu specjalistycznego bez zajęcia się lingwistyką tekstu w ogóle.

W konsekwencji tych stwierdzeń dyskusję dotyczącą tekstów specjalistycznych poprzedzę dyskusją dotyczącą tekstów w ogóle, a dyskusję dotyczącą historii konstytuowania się lingwistyki tekstu specjalistycznego – analizą historii konstytuowania się lingwistyki tekstu w ogóle. Natomiast rozważania dotyczące języków specjalistycznych rozpocznę od przeglądu dotyczącej ich niemieckiej i polskiej literatury naukowej – przeglądowi temu poświęcę pierwszy rozdział niniejszej pracy. Natomiast główne elementy przyjętej tu lingwistycznej (relatywistycznej) koncepcji (wizji) języków ludzkich w ogóle, a języków specjalistycznych w szczególności, przedstawię w rozdziale 2.

W pierwszym rozdziale poddam analizie niemiecką i polską literaturę poświęconą językom specjalistycznym. Przeglądowi poddam najpierw literaturę niemiecką, a następnie polską – dlatego że dziedzina nauki, zajmująca się badaniem języków specjalistycznych, wcześniej ukonstytuowała się w Niemczech, a dopiero później w Polsce, a zwłaszcza dlatego, że w Niemczech badania nad językami specjalistycznymi prowadzone są intensywniej niż w Polsce. Zarówno w części poświęconej badaniom niemieckim, jak i w części poświęconej badaniom polskim zarysuję najpierw historię wyodrębniania w obu krajach języków specjalistycznych jako spe-

cyficznego przedmiotu zainteresowań nauki. Następnie spróbuję sklasyfikować odnośne prace z zakresu badań nad językami specjalistycznymi w zależności od tego, (a) jak szeroki zakres rzeczywistości językowej biorą pod uwagę ich autorzy, oraz (b) jakie stawiają sobie częściowe cele poznawcze przede wszystkim.

W trzecim rozdziale zarysuję historię dziedzinnego konstytuowania się lingwistyki tekstu oraz najważniejsze etapy jej rozwoju – od koncepcji transfrastycznych począwszy, poprzez etap koncepcji semantycznych oraz komunikatywno-pragmatycznych, aż do najnowszych koncepcji kognitywnych (niemodularnych).

Główną część tej pracy stanowią jednak rozdziały 4., 5., 6. i 7. W rozdziale czwartym najpierw podsumuję krótko historię rozwoju pojmowania tekstu, następnie przedstawię kilka przykładów współczesnych definicji tekstu i wreszcie pokażę najważniejsze ich deficyty. W drugiej części tego rozdziału spróbuję odpowiedzieć na pytanie, co trzeba zrobić, by znaleźć zadawalające odpowiedzi na ontologiczne i komponentalne pytania dotyczące tekstu.

W kolejnym rozdziale (5.) zaprezentuję próbę pojęciowej, funkcjonalnej i strukturalnej charakterystyki tekstów z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków, zarysowanej w pierwszym rozdziale niniejszej pracy. Tu również przedstawię podstawowe kwestie dotyczące relacji między tekstami a językiem (idiolektem) oraz zarysuję relatywistyczne podejście do wyodrębniania, dyferencjacji i stratyfikacji dziedzin tekstologicznych.

Rozdział szósty jest próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie, co wyróżnia teksty specjalistyczne w obrębie tekstów w ogóle, oraz co je wyróżnia w obrębie tego zbioru prymarnie. Najpierw przedstawię stanowiska innych autorów zajmowane w tej sprawie, a na gruncie relatywistycznego podejścia do tekstów specjalistycznych omówię przede wszystkim zagadnienia dotyczące fachowości, a w szczególności terminologiczności tekstów specjalistycznych.

W rozdziale siódmym omówię dotychczasowe sposoby wyodrębniania i charakteryzowania przedmiotu lingwistyki tekstu, przedstawię relatywistyczną wizję przedmiotu lingwistyki tekstu i lingwistyki tekstu specjalistycznego, a wreszcie zarysuję dyferencjację i klasyfikację przedmiotów i zadań częściowych lingwistyki tekstu specjalistycznego.

Końcowa część rozdziału siódmego stanowi zarazem swoisty pomost do pracy, w której zamierzam zrealizować mój pierwotny zamysł, tzn. poddać możliwie systematycznej analizie zagadnienia dotyczące dydaktyki translacji, którą traktuję jako pewną część szerszej rozumianej translatoryki, a tę z kolei – podobnie jak glottodydaktykę – w zgodzie z Polską Szkołą Lingwistyki Stosowanej jako relatywnie odrębną dziedzinę nauki (więcej w tej sprawie Kielar, Bartoszewicz, Lewandowski 1994 oraz Kielar, Krzeszowski, Lukszyn, Namowicz 2000).

1. Terminy – języki specjalistyczne – lingwistyka języków specjalistycznych: zarys stanu badań

Zainteresowania językami specjalistycznymi wyrosły z zainteresowań terminami, a te z potrzeb czysto praktycznych – w pewnym momencie w wielu dziedzinach tak działalności praktycznej, jak i naukowej konieczne stały się unifikacja i normalizacja słownictwa specjalistycznego. Z zainteresowań terminami wyrosła zajmująca się nimi nauka, czyli terminologia. Jednakże zarówno w niemieckiej, jak i polskiej literaturze przedmiotu wyrażenie „terminologia” jest używane w sposób wieloznaczny: po pierwsze, używa się go zarówno na określenie terminologii ogólnej (teoretycznej), jak i szczegółowej, czyli terminologii zajmującej się konkretnym zbiorem terminów; po drugie, zarówno na określenie terminologii jako pewnej dziedziny nauki, jak i na określenie terminologii jako pewnej dziedziny praktyki (normalizacji), a także na określenie efektu tej praktyki, czyli odpowiednio „znormalizowanego” zbioru wyrazów; po trzecie, na określenie najistotniejszej części języków specjalistycznych, czyli ich leksykonu.

Pragnę już w tym miejscu zaznaczyć, że terminologię traktuję jako samodzielną dyscyplinę (Lukszyn/ Zmarzer 2001). Zgadzam się bowiem ze stanowiskiem, że ani zakresy przedmiotów obu tych dyscyplin, ani zakresy ich zadań nie pokrywają się, a jedynie przecinają się. Poza tym, terminologia zajmuje się w zasadzie tylko zbiorami terminów dziedzin stosunkowo ścisłych, tzn. takich, które poddają się unifikacji i normalizacji. Natomiast lingwistyka języków specjalistycznych interesuje się także językami dziedzin mniej czy mało ścisłych. Wreszcie obie dziedziny zdają się różnić z punktu widzenia stawianych sobie zadań, ale o tym więcej w innym miejscu.

Jeżeli chodzi o poglądy innych autorów w sprawie dziedzinowych związków pomiędzy badaniami nad językami specjalistycznymi i badaniami terminologicznymi, to w gruncie rzeczy można je podzielić na dwie różne grupy. Jedni uważają, że badania nad językami specjalistycznymi są częścią terminologii, a inni odwrotnie – że terminologia jest subdziedziną badań nad językami specjalistycznymi.

Jednakże niezależnie od tego, które z tych stanowisk uzna się za słuszne, zarówno w rozważaniach nad językami specjalistycznymi, jak i w rozważaniach dotyczących tekstów specjalistycznych trzeba wziąć pod uwagę historię i dokonania terminologii – zarówno czystej (teoretycznej), jak i normatywnej (aplikatywnej).

Przedstawiona w dalszych częściach tego rozdziału analiza należy w dużej mierze do zakresu (płaszczyzny) metalingwistyki. Jej przedmiotem są bowiem nie tyle języki specjalistyczne, co dotyczące ich badania i/lub rozważania na ich temat oraz wyniki tak jednych, jak i drugich, a w pewnym stopniu także „języki” odnośnych publikacji, stanowiące pewien specyficzny rodzaj języków specjalistycznych.

Przeglądu zarówno niemieckiej, jak i polskiej literatury przedmiotu dokonam najpierw w zależności od tego, jaki zakres rzeczywistości językowej uwzględniają reprezentowane w poszczególnych pracach koncepcje języków specjalistycznych, a następnie w zależności od tego, jakie cząstkowe (szczegółowe) cele poznawcze (czyste, stosowane, konfrontatywne, diachroniczne, historiograficzne itd.) stawiają sobie ich autorzy.

1.1. Lingwistyka języków specjalistycznych w Niemczech

1.1.1. Zarys historii

Pierwotnie terminy wyróżniano w niemieckich pracach za pomocą łacińskiej nazwy „terminus technicus” lub jej krótszej formy „terminus”. Ale niebawem do obiegu wprowadzono także takie nazwy, jak: „Kunstwort” i „technischer Ausdruck”. Z czasem ponadto pojawiły się w niemieckojęzycznych pracach określenia „Fachwort”, „Fachausdruck”, natomiast konkretne zbiory terminów zaczęto z czasem określać w nich za pomocą wyrażenia „Terminologie” lub „Fachterminologie” (Hoffmann 1988).

Korzenie naukowego zainteresowania terminami w Niemczech sięgają według niektórych autorów początku XIX wieku (Drozd/ Seibicke 1973, Albrecht/ Baum 1982, Roelcke 1999). Pierwsze próby ich instytucjonalizacji w Niemczech podjęło już powołane w roku 1859 w Düsseldorfie stowarzyszenie Verein Deutscher Ingenieure. Zarówno stowarzyszenie to, jak i zainteresowania terminami w ogóle wyrosły z potrzeby poddania terminologii przynajmniej niektórych dziedzin normatywnej kodyfikacji. W niektórych dziedzinach techniki pojawiła się już wówczas potrzeba tego rodzaju kodyfikacji, nawet w wymiarze międzynarodowym.

Intensywniejszy rozwój badań nad terminami nastąpił jednak dopiero na początku XX wieku. Potrzebę ich uprawiania szczególnie dobitnie pokazał E. Wüster w pracy „Internationale Sprachnormung in der Technik. Besonders in der Elektrotechnik”, opublikowanej w 1931 r. (Wüster 1979). Zarazem autor ten przedstawił systematyczne zręby naukowego podejścia do zagadnień dotyczących terminów. W każdym razie jego praca stała się fundamentem, na którym zaczęto tworzyć naukę zajmującą się badaniem i normowaniem terminologii. Dodać do tego wypada, że już wówczas zainteresowano się w Niemczech również terminologiami ekonomicznymi i że już wtedy do niemieckojęzycznej literatury wprowadzona została nazwa „Wirtschaftslinguistik”, a także nazwa „fachsprachliche Terminologielehre” (szerzej na ten temat Drozd/ Seibicke 1973, von Hahn 1983, Bungarten 1997).

E. Wüster nie był jednak lingwistą, lecz inżynierem. Jeśli chodzi o lingwistyczne zainteresowania terminami, to ich początki przypadają wprawdzie również już na przełom XIX i XX wieku (interesowali się nimi już wówczas O. Dittrich i R. Steche, por. Grucza F. 1983: 348 i 347), niemniej początek intensywniejszych lingwistycznych zainteresowań językami specjalistycznymi przypada w Niemczech dopiero na przełom lat 50. i 60. XX wieku. Ich dalszą historię można podzielić na dwa etapy: pierwszy etap to lata 60. i 70., a drugi to lata 80. i 90.

Dla lat 60. i 70. XX wieku charakterystyczne są prace zajmujące się przede wszystkim teorią języków specjalistycznych; są to próby zmierzające do wypracowania odpowiedzi na pytanie, czym są języki specjalistyczne i co je wyróżnia, czyli próby ustalenia cech dystynktywnych języków specjalistycznych. W kolejnych dwóch dekadach – lata 80. i 90. – dominują natomiast prace, w których pytania o istotę języków specjalistycznych jakby „systematycznie” omija się. Inne charakte-

rystyczne cechy prac z tego zakresu to metodologiczna niepewność i terminologiczna powierzchowność. Zdaniem Th. Bungartena (1993: 23) są to pewnego rodzaju konsekwencje permanentnego poszerzania zakresu badań lingwistyki języków specjalistycznych i włączania do jej obrębu coraz to nowych perspektyw i zarazem nieuwzględniania wyników wcześniejszych badań nad językami specjalistycznymi.

Jednym z podstawowych efektów rozszerzenia perspektywy badawczej z początkowo (czysto) terminologicznej na szeroko pojętą lingwistyczną jest niewątpliwie fakt, że odtąd w niemieckojęzycznej literaturze coraz częściej występuje nazwa „Fachsprache”. Nazwa ta urobiona została prawdopodobnie, tak jak nazwa „Terminologie”, już w XIX wieku, niemniej na początku posługiwano się z reguły nie nią, lecz niewątpliwie częściej takimi określeniami, jak „Berufssprache” lub „technische Sprache”. Później do obiegu weszły poza tym też takie wyrażenia, jak: „Fachjargon”, „Spezialsprache”, „Gruppensprache”, „Berufssprache”, „Sachsprache”, „Zwecksprache”, „Arbeitssprache”, „Expertensprache”, „fachlicher Soziolekt”, „Subsprache”, „Register”, „Sprachvariante”, „Varietät”, „Teilsprache”. W pracach popularnonaukowych wszystkie te nazwy pojawiają się i dzisiaj, ale w wypowiedziach naukowych operuje się obecnie już niemal wyłącznie określeniem „Fachsprache”. Tylko sporadycznie spotkać można w najnowszych niemieckich pracach dotyczących lingwistyki języków specjalistycznych również takie określenia, jak „Technolekt” lub „Fachlekt” (Laurén/ Nordmann 1996).

W wyniku niezwyklej popularności, jaką w latach 70. i 80. poprzedniego wieku zyskała lingwistyka tekstu, dokonało się kolejne poszerzenie zakresu zainteresowań badawczych nad językami specjalistycznymi. Pod wpływem lingwistyki tekstu lingwistyka języków specjalistycznych przestała się zajmować tylko terminami i/lub specjalistycznymi elementami „zdaniowymi” (składniowymi) języków specjalistycznych i zajęła się także, a potem nawet głównie, tekstami specjalistycznymi jako pewnymi faktami językowymi. Teksty sformułowane w językach specjalistycznych określano na początku mianem „Fachprosa”, „Gebrauchsliteratur” lub „Fachliteratur”. Wraz z dziedzinowym wyodrębnianiem lingwistycznych badań nad tekstami specjalistycznymi, teksty te zaczęto określać jako „Fachsprachentexte” lub w skrócie jako „Fachtex-te”. Dziedzinę zajmującą się badaniem tego przedmiotu obecnie nazywa się „Fachsprachentextlinguistik” lub w skrócie „Fachtex-tinguistik” (Hoffmann 1983, Baumann 1992, Schröder 1993b).

W wyniku kolejnego rozszerzenia w ostatnich latach perspektywy badawczej lingwistyki języków specjalistycznych poprzez włączenie w jej zakres zainteresowań zagadnień dotyczących szeroko pojętej komunikacji specjalistycznej pojawiły się w niemieckich pracach z zakresu języków specjalistycznych takie nazwy, jak: „Fachsprachenkommunikation” i „Fachkommunikation” (von Hahn 1983, Hoffmann 1993). Na ogół obie te nazwy są używane jako synonimy, ale czasem nazwę „Fachsprachenkommunikation” używa się w sensie implikującym tylko werbalną komunikację specjalistyczną, a nazwę „Fachkommunikation” w sensie implikującym także inne formy tego rodzaju komunikacji. Ale w obu wypadkach nazwy „Fachsprachenkommunikation” i „Fachkommunikation” określają zarówno przedmiot, jak i dziedzinę badań.

Wraz z włączeniem do badań nad językami specjalistycznymi zagadnień zwią-

zanych z szeroko pojętą komunikacją specjalistyczną dokonała się zarazem dalsza dyferencjacja częściowych przedmiotów badań nad językami specjalistycznymi, co z kolei wywołało tendencję do ukonstytuowania coraz to nowych dziedzin badań nad językami specjalistycznymi. I tak, w konsekwencji wyróżnienia werbalnej komunikacji specjalistycznej, a zwłaszcza dyskursywnej (konwersacyjnej) formy tej komunikacji (określanej jako „Fachdiskurs”, „Fachgespräch” lub „mündliche Fachkommunikation”), powstały dziedziny, określane jako: „Fachdiskursanalyse” (analiza dyskursu specjalistycznego), „Fachgesprächsanalyse” (analiza rozmowy specjalistycznej) (Hoffmann/ Kalverkämper/ Wiegand 1998), „Fachkommunikation” (komunikacja specjalistyczna) (Langeheine 2001), „Fachtexttranslation” (tłumaczenie tekstów specjalistycznych) (Buhl, Gerzymisch-Arbogast 1996, Forner 2000), „Wirtschaftskommunikation” (komunikacja w gospodarce) (Brünner 2000), „Verständlichkeitsforschung” (badania nad zrozumiałością tekstów specjalistycznych) (Busse 1989, Jahr 1993a, 1993b, 1996, Niederhauser 1999, Behrendt 1998, Nückles 2001), „Transfer von Fachtextinhalten” (transfer treści tekstów specjalistycznych) (Homburger 1990, Baßler 1996, Göpferich 1997).

1.1.2. Kierunki, tematy i cele

Jak już wspomniałem, w tym podrozdziale podejmę próbę analizy niemieckich prac z zakresu badań nad językami specjalistycznymi najpierw w zależności od tego, (a) jak szeroki zakres rzeczywistości językowej biorą pod uwagę ich autorzy, a potem (b) jakie stawiają sobie częściowe cele poznawcze. W pierwszym wypadku chodzi w gruncie rzeczy o to, na bazie jakiego modelu czy jakiej koncepcji lingwistycznej analizowane prace (badania) zostały wykonane. Z punktu widzenia tego kryterium można odnośne badania niemieckie podzielić na trzy grupy – na prace wykonane na podstawie modelu (1) strukturalnego, (2) pragmatycznego i (3) kognitywnego (Gardt 1998, Kalverkämper 1998, Roelcke 1999). Dodać wypada do tego, że klasyfikacja ta odzwierciedla zarazem historyczny rozwój badań w zakresie lingwistyki języków specjalistycznych.

Model strukturalny (a) leżał u podstaw badań dotyczących języków specjalistycznych w latach 1950–1970, tzn. w pierwszym okresie rozwoju lingwistyki języków specjalistycznych. Cechę charakterystyczną tego okresu stanowi pojmowanie języka specjalistycznego jako systemu złożonego ze znaków językowych oraz reguł syntaktycznych używanych w ramach komunikacji specjalistycznej (Hoffmann 1976, Nabrings 1981, Brutto 1987, Steger 1988).

Jak już wspomniałem, w tym okresie zajmowano się bardzo intensywnie pytaniem, co wyróżnia języki specjalistyczne. Jednym z efektów poszukiwań odpowiedzi na to pytanie jest to, że już pod koniec lat 50. XX wieku zaczęto w niemieckiej literaturze lingwistycznej stosunkowo systematycznie odróżniać języki specjalistyczne, określane jako „Fachsprachen”, od języka ogólnego, określanego jako „Gemeinsprache” (Seibicke 1959, Möhn 1968, Mentrup 1979). Jednakże jedni autorzy traktowali w tamtym okresie języki specjalistyczne w taki sposób, jakby stanowiły one pewne równorzędne odmiany języka ogólnego, a inni w taki sposób, jakby

stanowiły one pewnego rodzaju języki podrzędne, w związku z czym zaczęli je określać jako „subjęzyki”.

Strukturalne podejście do języków specjalistycznych można dodatkowo podzielić na okres leksykalny i syntaktyczny. Dla pierwszego z nich (lata 60. poprzedniego wieku) znamienne są kwantytatywne i kwalitatywne analizy charakterystycznych cech leksyki specjalistycznej. Drugi (lata 70. poprzedniego wieku) wyróżnia się wieloma pracami empirycznymi, zmierzającymi do wyłonienia syntaktycznych cech charakterystycznych dla języków specjalistycznych (szerzej na ten temat m.in. Hoffmann 1988, Fraas 1998).

Przeniesienie na grunt lingwistyki języków specjalistycznych pragmatycznej wizji języków ludzkich, co miało miejsce na przełomie 80. i 90. lat XX wieku, spowodowało znaczne poszerzenie jej dotychczasowego zakresu zainteresowań. Odtąd w badaniach dotyczących języków specjalistycznych niemieccy autorzy biorą pod uwagę już nie tylko kwestie terminów i cech syntaktycznych języków specjalistycznych, lecz także kwestie dotyczące tekstów specjalistycznych i ich kontekstowego otoczenia.

Jednakże w pewnym momencie autorzy reprezentujący pragmatyczne podejście do języków specjalistycznych jakby przestali się interesować tymi językami i zaczęli koncentrować swą uwagę niemal wyłącznie na samych tekstach specjalistycznych. W efekcie lingwistyka języków specjalistycznych zaczęła się przekształcać w lingwistykę tekstów specjalistycznych. W każdym razie autorzy odnośnych prac z tego okresu częściej posługują się wyrażeniami „Fachtext” (tekst specjalistyczny) i „Fachsprachentext” (tekst sformułowany w języku specjalistycznym) niż wyrażeniem „Fachsprache” (język specjalistyczny) (Hoffmann 1985, 1990, Schröder 1991). Większość z nich kieruje się w swych badaniach postulatami, według którego lingwistyka języków specjalistycznych głównym przedmiotem analizy powinna uczynić konkretne teksty specjalistyczne rozumiane jako kompleksowe wypowiedzi językowe, a ich typologii dokonywać nie tylko według kryteriów formalnych, lecz także funkcjonalnych.

Drugą fazę okresu pragmatycznego nazywa się w literaturze niemieckiej fazą komunikacyjną. Zaczęła się ona pod koniec lat 80. i trwała do końca lat 90. XX wieku. W tym czasie nastąpiło w badaniach nad językami specjalistycznymi dalsze rozszerzenie perspektywy badawczej. Teraz włączono do niej też zagadnienia dotyczące samych procesów komunikacji specjalistycznej, a poniekąd już także kwestie dotyczące mówców-słuchaczy (jako partnerów interakcyjnych), a nawet pytania o niektóre elementy komunikacyjnego kontekstu, warunkujące efektywny przebieg tej komunikacji. W okresie tym nastąpiła ponadto wspomniana już dalsza znaczna dyferencjacja nauki o językach specjalistycznych. Jak słusznie zauważa Th. Roelcke (1999: 22), usytuowanie tekstu specjalistycznego w obrębie komunikacji specjalistycznej oraz włączenie tej ostatniej w zakres badań nad językami specjalistycznymi wymusiło postawienie pytań daleko wykraczających poza tradycyjną, tzn. leksykalno-gramatyczną, perspektywę badawczą. Pytania te obejmowały już nie tylko zagadnienia czysto lingwistyczne, lecz również zagadnienia natury socjologicznej i socjolingwistycznej oraz psychologicznej i psycholingwistycznej.

Już na początku lat 90. XX wieku zaczęto przenosić na grunt rozważań i badań

nad językami specjalistycznymi koncepcje lingwistyki kognitywnej. W pewnym momencie zwolennicy tego kierunku badań nad językami specjalistycznymi przestali w ogóle koncentrować się na tekstach i zaczęli się skupiać na uwarunkowaniach kognitywnych procesów komunikacji specjalistycznej. Przedstawiciele tego kierunku badań nad językami specjalistycznymi coraz częściej określają go za pomocą nazwy „kognitive Fachsprachenlinguistik” (kognitywna lingwistyka języków specjalistycznych).

W centrum zainteresowań badawczych przedstawicieli tego kierunku znajdują się procesy językowego przekazywania i przetwarzania wiedzy specjalistycznej (Hoffmann 1993, Jahr 1993a, 1996). Ich zdaniem w badaniach nad językami specjalistycznymi trzeba wziąć pod uwagę właściwości mózgu ludzkiego, pozwalające tworzyć odpowiednie specjalistyczne struktury kognitywne, a zwłaszcza właściwości mózgu, umożliwiające (i) językowe odtwarzanie tych struktur, (ii) abstrahowanie i konkretyzację jako pewne współczynniki przetwarzania wiedzy, (iii) asocjacje i dysocjacje jako współczynniki syntetycznego i analitycznego myślenia.

Kognitywna lingwistyka języków specjalistycznych posługuje się w opisie języków specjalistycznych m.in. pojęciami funkcja wyrażania i funkcja przedstawiania (Knobloch, Schäder 1996). Z punktu widzenia funkcji przedstawiania reprezentanci tego kierunku uznają za podstawowe cechy dystynktywne języków specjalistycznych takie ich atrybuty, jak: dokładność, zrozumiałość, ekonomiczność środków wyrazu, określoność (stopień anonimowości) nadawcy (Baumann 1998a, Fijas 1998, von Hahn 1998a, 1998b, Oksar 1998). Identyfikacji języka specjalistycznego przedstawiciele tego kierunku dokonują natomiast na podstawie identyfikacji grupy zawodowej, która danym językiem się posługuje (Becker, Jäger, Michaeli, Schmalen 1990, Roelcke 1991, Baumann 1995, Jahr 1993a).

Drugie z wziętych tu pod uwagę kryteriów klasyfikacji prac na temat języków specjalistycznych stanowią ich wewnętrzne cząstkowe cele poznawcze (b). Z tego punktu widzenia badania dotyczące języków specjalistycznych można podzielić m.in. na (1) badania deskryptywno-eksplikatywne, (2) badania diachroniczne, (3) badania konfrontatywne, (4) badania aplikatywne (dydaktyka języków specjalistycznych, aspekty translatoryczne).

Wśród prac deskryptywno-eksplikatywnych można wyróżnić: (i) prace analizujące konkretne języki specjalistyczne (najczęściej są to prace dotyczące języka prawnego i prawniczego, ekonomicznego, medycyny, a także języków różnych dziedzin nauki), (ii) prace przedstawiające elementy teorii języków specjalistycznych (Hoffmann 1976, 1978, Fluck 1985, Möhn/ Pelka 1984, Buhlmann 1989, Buhlmann/ Fearn 1987, 2000, Bungarten 1980, 1993, Becker/ Hundt 1998, Fraas 1998), (iii) prace dotyczące komunikacji specjalistycznej (von Hahn 1983, Lothar 1984, Hoffmann 1985, Schaefer 1994); wśród nich można wyróżnić dalej m.in. prace prezentujące badania nad pisaną komunikacją specjalistyczną (Steiger 1989, Pogner 1999) oraz nad mówioną komunikacją specjalistyczną (Lenz/ Schröder 1993c).

Badania diachroniczne można z kolei podzielić na: (i) historyczne analizy języków specjalistycznych (Dröge 1978, Denk 1981, Haage 1993), (ii) diachroniczne badania porównawcze (Bahner 1986, Bungarten 1992, Roelcke 1999) i (iii) badania dotyczące genezy poszczególnych języków specjalistycznych (Hums 1989).

W ramach badań konfrontatywnych na wyróżnienie zasługują przede wszystkim (i) interkulturowe analizy języków specjalistycznych (Boelcke/ Thiele 1988, Schröder 1993a, 1993b, Fix/ Habscheid/ Klein 2001) i (ii) konfrontatywne analizy tekstów specjalistycznych (Trumpp 1988, Pöll 1993, Eckkammer/ Hödl/ Pöckl 1999, Adamzik 2001). Stosunkowo szczegółowy przegląd badań konfrontatywnych przedstawiony został w pracy zbiorowej „Kontrastive Fachsprachenforschung” (Baumann/ Kalverkämper 1992).

Dotyczące języków specjalistycznych badania aplikatywne można podzielić na takie, które (i) mają na celu przyczynienie się do naukowego ufundowania nauczania języków specjalistycznych, czyli ufundowania dziedziny określanej jako „Fachsprachendidaktik” lub „Fachfremdsprachenunterricht” (Jasny 2001, Hebel, Hoberg, Jahn 2002, także czasopismo „Materialien Deutsch als Fremdsprache”), oraz takie, które (ii) mają na celu przyczynienie się do racjonalizacji dydaktyki translacyjnej (Petioky 1991, Thiel 1991, Gercken 1999, Pöchhacker 2000, Snell-Hornby et al. 1998, Schmitt 1999).

Jeżeli chodzi o badania na rzecz nauczania języków specjalistycznych, to można je dalej podzielić w zależności od tego, czy ich celem jest przyczynienie się do naukowego ufundowania nauczania danego języka specjalistycznego jako języka ojczystego, czy raczej nauczania tego języka specjalistycznego jako języka obcego. W niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu na określenie tych zakresów aplikacyjnych badań nad językami specjalistycznymi używa się odpowiednio nazw: „muttersprachlicher Fachsprachenunterricht” (Fluck 1985: 221) oraz „fachbezogener Fremdsprachenunterricht” lub „Fachfremdsprachenunterricht” (Fluck 1985: 219).

Jedną z pierwszych prac, w których zostały podjęte zaganienia dotyczące nauczania języków specjalistycznych, jest artykuł L. Hoffmanna, opublikowany w 1968 r., który ukazał się pod tytułem „Probleme der Fundierung eines modernen fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts”. Od czasu tej publikacji zakres zagadnień, którymi zajmują się niemieccy glottodydaktycy „specjalistyczni”, poszerzył się znacznie. Podejmowane w odnośnych pracach zagadnienia, problemy i/lub tematy można podzielić na dotyczące: (a) podstawowych problemów nauczania języków specjalistycznych (Hoffmann 1968, 1982, Beier/ Möhn 1983, 1988, Fluck 1992, 1997, 1998, Domińczak 1997), (b) zagadnień związanych z opracowywaniem materiałów dydaktycznych do nauczania niemieckich języków specjalistycznych (Piepho 1982, Beier/ Möhn 1983, Schleyer 1992), (c) miejsca nauki języków specjalistycznych w nauczaniu języka niemieckiego jako ojczystego (Lauschem al. 1978, Buhlmann/ Fearn 1998, 2000), (d) przystosowania tekstów specjalistycznych do nauczania języków specjalistycznych (Beier/ Möhn 1984), (e) akwizycji obcego języka specjalistycznego w ramach akwizycji języka obcego w ogóle (Lüttich 1987), (f) roli języków specjalistycznych w nauczaniu różnych przedmiotów szkolnych (Bach 1984, Deppner 1989). W najnowszych pracach podejmowane są też zagadnienia możliwości zastosowania w nauczaniu i uczeniu się języków specjalistycznych najnowszych osiągnięć technicznych, czyli zagadnienia multimedialnego nauczania i uczenia się języków specjalistycznych (Dodigovic 1995).

Jeśli chodzi o podejmowane w niemieckiej literaturze przedmiotu zagadnienia z zakresu translatoryki języków specjalistycznych, to generalnie można je podzielić

na takie, które stanowią pewne warianty kwestii dyskutowanych przez translatorykę w ogóle, oraz na takie, które dotyczą specyficznych aspektów translacji tekstów specjalistycznych. W literaturze niemieckiej podejmowane są kwestie dotyczące: (a) procesów translacyjnych zachodzących podczas tłumaczenia tekstów specjalistycznych (Bühler 1988, Gerzymisch-Arbogast 1996), (b) ogólnych problemów tłumaczenia tekstów specjalistycznych (Wilss 1979, Bachmann 1992, Arntz 1998), (c) problemów translacyjnych, na które napotyka tłumacze tekstów specjalistycznych sformułowanych w konkretnych językach, (d) problemów translacyjnych, na które napotyka tłumacz przy tłumaczeniu konkretnych rodzajów tekstów specjalistycznych (Göpferich 1993, 1995), (e) problemów maszynowego tłumaczenia tekstów specjalistycznych, (f) modeli i metod kształcenia tłumaczy w zakresie języków specjalistycznych (Gnutzmann, Turner 1980).

W skrócie można powiedzieć, że główne cele aplikatywnych badań dotyczących języków specjalistycznych w Niemczech są, zresztą podobnie jak w Polsce, wyznaczane z punktu widzenia potrzeb: (1) dydaktyki języków specjalistycznych, (2) kształcenia tłumaczy w zakresie języków specjalistycznych, (3) tłumaczenia maszynowego, (4) unifikacji i normalizacji terminologicznej oraz (5) dokumentacji elektronicznej.

1.1.3. Podsumowanie

Podsumowując przedstawiony zarys rozwoju badań nad językami specjalistycznymi w Niemczech oraz krótki przegląd niemieckojęzycznej literatury przedmiotu wypada przede wszystkim stwierdzić, iż aktualnie, tzn. na początku XXI wieku, badania te i odnośne prace przedstawiają się jako niezwykle zróżnicowane zarówno z punktu widzenia ich cząstkowych przedmiotów (tematów), jak i celów, a także reprezentowanych w nich kierunków metodologicznych. Następnie wypada stwierdzić, iż rozwój tych badań polegał głównie na stałym poszerzaniu zbioru objętych nimi zagadnień i stawianych im celów, czyli na permanentnym wzbogacaniu ich różnorodności. I wreszcie trzeba stwierdzić, że owo permanentne „wzbogacanie” tych badań powodowało zarazem ich coraz dalej idącą atomizację.

Nic więc dziwnego, że w tej sytuacji pojawiły się próby koncepcyjnego ufundowania integracyjnych badań nad tekstami (językami) specjalistycznymi. Za potrzebą ukonstytuowania takich badań wypowiedział się bardzo wyraźnie K.D. Baumann (1992). Jego zdaniem obecnie jest wręcz konieczne podjęcie wysiłków zmierzających do integracji wszystkich cząstkowych perspektyw i/lub celów badań nad tekstami specjalistycznymi – celów lingwistycznych, socjologicznych, psychologicznych, a także celów dziedzin, których wiedzę teksty te reprezentują (Kalverkämper 1996, 1998). Podjęte próby integracyjnego podejścia do badań nad tekstami specjalistycznymi zaowocowały m.in. zwiększeniem aplikacyjnego potencjału wypracowanych modeli.

Dla określenia szeroko pojętej dziedziny badań nad językami specjalistycznymi używa dzisiaj się w niemieckojęzycznej literaturze przedmiotu przeważnie nazwy „Fachsprachen-Forschung” lub „Fachsprachenforschung” (Skowronek/ Budin 1985,

Hoffmann 1987, 1998c, Kalverkämper 1998). Natomiast na określenie całości lingwistycznych badań nad językami specjalistycznymi używa się w Niemczech przeważnie określenia „Fachsprachenlinguistik”. Zarówno dziedzinę nazywaną „Fachsprachenforschung”, jak i dziedzinę nazywaną „Fachsprachenlinguistik” traktuje się jako odrębne względem dziedziny określanej jako „Terminologieforschung”, lub w skrócie jako „Terminologie”.

Jednak podjęte w Niemczech próby integracji badań nad językami specjalistycznymi na razie nie przyniosły znaczących efektów. W Niemczech nadal uprawiane są takie badania, jak leksykografia specjalistyczna („Fachsprachenlexikografie”) (Schäder/ Bergholtz 1994, Wiegand 1995) czy słowotwórstwo języka specjalistycznego („Fachsprachenwortbildung”) (Picht 1988, Duhme 1991, Fraas 1998), tzn. badania znajdujące się nadal pod zdecydowanym wpływem tradycyjnej terminologii („Terminologie(forschung)”) (Spiegel 1988, Arntz 1988, Felber/ Budin 1989, Arntz/ Picht 1982, Felber 1993, Budin 1993, Wendt 1997). Zarazem uprawiane są w Niemczech też takie „nowsze” kierunki badań, jak: lingwistyka tekstu specjalistycznego („Fachtexlinguistik”) (Harweg 1993, Klauke 1994, Dietz 1995, Göpferich 1995, Spillner 1996, Baumann 2001), pragmatyka tekstów specjalistycznych („Fachtex- pragmatik”) (Schröder 1993c, Pogner 1999), kognitywna lingwistyka języków specjalistycznych („Kognitive Fachsprachenlinguistik”) (Knobloch/ Schäder 1996), dydaktyka języków specjalistycznych („Fachsprachendidaktik”) (Fluck 1997, 1998, Domińczak 1997, Buhlmann/ Fearn 2000).

Mniej lub bardziej wyczerpujące informacje o historii badań nad językami specjalistycznymi w Niemczech można rzecz jasna znaleźć w wielu niemieckich pracach poświęconych zagadnieniom języków specjalistycznych. Przeważnie dotyczą one jednak tylko badań przeprowadzonych w latach 70. i 80. XX wieku. Dokładniejsze omówienie najstarszej historii tych badań można znaleźć w pracach L. Drozda i W. Seibicke pt. „Deutsche Fachund Wissenschaftssprache. Bestandsaufnahme – Theorie – Geschichte” (1973) oraz J. Albrechta i R. Bauma pt. „Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart” (1982).

Najobszerniejszą prezentację wszelkich kierunków i koncepcji badań nad językami specjalistycznymi powstałymi w Niemczech, także pod koniec poprzedniego wieku, zawiera ogromne dwutomowe dzieło zbiorowe, które ukazało się w 1998 r. pt. „Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft” (Hoffmann/ Kalverkämper/ Wiegand 1998; dokładnie omówiłem je w Grucza S. 2002/2003). Natomiast krótki krytyczny opis kierunków badawczych w Niemczech można znaleźć w jednej z najnowszych prac poświęconych teorii języka specjalistycznego, której autorem jest T. Roeckle; nosi ona tytuł „Fachsprachen” (1999).

Systematycznie wyniki najnowszych badań niemieckojęzycznych nad językami specjalistycznymi prezentowane są w czasopiśmie „Fachsprache – Internationale Zeitschrift für Fachsprachenforschung, -didaktik und Terminologie” (Wien, Verlag Braumüller) oraz w ramach następujących serii wydawniczych: (a) „HAIN. Hamburger Arbeiten zur Fachsprachenforschung” (więcej na ten temat Bungarten 1992), (b) „FIN. Forum Für Fachsprachen-Forschung” (Tübingen, Gunter Narr Verlag), (c) „FAK. Fachsprachliche Kommunikation” (Instytut Germanistyki Uniwersytetu

w Lund), (d) „Beiträge zur Wirtschaftskommunikation. Publikationen des Arbeitsbereiches Unternehmenskommunikation”, (e) „Leipziger Fachsprachen-Studien”, (f) „Materialien Deutsch als Fremdsprache”.

Jeśli chodzi o bibliografie dotyczące badań nad językami specjalistycznymi, to na specjalne wyróżnienie zasługują następujące: Barth (1971), Bungarten (1981), Schröder (1991) (prawdopodobnie jest to przypadek, że prace te ukazywały się w odstępach dziesięcioletnich). Obszerny spis literatury przedmiotu zamieszczony został także w następujących pracach: Fluck (1996), Roelcke (1999), Eckkammer/Hödl/Pöckl (1999). Hoffmann/ Kalverkämper/ Wiegand (1998). Poza tym od numeru 13. (opublikowanego w 1991 r.) czasopismo „Fachsprache – Internationale Zeitschrift für Fachsprachenforschung, -didaktik und Terminologie” zamieszcza regularnie analityczną bibliografię najnowszych publikacji dotyczących badań nad językami specjalistycznymi. Informacje bibliograficzne dotyczące prac z zakresu lingwistyki języków specjalistycznych zamieszczane są także systematycznie w germanistycznym czasopiśmie bibliograficznym „Germanistik. Internationales Referatenorgan mit bibliographischen Hinweisen”, w podrozdziale „Wissenschafts-, Fach- und Sondersprachen” rozdziału „Varietätenlinguistik”. Na uwagę zasługuje także katalog 100 najważniejszych prac naukowych z zakresu badań nad językami specjalistycznymi oraz prac dotyczących uczenia języków specjalistycznych opublikowanych w Niemczech, Austrii i Szwajcarii, który został zamieszczony na stronach internetowych Goethe-Institut Inter Nationes (www.goethe.de).

1.2. Lingwistyka języków specjalistycznych w Polsce

1.2.1. Zarys historii

Polskie zainteresowania językami specjalistycznymi wyrosły także z zainteresowań terminologicznych. Te ostatnie mają również w Polsce już dość długą tradycję i stosunkowo bogatą literaturę. Pierwszą – jak się zdaje – syntetyczną polską pracę dotyczącą zagadnień terminologii stanowi książka W. Nowickiego, opublikowana pod tytułem „O ścisłość pojęć i kulturę słowa w technice”. Książka ta ukazała się w 1978 r. nakładem Wydawnictwa Komunikacji i Łączności w Warszawie (Nowicki 1978). Główny tytuł tej książki jest nieco mylący, ale podtytuł precyzuje jej treść. Brzmi on następująco: „Poradnik terminologiczno-językowy opracowany na przykładzie telekomunikacji i dziedzin pokrewnych”. Następną syntetyczną pracę terminologiczną napisaną przez tego samego autora – W. Nowickiego – w 1986 r. nosi już całkiem jednoznaczny tytuł: „Podstawy terminologii” (Nowicki 1986). Autor rozwija w niej i uściśla idee przedstawione w pracy z 1978 r.

Ważny krok w rozwoju polskich rozważań na temat terminologii jako pewnej dziedziny badań stanowi monografia opolskiego językoznawcy S. Gajdy, która ukazała się w 1990 r. pt. „Wprowadzenie do terminu” (1990), a następnie także praca zbiorowa przygotowana pod redakcją F. Gruczy „Teoretyczne podstawy terminolo-

gii” (1991). „Najświeższym” – jak na razie – syntetycznym ujęciem polskiej terminologii jest monografia J. Lukszyna i W. Zmarzer, zatytułowana „Teoretyczne podstawy terminologii” (2001). Wymienione książki S. Gajdy, F. Gruczy oraz J. Lukszyna i W. Zmarzer kładą solidne podwaliny pod polską terminologię jako odrębną i względnie samodzielną dziedzinę szeroko rozumianego językoznawstwa. Ich treści nie będę tu jednak referował, albowiem w dalszych częściach niniejszej rozprawy będę się jedynie okazjonalnie zajmował kwestiami dotyczącymi tak rozumianej terminologii. Systematycznie będę się zajmował tu przede wszystkim problemami nauki o językach specjalistycznych, który traktuje jako dziedzinę względem terminologii odrębną, czyli tak, jak się dzisiaj ją traktuje w Niemczech.

Polskojęzyczna literatura z zakresu nauki o językach specjalistycznych jest na razie o wiele skromniejsza tak w porównaniu z polską literaturą terminologiczną, jak i w porównaniu z niemiecką literaturą referującą badania nad językami specjalistycznymi. Ale podobnie jak w niemieckiej, tak też w polskiej literaturze przedmiotu używane są różne nazwy na określenie badanej rzeczywistości językowej; należą do nich m.in.: „języki zawodowe” (Zawiliński 1927), „podjęzyki” (Biniewicz/ Starzec 1995: 399), „subjęzyki specjalistyczne” (Wojnicki 1991a), „technolekty” (Grucza F. 1991), „języki fachowe”, „języki środowiskowe”, „warianty języka”, „odmiany funkcjonalne polszczyzny”, „style polszczyzny”. W odniesieniu do tej rzeczywistości często mówi się w polskiej literaturze poza tym o „rozwarstwieniu społeczno-zawodowym języka ogólnonarodowego” oraz o „różnicowaniu języka w tzw. przekroju pionowym” (Kwiryna-Handke/ Rzetelska-Feleszko 1977: 149).

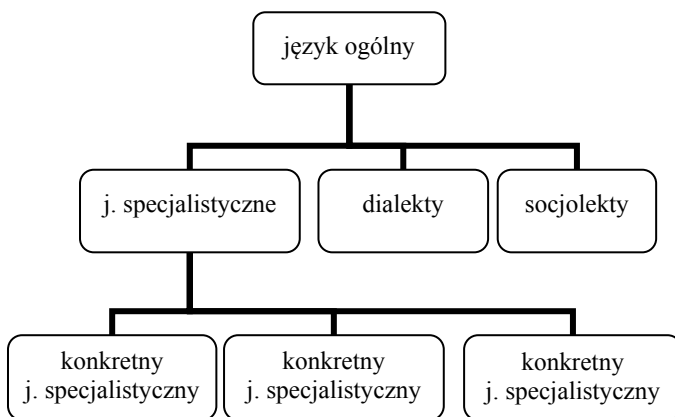
Wypada przy tym dodać, że większość autorów polskich posługuje się jednocześnie terminami w rodzaju „podjęzyki”, „języki środowiskowe” czy „style” itd., nie troszcząc się ani o zachodzące między nimi relacje, ani o objaśnienie ich znaczeń. W konsekwencji jawią się one jako wieloznaczne i często trudne do zrozumienia. Jako przykład takiego stanu rzeczy można wymienić tytuł pierwszego rozdziału pracy A. Biniewicz i A. Starzec (1995), który brzmi następująco: „Miejsce stylu naukowego wśród innych odmian języka polskiego”. Że autorzy synonimicznie traktują nazwę „styl naukowy” i „odmiana języka” to oczywiste, ale nie jest jasne, dlaczego tak postępują.

1.2.2. Kierunki, tematy i cele

Generalnie można wyróżnić dwa koncepcyjnie odmienne podejścia polskich autorów do języków specjalistycznych oraz relacji pomiędzy językami specjalistycznymi a językiem ogólnym. Dla pierwszego z tych podejść charakterystyczne są z jednej strony wyrażenia w rodzaju „warianty języka”, „odmiany języka polskiego”, „odmiany funkcjonalne polszczyzny”, „style polszczyzny”, a z drugiej strony wyrażenia w rodzaju „subjęzyki”. Drugie podejście do języków specjalistycznych zostało zapoczątkowane w pracach F. Gruczy (1991, 1994).

Co się tyczy pierwszego z tych podejść, to (zresztą podobnie jak w Niemczech) jedni jego reprezentanci ujmują relacje pomiędzy językami specjalistycznymi a językiem ogólnym tak, jakby te pierwsze stanowiły pewne „równorzędne” odmiany

języka ogólnego, natomiast drudzy tak, jakby stanowiły one względem niego pewnego rodzaju podjęzyki. (Bodaj najwyraźniej koncepcję tę widać w: Kwiryna-Handke/ Rzetelska-Feleszko (1927: 149): „wierzchołek (tego układu) stanowi język literacki...”) piętro niżej znajdują się różne odmiany języka mówionego warstw kulturalnych, niżej zaś – potoczny język różnych grup i środowisk społecznych”. Stosunkowo powszechnie reprezentowane jest to podejście także w literaturze niemieckiej; jego eksponentami są określenia z jednej strony języków specjalistycznych: „Sprachvarietäten”, „Subsprachen”, „Sprachregister”, „Sprachstile”, „Jargon”, a z drugiej języków ogólnych: „Gesamtsprache”, „Gemeinsprache”. Podejście to można nazwać hierarchicznym podejściem do rzeczywistości językowej i zilustrować tak:

Schemat 1.

Ani traktowanie języków specjalistycznych jako podjęzyków języka ogólnego, ani traktowanie ich w kategoriach wariantów nie jest słuszne. Nie jest bowiem prawdą, jakoby zarówno w języku ogólnym, jak i w językach specjalistycznych można było mówić równie ściśle o tych samych zakresach rzeczywistości. Inny ewidentny mankament hierarchicznego traktowania rzeczywistości językowej polega na tym, że ujmuje ona język ogólny jako sumę wszystkich odmian.

Prace wykonane w ramach tego podejścia do języków specjalistycznych zawierają jednocześnie pierwsze próby koncepcyjnego ufundowania lingwistyki języków specjalistycznych w sensie pewnej relatywnie samodzielnej dziedziny.

Główną myśl drugiego sposobu ujmowania relacji pomiędzy językami specjalistycznymi a językiem, zaprezentowanego przez F. Gruczę, można w skrócie przedstawić następująco: język ogólny i języki specjalistyczne nie są językami funkcjonalnie kompatybilnymi, lecz komplementarnymi, i dlatego trzeba je traktować jako języki w dużej mierze, zwłaszcza funkcjonalnie, odrębne. Oznacza to, że mówcę-słuchacza Polaka znajdującego zarówno ogólny język polski, jak i jakiś polski język

specjalistyczny trzeba traktować w pewnym sensie jako osobę bilingwalną (dokładniej to podejście do języków specjalistycznych zreferuję w rozdziale 6).

Pojawienie się koncepcji F. Gruczy zaowocowało wzrostem liczby prac badawczych z zakresu szczegółowej lingwistyki języków specjalistycznych. Charakterystyczne jest występowanie w nich wyrażen „języki specjalistyczne” i „technolekty”. Ale już początek lat 80. XX wieku przyniósł wzrost zainteresowania językami specjalistycznymi w rozważaniach glottodydaktycznych i translatorycznych. Pierwsze publikacje na te tematy ukazały się w wydawanym od 1978 r. „Przeglądzie Glottodydaktycznym”. Większość z nich dotyczyła jednak tylko zagadnień związanych z organizacją nauczania specjalistycznych języków obcych na lektoratach w uczelniach wyższych. Tematyce tej redakcja „Przeglądu Glottodydaktycznego” poświęcała regularnie oddzielny rozdział, zatytułowany „Glottodydaktyka w szkole wyższej”. Szczególną uwagę zwraca fakt, że dotychczasowe, choć nieliczne, rozważania na temat dydaktyki języków specjalistycznych były prowadzone w ramach badań glottodydaktyki obcojęzycznej. Prawie zupełnie brak prac dotyczących nauczania polskich języków specjalistycznych, zarówno jako języka ojczystego, jak i obcego. Rzadko, w każdym razie rzadziej niż w literaturze niemieckiej, jest podejmowana w literaturze polskiej dyskusja na temat przedmiotu lingwistycznych badań nad językami specjalistycznymi. Nieliczne są na razie także polskie prace z zakresu badań konfrontatywnych i diachronicznych nad tymi językami.

W polskiej literaturze przedmiotu dziedzina nauki zajmująca się badaniem języków specjalistycznych jest obecnie różnie określana i traktowana. W tradycji badawczej zapoczątkowanej przez F. Gruczę dla określenia tej dziedziny nauki używa się nazwy „badania nad językami specjalistycznymi” (1991: 40). F. Grucza zaproponował w jednej ze swych prac dla określenia tej dziedziny utworzenie – przez analogię do nazwy „dialektologia” – nazwy „technolektologia”. Wraz z ukazaniem się drugiego tomu serii, zatytułowanej „Problemy technolingwistyki” (Lewandowski 2002), do terminologii metalingwistycznej została wprowadzona nazwa „technolingwistyka”, określająca dziedzinę lingwistyki zajmującą się badaniem języków specjalistycznych. Obie nazwy nie utrwaliły się jednak jeszcze wystarczająco mocno. Dla określenia badań nad językami specjalistycznymi można zaproponować także nazwę „lingwistyka technolektalna”. Trzeba jednak przyznać, że wszystkie trzy określenia: „technolektologia”, „technolingwistyka” i „lingwistyka technolektalna” nie są nazwami idealnymi i mają zarówno wady, jak i zalety.

Pierwsze dwie nazwy są poręczne w użyciu. Nazwa „technolektologia”, choć utworzona przez analogię do „starych” nazw dziedzin lingwistycznych, może moim zdaniem, w związku z niełatwym do „rozszyfrowania” znaczeniem, utrudniać zrozumienie, o jaki zakres badań naukowych chodzi. Nazwa „technolingwistyka”, w większym stopniu odnosi się do badań lingwistycznych nad językami specjalistycznymi, ale z drugiej strony jej znaczenie można tłumaczyć jako „lingwistyczne badania techniki”. Ostatnia z nazw, „lingwistyka technolektalna”, jest przez swoją dwuczłonowość mniej poręczna w użyciu, ale znaczenie jej poszczególnych członów w największym stopniu oddaje znaczenie określenia „lingwistyczne badania nad językami specjalistycznymi”. Nazwy „technolektologia”, „technolingwistyka” i „lingwistyka technolektalna” są jednak o tyle „niebezpieczne”, że sugerują, jakoby

języki specjalistyczne były wyłącznie przedmiotem zainteresowania lingwistyki. W sumie wydaje się, że nazwa „badania nad językami specjalistycznymi” jest najbardziej adekwatna i jako nazwa najbardziej pojemna. Na określenie lingwistycznych badań nad językami specjalistycznymi będę używał skrótu „lingwistyka języków specjalistycznych”.

Jeśli na plan pierwszy wysunąć cele przedstawione w poszczególnych pracach, badaniach czy rozważaniach, to polską literaturę z zakresu lingwistyki języków specjalistycznych można podzielić m.in. na:

- (a) czystą lingwistykę technolektalną: Grucza F. (1994, 2002, 2004), Lukszyn (1991a, 1999), Woźniakowski (1994a), Bajerowa (1980), Wojnicki (1991a), Skowronek/ Budin (1985), Rudziński (1996), Lewandowski (2002),
- (b) lingwistykę tekstu specjalistycznego: Lukszyn (2002a), Konik (2002), Żydek-Bednarczuk (1985), Malinowska (1988), (dyskurs specjalistyczny) Mamet (2002),
- (c) szczegółową lingwistykę technolektalną (przykładowo): Wróblewski (1948), Tomiczek (1977), Gajda (1982, 1990b), Marciniak (1987), Mikołajczyk (1990), Biniewicz/ Starzec (1995), Trybulec (1998), Pieńkos (1999), Doroszewski (1999), Zieliński (1999), Weigt (2000), Schatte Cz. (2001), Frączek (2001), Koźbiał (2002a),
- (d) translatorykę i dydaktykę translacji: Kielar (1973, 1977, 1981, 1991, 1996, 1999, 2000, 2002), Kozłowska (1995), Dyjak (1999), Kierzkowska (2000, 2001), Weigt (2001a, 2001b, 2004), Hejwowski (2001), Wille (2001), Kawczyńska (2001), Korzeb (2001), Szubert (2003), Dykiel (2003), Marchwiński (2003), Grucza S. (2004),
- (e) glottodydaktykę: Wojnicki (1979, 1984, 1991b), Woytowicz-Neymann (1980), Berdychowska (1982, 1987, 1990), Skowronek (1982, 1986a, 1986b, 2001), Grabarczyk (1989), Zydrón (1993), Bartoszewicz (1994), Jancewicz (1994), Siemianowska (1994), Jaworski (1984), Dominczak (1997), Kielb-Starczewska (1999), Szelest (2000), Wilk-Janik (2000), Dakowska (1990),
- (f) konfrontatywną lingwistykę technolektalną (także w aspekcie translatorycznym): Kozłowska (1982, 1984), Kaniuka (2001), Kątny (2001), Szubert (2001),
- (g) diachroniczną lingwistykę technolektalną: Czyżewska-Parys (2001),
- (h) historię badań nad językami specjalistycznymi: Gajda (1990a, 1990b), Lewandowski (1994), Grucza F. (2001), Grucza S. (2002).

Sporo ciekawych informacji na temat polskich badań nad językami specjalistycznymi można znaleźć w: (a) „Materiałach z sympozjów organizowanych przez Instytut Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego”, opublikowanych pod redakcją naukową prof. F. Gruczy (Grucza F. 1976, 1981a, 1981b, 1985, 1986, 1992a, 1992b, 1993, Kielar/ Bartoszewicz/ Lewandowski 1994, Grucza F./ Dakowska 1997, Grucza F./ Kozłowska 1994, Grucza F./ Chomicz-Jung 1996, Kopczyński/ Zaliwska-Okrutna 2001) (szczególną uwagę warto zwrócić na tom „Języki Specjalistyczne” Grucza F./ Kozłowska 1994), (b) w poszczególnych tomach serii „Języki

Specjalistyczne”, założonej przez J. Lukszyna i wydawanej przez Katedrę Języków Specjalistycznych Wydziału Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich Uniwersytetu Warszawskiego: Lukszyn (2001), Lewandowski (2002), Kielar/Grucza S. (2003), Lewandowski (2004).

Stwierdzenie, że w niniejszej pracy nie będę zajmował się problemami dotyczącymi terminologii jako pewnej dziedziny nauki, nie oznacza jednak, że nie będę się tu zajmował terminologią w ogóle. Będę się nią zajmował jednakże przede wszystkim o tyle, o ile wyrażenie „terminologia” oznaczy tyle co zbiory terminów, te bowiem stanowią istotne współczynniki języków specjalistycznych. Z tego powodu trzeba, zarówno w rozważaniach nad językami specjalistycznymi, jak i w rozważaniach dotyczących tekstów specjalistycznych, koniecznie wziąć pod uwagę historię i dokonania terminologii – zarówno czystej (teoretycznej), jak i normatywnej (aplikatywnej).

W związku z tym pragnę zwrócić uwagę, iż wśród polskich prac poświęconych terminologii są zarówno takie, które można zaliczyć do zakresu (a) terminologii czystej: Szymczak (1961, 1978), Borek (1976), Jadacka (1976, 1978), Nowicki (1978b, 1984, 1986), Buttler (1979a, 1979b), Gajda (1982, 1990a), Grucza F. (1991), Jurkowski (1991), Lejczyk, Biesiekirska (1998), Lukszyn (1993, 1998, 2001a, 2004), Lukszyn/ Zmarzer (2001), jak i do zakresu (b) terminologii konfrontatywnej: Kielar (1973), Stoberski (1982), Gajda (1989), Berdychowska (1996), Podobiński (1999).

1.2.3. Podsumowanie

Podsumowując przedstawione uwagi na temat stanu polskich badań nad językami specjalistycznymi, pragnę stwierdzić, że badania te są prowadzone w Polsce coraz intensywniej, choć jeszcze nie tak intensywnie jak w Niemczech. Mimo że zakres badań prowadzonych w Polsce można ogólnie ocenić również jako stosunkowo szeroki, to jednak nie jest on jeszcze w pełni zadowalający. Powodów do niezadowolenia jest kilka. Podstawowy z nich to fakt, że nikłe jest u nas jeszcze zainteresowanie lingwistyki komunikacją profesjonalną (specjalistyczną). Pozytywny wyjątek stanowią tu bezsprzecznie badania zarówno nad językami specjalistycznymi, jak i tekstami specjalistycznymi, prowadzone w ramach badań translatorycznych. Znacznie gorzej – jeżeli chodzi o zakres prac badawczych – sprawa przedstawia się w wypadku badań glottodydaktycznych. Większego zainteresowania badaniami nad językami specjalistycznymi należałoby oczekiwać także ze strony polonistyki polskiej.

Przedstawiona sytuacja będzie zapewne zmierzać ku lepszemu, ponieważ w Polsce obserwuje się coraz większe zainteresowanie językami specjalistycznymi i rosnące zapotrzebowanie społeczne na kształcenie tłumaczy w zakresie tych języków. Można zatem założyć, że w niedalekiej przyszłości będzie ono dotyczyć także polskich języków specjalistycznych. W związku z tym akademickie zainteresowanie językami specjalistycznymi odnosi się dzisiaj w mniejszym stopniu do badań czysto naukowych, a w większym stopniu jest ukierunkowane na różnorakie praktyczne

kształcenie w zakresie języków specjalistycznych. Wynika to m.in. z faktu, że zarówno decydenci edukacyjni, jak i sami zainteresowani postrzegają kształcenie umiejętności umożliwiających uczestniczenie w komunikacji specjalistycznej nie jako luksus, lecz jako konieczność wynikającą z uwarunkowań życia codziennego.

2. Ontologiczna charakterystyka i pojęciowa dyferencjacja rzeczywistości określanej jako „języki specjalistyczne”¹

Punkt wyjścia rozważań, które zamierzam przedstawić w tej części pracy, stanowią następujące założenia generalne:

(1) Podobnie jak większość współczesnych autorów zajmujących się językami specjalistycznymi uważam, że języki specjalistyczne należy badać jako języki autonomiczne. Zarazem jednak podzielam pogląd, iż nie są one „w lingwistycznym znaczeniu wyrazu „język” pełnymi językami (...)”, że żaden z nich nie jest językiem kompletnym, że każdy z nich „jest ściśle związany z jakimś językiem „ogólnym” czy „podstawowym” ” (Grucza F. 2002: 15). Przede wszystkim fonemiki, grafemiki, morfemiki i gramatyki języków specjalistycznych pokrywają się z fonemikami, grafemikami, morfemikami i gramatykami odpowiednich języków ogólnych, a ich składy leksykalne i wzorce tekstowe tylko częściowo się pokrywają. Zilustrować można to następująco:

Schemat 2: Wspólny zakres języków ogólnych i specjalistycznych

(2) Języki specjalistyczne nie są żadnymi wariantami (odmianami) języków ogólnych, albowiem nie można posługiwać się bądź językiem specjalistycznym, bądź językiem ogólnym w odniesieniu do tego samego zakresu rzeczywistości. Tekstu sformułowanego w języku specjalistycznym nie można przetłumaczyć na tekst w języku ogólnym z zachowaniem tej samej wartości (ściśłości) informacyjnej. Języki specjalistyczne to specyficzne języki ludzkie, tworzone przez specjalistów na potrzeby komunikacji profesjonalnej w obrębie odpowiednich wspólnot specjalistów.

(3) Do języków specjalistycznych stosują się w równej mierze co do języków

¹ Niektóre przedstawione tu myśli udało mi się uściślić dzięki dyskusji z prof. F. Gruczą, któremu w tym miejscu bardzo za to dziękuję.

ogólnych założenia koncepcji przedstawionej przez F. Gruczę w monografii „Zagadnienia metalingwistyki” (Grucza F. 1983: 137–340), swymi korzeniami sięgającej prac J. Baudouina de Courtenay i pogłębionej w późniejszych pracach F. Gruczy (1988, 1992a, 1992b, 1993, 1997), a dyskutowanej m.in. w pracach: Kielar/ Woźniakowski (1984), Wąsik (1986), Sadziński (1987), Woźniakowski (1994a, 1994b), Dębski (2000) i przeniesionych potem do koncepcji translatorycznych, w tym także do koncepcji dydaktyki translacji, przede wszystkim w pracach: Kielar (1991, 1996, 1999, 2000, 2002, 2003b), Marchwiński (1993, 2003). Nie będę tu jednak referował całej lingwistycznej dyskusji na ten temat, spróbuję jedynie wyprowadzić z niej odpowiednie wnioski w odniesieniu do sposobów pojmowania języka specjalistycznego.

(4) Tak naprawdę nie istnieją dzisiaj, szczególnie w obrębie tzw. świata rozwiniętego, osoby jednojęzyczne (monolingwlane) w ścisłym rozumieniu tego słowa. Każdy dorosły człowiek operuje dzisiaj różnymi językami (lektami) – przynajmniej jakimś standardowym językiem ogólnym (powszechnym) i pewnymi socjolektami (jakimś językiem rodzinnym, towarzyskim itd.), ale często także jakimś dialektem. W szczególności monolingwalny nie jest dzisiaj żaden specjalista. Każdy specjalista zna bowiem oprócz odpowiedniego standardowego języka ogólnego i pewnych socjolektów także określony język specjalistyczny.

2.1. Idiolekty specjalistyczne vs. polilekty specjalistyczne

Zgodnie z przyjętą tu koncepcją na plan pierwszy badań lingwistycznych nie należy wysuwać ani języka rozumianego jako pewien byt idealny, ani idealnych mówców-słuchaczy; zarówno punktem wyjścia, jak i punktem ostatecznego odniesienia badań lingwistycznych trzeba uczynić języki konkretnych osób (ludzi), albowiem rzeczywiście istnieją tylko konkretne osoby i ich konkretne języki (ich wyposażenia językowe).

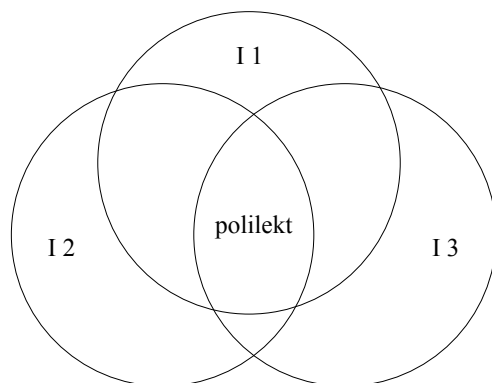
Przyjmując to podejście, lingwistyka zajmująca się językami specjalistycznymi powinna wysunąć na pierwszy plan swych zainteresowań konkretnych specjalistów i ich konkretne języki specjalistyczne. Inaczej mówiąc, badania lingwistyczne nad językami specjalistycznymi trzeba rozpocząć od badania konkretnych języków specjalistycznych konkretnych osób. Każdy język specjalistyczny jest bowiem najpierw i przede wszystkim językiem specjalistycznym jakiegoś konkretnego mówcy-słuchacza. Rzeczywiście istnieją tylko konkretni specjaliści i ich konkretne języki specjalistyczne.

Język specjalistyczny dowolnej konkretnej osoby to jej specjalistyczny idiolekt. Logiczna suma i/lub przekrój dowolnego zbioru idiolektów, tj. logiczna suma i/lub przekrój składających się na te idiolekty elementów, to polilekt wszystkich branż pod uwagę osób: „O istnieniu języka w rozumieniu kolektywnym, czyli jako pewnej własności społecznej, można mówić z sensem tylko pod warunkiem, że się go traktuje albo jako sumę wziętych pod uwagę idiolektów, albo jako ten ich fragment, który się w nich powtarza” (Grucza F. 1992a: 15).

Polilekt rozumiany jako logiczny przekrój to faktycznie wspólne części języków branych pod uwagę podmiotów zbiorowych – wspólnot. Tylko tak rozumiane polilekty są językami faktycznie istniejącymi. W związku z tym odróżnić trzeba polilekty naturalne (rzeczywiste) od polilektów poddanych standardyzacji i/lub kodyfikacji (tą kwestią nie będę się jednak zajmował).

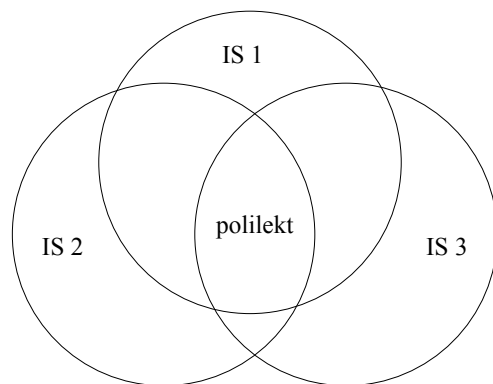
Tradycyjnie w kategoriach logicznego przekroju pojmuje się w lingwistyce fonemiki i gramatyki języków ludzkich, natomiast w kategoriach logicznej sumy – ich składy leksykalne (słowniki). Co się jednak tyczy specjalistycznych leksykonów polilektalnych, to wydaje się, że należy je również interpretować w kategoriach logicznego przekroju.

Pojęcie polilektu rozumianego jako logiczna suma i/lub logiczny przekrój dwóch lub więcej idiolektów (I) można zilustrować w następujący sposób:

Schemat 3: Części polilektalne (tzn. wspólne) dowolnego zbioru idiolektów

Najprostszym polilektem specjalistycznym jest polilekt stanowiący sumę logiczną i/lub przekrój logiczny idiolektów specjalistycznych (A' i A'') dwóch osób (specjalistów). Pewną „wspólną część” mają idiolekty dowolnych specjalistów zajmujących się tym samym fragmentem rzeczywistości. Szczególnie interesujące są jednak polilekty specjalistów reprezentujących tę samą dziedzinę, ten sam kierunek badawczy czy tę samą szkołę naukową. Pojęcie polilektu specjalistycznego rozumianego jako logiczna suma i/lub logiczny przekrój dwóch lub więcej idiolektów specjalistycznych (IS) można zilustrować w następujący sposób:

Schemat 4: Części polilektalne (tzn. wspólne) dowolnego zbioru idiolektów specjalistycznych

Generalnie można powiedzieć, że im „ściślejsza” jest dziedzina, którą reprezentują brani pod uwagę specjaliści, tym bardziej pokrywają się ich idiolekty, tym większe części ich idiolektów wchodzą w zakres ich wspólnego polilektu. I odwrotnie: im mniej ścisła jest dziedzina, którą reprezentują brani pod uwagę specjaliści, tym bardziej różnią się ich idiolekty, tym mniejsze części ich idiolektów wchodzą w zakres ich wspólnego polilektu.

Chociaż ani idiolekty specjalistyczne, ani polilekty specjalistyczne nie są całkiem autonomicznymi lektami (językami), jako że ich fonemiki (fonetyka), grafemiki (grafetyka), gramatyki i częściowo leksyki pokrywają się z fonemikami, gramatykami i częściowo leksykami odpowiednich języków ogólnych, to jednak idiolekty specjalistyczne nie są żadnymi wariantami odpowiednich idiolektów ogólnych, a polilekty specjalistyczne nie są wariantami polilektów ogólnych. Zarówno idio-, jak i polilekty specjalistyczne trzeba traktować jako lekty funkcjonalnie względnie autonomiczne.

Autonomiczne względem siebie są na płaszczyźnie funkcjonalnej też idiolekty i polilekty specjalistyczne składające się na różne języki specjalistyczne. W żadnym razie nie można posłużyć się dwoma różnymi idiolektami/polilektami specjalistycznymi w odniesieniu do tego samego zakresu rzeczywistości. Tekstu specjalistycznego sformułowanego w języku ekonomicznym nie można „przetłumaczyć” na prawny tekst specjalistyczny. O osobie, która zna dwa idiolekty specjalistyczne, można powiedzieć, że jest ona w tym sensie „bilingwalna”.

W świetle przedstawionych rozważań widać wyraźnie, że nazwa „język specjalistyczny” jest wieloznaczna, że znaczy zarówno tyle, co „idiolekt specjalistyczny” i tyle, co „specjalistyczny polilekt”, i że poza tym jest często niesłusznie używana zarówno w znaczeniu „polilekt naturalny”, jak i w znaczeniu „polilekt standardowy (skodyfikowany)”, wobec czego wypada uznać, iż wyrażenie „język specjalistycz-

ny” nie nadaje się do bardziej precyzyjnego opisu odnośnej rzeczywistości językowej.

Można powiedzieć, że różnica między klasyczną terminologią a lingwistyką języków specjalistycznych polega na tym, że „najwyższym” celem tej pierwszej jest unifikacja i normalizacja (normatywna kodyfikacja) polilektalnych leksykonów dziedzin w miarę ścisłych, a zadaniem tej drugiej, tzn. lingwistyki języków specjalistycznych, jest przede wszystkim opisanie oraz wyjaśnienie nie tylko leksykonów, lecz całych języków specjalistycznych różnych dziedzin, niezależnie od tego, jak są one ścisłe. Celem (zadaniem) lingwistyki języków specjalistycznych nie jest unifikacja, a tym bardziej kodyfikacja badanych języków. Ostatecznym jej celem jest dostarczanie wiedzy pozwalającej odpowiedzieć na pytanie, jak można usprawnić języki specjalistyczne i/lub posługiwanie się nimi, wobec czego można, a nawet trzeba podzielić lingwistykę języków specjalistycznych na czystą i stosowaną.

Zakresy zainteresowań lingwistyki języków specjalistycznych i terminologii w jej klasycznym rozumieniu częściowo pokrywają się też z tego powodu, że niektóre języki specjalistyczne, zwłaszcza języki specjalistyczne ścisłych dziedzin nauki i techniki, a także medycyny, implikują wysoce skodyfikowane leksykony.

2.2. Języki specjalistyczne a specjalistyczna kompetencja komunikacyjna

Podobnie jak lingwistyka w ogóle, tak też lingwistyka języków specjalistycznych nie może się ograniczyć „z góry” do badania tylko języków specjalistycznych jako takich – do analizy i opisu gramatyk i leksykonów odpowiednich specjalistycznych idioi/lub polilektów, lecz musi wziąć pod uwagę i uczynić przedmiotem swych zainteresowań ponadto (a) umiejętności posługiwania się (operowania) nimi, czyli umiejętności pozwalające ludziom (specjalistom) tworzyć odpowiednie wypowiedzi – teksty specjalistyczne, oraz (b) umiejętność adekwatnego posługiwania się (operowania) tymi ostatnimi. Szeroko rozumiana lingwistyka języków specjalistycznych musi włączyć w orbitę swoich zainteresowań także odpowiednie zagadnienia glottodydaktyczne i translatoryczne, a poniekąd również problemy dydaktyki translacji. Stosowana lingwistyka języków specjalistycznych powinna dostarczyć glottodydaktyce i translatoryce potrzebne im aplikatywne informacje, potrzebną im aplikatywną wiedzę. Co się tyczy aplikatywnych informacji glottodydaktycznych i aplikatywnych informacji translatorycznych, to nie będę się tu nimi szerzej zajmował.

W sumie oznacza to, że zarówno zakres przedmiotu lingwistyki języków specjalistycznych, jak i zakres jej zadań badawczych można zakreślić wężiej lub szerzej. Ponieważ od czasu ukazania się pracy N. Chomskiego „Aspects of the Theory of Syntax” (1965) umiejętność posługiwania się jakimkolwiek językiem rozumianym jako suma odpowiednich reguł operacyjnych oraz leksykon nazywa się kompetencją językową, a od czasu opublikowania krytycznych uwag w tej sprawie przez D. Hymesa („On Communicative Competence”, 1985) umiejętność posługiwania się wypowiedziami (tekstami) językowymi w zgodzie z kontekstem i sytuacją nazywa

się kompetencją komunikatywną, można teraz powiedzieć, że lingwistyka języków specjalistycznych może wprawdzie w konkretnych wypadkach ograniczyć się do badań samych tylko języków specjalistycznych, ale do ogólnego zakresu swych badań powinna włączyć też specjalistyczną kompetencję językową oraz specjalistyczną kompetencję komunikatywną.

Rzecz jasna, że ta ostatnia implikuje odpowiednią specjalistyczną kompetencję językową, a ta z kolei znajomość odpowiedniego języka specjalistycznego. Ale specjalistyczna kompetencja komunikatywna implikuje ponadto znajomość odpowiedniej wiedzy specjalistycznej, a także – nazwijmy ją tak – odpowiedniej kultury dziedzinowej, zwłaszcza tej jej części, którą nazywa się pragmatyką (dokładniej na ten temat m.in. Grucza F. 1988).

Co się tyczy kompetencji językowej, to jej zakres wbrew pozorom wcale nie jest „z góry” czy „z natury” zdeterminowany. Zakres rzeczywistości nazywanej językiem (idiolektem) nie jest w obrębie mentalnego wyposażenia, konkretnych ludzi wyraźnie odgraniczony od innych zakresów tego wyposażenia. Inaczej mówiąc: granice tego wyposażenia, nazywanego językiem, można zakreślić wężiej lub szerzej. Do zakresu pojęcia „język specjalistyczny” można więc włączyć same tylko reguły tworzenia wypowiedzi, a można objąć nim również odpowiednie leksykony i można do niego włączyć „dodatkowo jeszcze także określony zbiór form i schematów wypowiedzi” (Grucza F. 1992a: 21).

Składające się na kompetencję językową umiejętności językowe tradycyjnie dzieli się na umiejętność pisania, mówienia, czytania, słuchania. Podział ten nie odzwierciedla jednak wystarczająco dokładnie ich wewnętrznego zróżnicowania. O wiele dokładniejsza jest dyferencjacja i klasyfikacja umiejętności językowych zaproponowana przez F. Gruczę (1983: 164 i n., 1988, 1993a: 164 i n.). Dlatego spróbuję przenieść tę klasyfikację i dyferencjację na grunt języków specjalistycznych.

Zgodnie z tą klasyfikacją specjalistyczne umiejętności językowe ludzi trzeba podzielić najpierw na umiejętności formacyjne i funkcyjne. Umiejętności formacyjne trzeba z kolei podzielić na substancyjne i gramatyczne, a umiejętności substancyjne na foniczne i graficzne. Umiejętności formacyjne warunkują zdolność mówców-słuchaczy do fonicznego lub graficznego generowania i kształtowania oraz identyfikowania i dyferencjowania odebranych wypowiedzi językowych. Substancyjne umiejętności formacyjne składają się na zdolność mówców-słuchaczy do materialnej realizacji sygnałów, tj. do formowania tych sygnałów w postaci sygnałów fonicznych (właściwości fonematyczne) lub graficznych (właściwości grafematyczne), a umiejętności gramatyczne (morfologiczne i syntaktyczne) m.in. na zdolność mówców-słuchaczy do tworzenia i formowania tekstów.

Umiejętności funkcyjne trzeba podzielić na umiejętności semantyczne i pragmatyczne. Umiejętności semantyczne warunkują znajomość funkcji znaczeniowych różnych jednostek językowych oraz znajomość reguł znaczeniowego łączenia tych jednostek ze sobą. Umiejętności pragmatyczne „ujawniają się” na płaszczyźnie konkretnych aktów komunikacyjnych i dotyczą „właściwego” doboru językowych środków wyrażania oraz oceny „doboru” środków językowych użytych przez nadawcę. Ogólnie można powiedzieć, że umiejętności funkcyjne składają się na zdolności

mówców-słuchaczy do posługiwania się wyrażeniami fonicznymi lub graficznymi w funkcji znaków.

Umiejętności funkcyjne są warunkowane przez umiejętności formacyjne. W funkcji znakowej może się posługiwać wypowiedziami tylko mówca-słuchacz potrafiący odpowiednio formować i nadawać lub odbierać oraz identyfikować znaki. Językowe umiejętności funkcyjne determinują z kolei (do pewnego stopnia) kognitywne właściwości mówcy-słuchacza. Zdaniem M. Dakowskiej (2001:79) umiejętności językowe mają strukturę hierarchiczną:

W przypadku językowej sprawności mówienia na szczycie hierarchii jest nadrzędny cel wyrażenia intencji komunikacyjnej, niżej znajdują się plany syntagmatyczne – przedwerbalne, a najniżej formy werbalne (...). Struktura sprawności wynika z procesu transformowania intencji komunikacyjnej (...). Niższe poziomy hierarchii sprawności zdeterminowane są przez jej wyższy poziom: intencję, a także normy komunikacyjne. W momencie komponowania wypowiedzi mówiący dokonuje wyborów na różnych poziomach hierarchii sprawności – od intencji, przez plany wypowiedzi aż po jej werbalizację – w ułamku sekundy. Na wyższych, ważniejszych poziomach hierarchii są to na ogół procesy kontrolowane, na niższych zaś – z zasady automatyczne.

Zdaniem W. Woźniakowskiego (1994b: 58n.) w zasadzie nie ma przesłanek do wyodrębnienia spośród umiejętności formacyjnych takich umiejętności, które należałoby uznać za specyficzne składniki specjalistycznej kompetencji językowej. Według niego za specyficzne składniki języków specjalistycznych „można uznać co najwyżej niektóre reguły morfologiczne, głównie słowotwórcze, umożliwiające tworzenie sygnałowych postaci terminów” (ib., s. 59). Również według W. Woźniakowskiego uzasadnione jest uznanie za wyspecjalizowane niektórych umiejętności funkcyjnych, przede wszystkim umiejętności onomazjologicznej, tj. umiejętności nazywania rzeczy, zjawisk, stanów itd. (zob. w tej sprawie także Grucza F. 1983: 424 oraz Roeckle 1999: 71), oraz pewnych umiejętności pragmatycznych. Sądzę, że wyniki licznych badań nad językami specjalistycznymi uprawniają do następującego przypuszczenia W. Woźniakowskiego: „Nie jest wykluczone, że wytłumaczenia fenomenu zróżnicowania językowego należy szukać przede wszystkim nie w płaszczyźnie systemowej, lecz w płaszczyźnie realizacyjnej, nie w specyfice reguł, lecz w specyfice umiejętności posługiwania się nimi, czyli w sferze sprawnościowej” (Woźniakowski 1994b: 59).

Inaczej sprawa ta przedstawia się, jeśli do zakresu języka specjalistycznego włączy się także odpowiednie schematy zdań specjalistycznych, a także pewne formy tekstowe i dyskursywne (zob. wyżej). Wówczas okaże się, że wiele języków specjalistycznych ma w swym składzie zarówno specyficzne reguły formacyjne, jak i funkcyjne, a tym samym także specyficzne składniki zarówno kompetencji językowej, jak i kompetencji komunikatywnej. Ale tak czy inaczej tę formacyjną i funkcyjną specyfikę języków specjalistycznych musi wziąć pod uwagę tak dydaktyka języków specjalistycznych, jak i dydaktyka translacji tekstów specjalistycznych.

3. Zarys rozwoju lingwistyki tekstu

Zarówno pojęciowe wyodrębnianie i kategoriale charakteryzowanie tekstów, jak i poszerzanie perspektywy ich oglądu, a także precyzowanie charakterystyki wyodrębnionych kategorii lub aspektów tekstów oraz wzbogacanie i doskonalenie metod ich analizy dokonywało się w miarę postępu metodologicznego naukowych rozważań nad tekstami, czyli w miarę postępu procesu konstytuowania się lingwistyki tekstu. Dlatego tę część niniejszej pracy zacznę od rozdziału (rozdział 3.1.), w którym zarysuję szkic historii konstytuowania się dziedziny lingwistycznych badań nad tekstem i dokonam przeglądu literatury, przy czym najpierw zreferuję literaturę niemiecką, a potem polską.

W następnym rozdziale (rozdział 3.2.) przedstawię pokrótce historię poszerzania wachlarza zagadnień i płaszczyzn branych pod uwagę w badaniach nad tekstami, próbę podziału jej na etapy oraz krótką charakterystykę wyodrębniania się różnych kierunków badań nad tekstami.

W ostatnim rozdziale tej części (rozdział 3.3.) spróbuję podsumować najważniejsze wyniki dotychczasowych rozważań lingwistycznych nad tekstami, pokazać ich deficyty i wskazać, w jakim kierunku należałoby pójść, by możliwe stało się ich przewyciężenie.

3.1. Dziedzinowy rozwój lingwistyki tekstu

W niemieckojęzycznej literaturze dziedzinę lingwistyki zajmującą się badaniem tekstów określa się z reguły jako „Textlinguistik”. Rzadziej używa się nazwy „Textanalyse” i „Textgrammatik”, jeszcze rzadziej nazwy „Textwissenschaft”. W literaturze angielskojęzycznej na jej określenie używa się nazw: „discourse analysis” i „discourse linguistics”. W krajach romańskich lingwistyka tekstu, według M.-H. Pérennec (2000: 145), nie ukonstytuowała się dotychczas jako samodzielna dyscyplina naukowa i dlatego na określenie tych badań niektórzy autorzy piszący w językach romańskich używają niemieckiego wyrazu „Textlinguistik”. W polskiej literaturze przedmiotu najczęściej używana jest nazwa „lingwistyka tekstu”, także nazwa „tekstologia”. W najnowszych polskich pracach zaproponowano, by nazwę „lingwistyka tekstu” zastąpić nazwą „tekstologia” (Ostaszewska/ Sławkowska 1996: 9, Bartmiński 1998: 19, Grzegorzczkowska 1998: 42) i by używać jej jako określenia „całego pola lingwistycznych badań nad tekstem” (Bartmiński 1998: 19).

Tutaj nie będę jednak wdawał się w dyskusję, która z tych nazw adekwatniej określa lingwistyczne badania nad tekstem – „lingwistyka tekstu” czy „tekstologia”. W tej sprawie powiem tylko tyle: nazwa „tekstologia” jest niewątpliwie poręczniejsza niż nazwa „lingwistyka tekstu”. Niemniej jednak w ramach tej pracy będę używał nazwy „lingwistyka tekstu” – przede wszystkim z uwagi na to, że leksykalnie koresponduje ona z pierwotną nazwą „linguistica del texto” oraz z niemiecką nazwą „Textlinguistik”. I dodam: sama zmiana czy modyfikacja nazwy dziedziny nie po-

woduje jej rozwoju, a przede wszystkim nie przyczynia się do wyodrębnienia i wyszczególnienia jej przedmiotu.

P.L. Völzing (1979) i W. Dressler (1978) słusznie zauważają, że lingwistyczne komentarze tematyzujące pewne problemy rozważane dziś w ramach lingwistyki tekstu zostały sformułowane już przez W. von Humboldta (1767–1835) i H. Paula (1846–1921), choć rzecz jasna żaden z tych autorów nie używał jeszcze określenia „lingwistyka tekstu”. Korzenie lingwistycznych zainteresowań tekstami sięgają jednak jeszcze dalej w przeszłość, jako że tekstami zajmowała się przecież już starożytna filologia, a potem także retoryka i stylistyka, chociaż nie zawsze i nie od początku z czysto lingwistycznego punktu widzenia.

W związku z poszukiwaniem historycznych korzeni lingwistyki tekstu żywo dyskutowane jest m.in. pytanie, czy retoryka i stylistyka były, czy nie były „protoplastami” lingwistyki tekstu. By się o tym przekonać, wystarczy zapoznać się z artykułami H. Kalverkämpera (2000) i W. Sandersa (2000). Zdaniem H. Kalverkämpera (2000: 1) retoryki nie należy jednak traktować jako „protoplasty” lingwistyki tekstu, lecz jako względem niej historycznie starszą dyscyplinę. Uważa on, że tylko część zagadnień, którymi zajmowała się i zajmuje retoryka, zostało „włączonych” w latach 70. XX wieku również do zakresu badań lingwistycznych, co przyczyniło się następnie do ukonstytuowania się lingwistyki tekstu. H. Kalverkämper (2000: 14) pisze, że ponieważ *dicere* zawiera się w *textere*, a *textere* w *agere*, trzeba retorykę potraktować jako część lingwistyki tekstu, a tę ostatecznie jako część pragmatyki tekstu. W. Sanders (2000: 23) stwierdza, że w prawie każdej pracy na temat lingwistyki tekstu dyskutuje się retorykę i stylistykę w kategoriach dziedziny, które dały początek lingwistycznym badaniom nad tekstami, i uważa dalej, że w odniesieniu do tych trzech dyscyplin można mówić o pewnej „*chronologisch fixierbaren ‚Translatio artium‘*”: retoryka dała początek stylistyce, a ta lingwistyce tekstu – abstrahując od różnic w definicji tekstu, oraz w założeniach metodologicznych i teleologicznych między stylistyką a lingwistiką tekstu. W. Sanders nazywa to następstwo czasowe co prawda „*scheinbare Kontinuität*” (Sanders 2000: 23), ale w innym miejscu *expressis verbis* opowiada się za takim właśnie pojmowaniem ich historii: „*Die Stilistik ist einerseits Nachfolgerin der alten Rhetorik, andererseits Vorläuferin der modernen Textlinguistik*” (ib., s. 26). W. Sanders zadaje też pytanie, czy stylistyka i lingwistyka tekstu to dwie różne dyscypliny, działy jednej wspólnej dyscypliny, czy też dyscypliny uzupełniające się i ostatecznie stwierdza, że są to dwie dyscypliny, które łączy wspólny przedmiot badań, lecz dzielą perspektywy badawcze.

Można się wprawdzie zgodzić, że stylistyka i lingwistyka tekstu to dwie (różne) dziedziny nauki, ale nie można się zgodzić, że dzieli je tylko perspektywa badawcza. Stylistykę, retorykę i lingwistikę tekstu można uznać za różne dziedziny nauki, jeżeli uda się wykazać, że przedmioty ich badań są różne. Jeśli zaś prawdą jest, że retoryka, stylistyka i lingwistyka tekstu zajmują się tym samym przedmiotem, to nie jest prawdą, że są one różnymi dziedzinami nauki. O pojawieniu się jakiegokolwiek odrębnej dziedziny albo mówiąc inaczej: o wyodrębnieniu się jakiegokolwiek dziedziny nauki można mówić dopiero od momentu, w którym reprezentujący ją podmiot zdołał wyraźnie określić przedmiot jej naukowego badania i poznania.

Oczywiste jest, że korzeni lingwistyki tekstu można doszukiwać się w różnych

wcześniejszych wypowiedziach na temat tekstów, jednak jej historię w sensie dziedziny relatywnie odrębnej można datować dopiero od momentu, w którym w miarę wyraźnie został określony jej przedmiot badań. Trzeba zatem odróżnić pytanie o to, kiedy uczyniono pierwsze lingwistyczne wypowiedzi dotyczące tekstu, od pytania o to, kiedy tekst uznano za przedmiot badań lingwistycznych.

Co się tyczy tego ostatniego pytania, to tak naprawdę tekst został uznany za przedmiot badań lingwistycznych dopiero w pracach przedstawicieli Szkoły Praskiej. Dopiero w tych pracach uczyniono tekst *explicite* przedmiotem badań lingwistycznych. Niestety znaczenie tych prac zostało zauważone i docenione dopiero pod koniec lat 60. XX wieku. Według J. Mazura (2000: 154) niedoceniane są wypowiedzi dotyczące pojmowania tekstu w kategoriach transfrastycznych, sformułowane przez R. Ingardena i M.N. Bachtina. Badacze ci postulowali konieczność prowadzenia badań nad tekstem już w latach 30. XX wieku, czyli w tym samym czasie, co Szkoła Praska (Mazur 2000, Warneke 2002: 6).

Pierwszym, który użył nazwy *lingwistyka tekstu* (*linguistica del texto*) w naukowym znaczeniu, był najprawdopodobniej E. Coseriu (1962: 289), natomiast niemieckiej nazwy *Textlinguistik* jako pierwszy użył H. Weinrich (1967: 289). Moim zdaniem jednak dopiero prace P. Hartmanna, a zwłaszcza opublikowany w 1964 r. artykuł „Text, Texte, Klassen von Texten” (1964, zob. także Hartmann 1968, 1971) można uznać za programowy dla ukonstytuowania się lingwistycznych badań nad tekstem w ich dzisiejszym rozumieniu. P. Hartmann (1971: 10) jako pierwszy przypisał tekstowi charakter znakowy: „das originäre sprachliche Zeichen”.

Na szerszą skalę *lingwistyka tekstu* jako nowa dziedzina badań lingwistycznych zaczęła skupiać na sobie uwagę w obrębie *lingwistyki germanistycznej* pod koniec lat 70. XX wieku (zob. Hartmann 1968, 1972, Isenberg 1974, 1976, 1977, Dressler 1970, 1972, Brinker 1971, 1972, 1979, Schmidt 1972, Kallmeyer et al. 1974, Klein 1972). Lata 80. XX wieku przyniosły niezmiernie intensywny rozkwit badań nad różnymi zagadnieniami dotyczącymi tekstu, a także poszukiwań nowych rozwiązań natury teoretycznej i metodologicznej. Skalę rozwoju tych badań ilustrują odnośne bibliografie (zob. np. Grucza S. 1999, Brinker et. al 2000). Z kolei w latach 90. XX wieku pojawiają się publikacje próbujące sumować osiągnięcia *lingwistyki tekstu* (Vater 1990a, Heinemann/ Viehweger 1991, Brinker et. al 2000). W ostatnim okresie pojawiają się też próby przedstawienia historii lingwistycznych badań nad tekstem w krajach niemieckiego obszaru językowego (Schoenke 2000). Coraz częściej publikowane są też zarysy i kompendia z zakresu *lingwistyki tekstu* – jedną z ostatnich prac tego typu stanowi monografia K. Adamzik (2004).

W krajach anglojęzycznych badań lingwistycznych nad tekstami z reguły nie wyróżnia się w sposób szczególny. Przeważnie są one prowadzone w ramach *lingwistyki dyskursu*, ewentualnie *analizy dyskursu*. Zdaniem W. Thiele (2000: 132) dzieje się tak dlatego, że zarówno *lingwistyka brytyjska*, jak i *amerykańska* zajmują się tekstami najczęściej z perspektywy *socjolingwistycznej* i *funkcjonalnej*, wysuwając na pierwszy plan dyskursywny charakter komunikacji ludzkiej: „Daher sind Zugänge zur Beschreibung schriftlicher Kommunikate häufig durch ein Theorie- und Medieninventar gekennzeichnet, das für die mündliche Kommunikation entwickelt worden ist” (ib.). W. Thiele słusznie zauważa, że rezultatem takiego podejścia do

tekstu jest przejmowanie do lingwistyki tekstu metod badawczych wypracowanych w ramach analizy dyskursu. Prace badawcze prowadzone w ramach lingwistyki tekstu (analizy dyskursu) dotyczą przede wszystkim analiz kontrastywnych, języków specjalistycznych, glottodydaktyki. W. Thiele (2000: 137) stwierdza ponadto, że badania nad językami specjalistycznymi w krajach angielskiego obszaru językowego stanowią istotny element w lingwistycznych badaniach nad tekstem.

N.-E. Enkvist (2000), charakteryzując rozwój lingwistyki tekstu w krajach skandynawskich – Dania, Finlandia, Norwegia, Szwecja – stwierdza, że przy różnych tradycjach akademickich w tych krajach jest on zbieżny z ogólnym rozwojem tej dziedziny: „the domain has expanded from the study of textual parameters in syntax and form intersentential cohesion to coherence, contextualized discourse, pragmatics, rhetoric, and human interaction” (Enkvist 2000: 143) i dodaje, że badania te były ukierunkowane raczej empirycznie niż teoretycznie.

Pisząc o lingwistycznych badaniach nad tekstem prowadzonych w krajach romańskich, M.-H. Pèrennec (2000) zauważa, że lingwistyka tekstu nie ukonstytuowała się w tych krajach jako samodzielna dyscyplina naukowa. Diagnozę taką potwierdza jej zdaniem fakt, że nie ma w nazewnictwie romańskim jednoznacznej nazwy na określenie tych badań. Według M.-H. Pèrennec recepcja literatury anglojęzycznej i niemieckojęzycznej z zakresu lingwistyki tekstu jest w krajach romańskich bardzo różna. Na przykład we Francji bariera językowa oraz brak tłumaczeń na język francuski spowodowały, że wcześniejsze publikacje anglo i niemieckojęzyczne są tu prawie nieznanne. Zupełnie inaczej – jej zdaniem – sytuacja przedstawia się w Hiszpanii. Szybkie i bardzo liczne tłumaczenia na język hiszpański przyczyniły się do szerokiej recepcji najnowszych kierunków i prądów lingwistyki tekstu w tym kraju. Autorka dodaje, że niezależnie od trendów światowych w krajach romańskich podejmowano liczne i oryginalne badania z zakresu lingwistyki tekstu, do których M.-H. Pèrennec zalicza m.in. izotopową koncepcję A.J. Greimas i teorię tekstu J.-M. Adama.

Historia lingwistyki tekstu w krajach słowiańskich sięga, jak się zdaje, nieco dalej w przeszłość niż historia niemieckiej lingwistyki tekstu. W krajach słowiańskich lingwistyka tekstu została bowiem zapoczątkowana już przez Szkołę Praską, a jej fundament stworzył V. Mathesius, opracowując koncepcję funkcjonalnej perspektywy zdania (Mathesius 1929), która następnie została rozwinięta m.in. przez E. Beneša (1967, 1973) i F. Daneša (1968, 1970) (por. także prace R. Ingardena i M.N. Bachtina).

Choć lingwistyka tekstu została w krajach słowiańskiego obszaru językowego, zwłaszcza na terenie Czech i Polski, zapoczątkowana wcześniej niż gdzie indziej, to jednak w żadnym z tych krajów nie zajęto się nią później tak intensywnie jak w Niemczech. Zdaniem J. Mazura (2000) nie doszło w nich do powstania żadnego innego szczególnego kierunku badawczego w zakresie lingwistyki tekstu poza opracowaną już w ramach Szkoły Praskiej koncepcją struktury rematyczno-tematycznej, nie wyodrębnił się żaden szczególnie kierunek badawczy w zakresie lingwistyki tekstu. J. Mazur pisze: „Im slawischen Sprachraum gibt es außer der Prager Schule keine andere textlinguistische Schule im engeren Sinne” (2000: 153). Ponadto w większości krajów słowiańskich nie wypracowano kompleksowego instrumenta-

rium badawczego opartego na spójnych teoretyczno-terminologicznych podstawach. Przyczyn tego stanu J. Mazur doszukuje się w tym, że w krajach słowiańskiego obszaru językowego lingwistyką tekstu zajmują się nieliczni badacze, którzy interesują się tylko wybranymi zagadnieniami lingwistyki tekstu.

Co się tyczy sytuacji lingwistyki tekstu w Polsce, to pragnę zauważyć, że choć nie doszło jeszcze do instytucjonalnego (akademickiego) wyodrębnienia i usamodzielnienia się lingwistyki tekstu (nie ma jeszcze na razie żadnego czasopisma naukowego), niemniej poświęcona jej polskojęzyczna literatura przedstawia się w sumie dość okazale, zarówno gdy chodzi o jej objętość, jak i zróżnicowanie tematyczne. Obszerniej polskie dokonania z zakresu lingwistyki tekstu prezentują dwie publikacje: Ostaszewska (1991), Mazur (2000). Obie prace przedstawiają szerzej stan badań nad tekstem w krajach słowiańskiego obszaru językowego. D. Ostaszewska (ib.) zwraca ponadto szczególną uwagę na badania nad tekstem prowadzone w lingwistyce radzieckiej. Badania nad tekstem prowadzone w lingwistyce bułgarskiej zostały opisane m.in. w pracy Dimitrova, Karshakova (1992).

Początki intensywniejszego rozwoju polskich badań dotyczących tekstu przypadają na lata 70. XX wieku. Są one zasługą przede wszystkim M.R. Mayenowej – organizowanych przez nią konferencji IBL PAN i publikacji z tych konferencji, zawierających w tytułach nazwę tekst (Mayenowa 1973, 1974c, 1976, 1978, Abramowicz/ Bartmiński 1989).

Działalność M.R. Mayenowej kontynuowała następnie T. Dobrzyńska (1986b, 1990, 1992c, Dobrzyńska, Janus 1983). Do rozwoju lingwistyki tekstu ukierunkowanej pragmatycznie przyczyniły się z kolei prace K. Pisarkowej, a następnie prace S. Gajdy i M. Balowskiego. Prężnym ośrodkiem polonistycznych badań z zakresu lingwistyki tekstu jest dziś powstały w 1992 r. Zakład Tekstologii i Gramatyki Współczesnego Języka Polskiego na UMCS. Gdy chodzi o czasopisma, na łamach których są zamieszczane programowo artykuły dotyczące zagadnień lingwistyki tekstu, to przede wszystkim wypada wymienić czasopismo „Stylistyka”, którego pierwszy numer ukazał się w 1992 r. pod redakcją S. Gajdy, oraz czasopismo „Etnolingwistyka”, założone w 1988 r. przez J. Bartmińskiego.

W sumie, choć literatura polska, którą można zaliczyć do zakresu lingwistyki tekstu, jest o wiele skromniejsza niż odpowiednia literatura niemieckojęzyczna, to jednak dotyka ona niemal wszystkich tematów poruszanych w literaturze niemieckojęzycznej, poza może zagadnieniami o charakterze metalingwistycznym, tzn. dotyczącymi metodologicznego wyodrębniania i konstytuowania się lingwistyki tekstu.

Spośród podjętych w polskich pracach tematów z zakresu lingwistyki tekstu wyróżnić dają się przede wszystkim następujące: (a) koncepcje tekstów: Mayenowa (1974a), Wawrzyniak (1980, 2003), Bogusławski (1983), Ostaszewska (1991), Dobrzyńska (1993a, 1993b), Grzegorzczkowska (1998), Bartmiński (1998), Duszak (1998), (b) analiza struktur dialogowych: Pisarkowa (1974/1975, 1977a, 1978a, 1978b), Boniecka (1983), Tomczyk-Popińska (1987, 1995, 1997, 1999, 2001, 2003), Warchala (1991), Żydek-Bednarczuk (1993, 1995), Labocha (1996a, 1996b), Bilut-Homplewicz (1999), (d) spójność tekstu: Bartmiński (1974b), Woronczak (1976), Kopczyńska, Pszczołowska (1978), Wajszczuk (1983), Dobrzyńska (1983, 1984, 1986), Lachur (1984), Trzęsicki (1983, 1990), Bartmiński, Tokarski (1986), Du-

szak (1992), Niebrzegowska (1998), (e) elipsa w tekstach: Grochowski (1978), Bednarczuk (2002), (f) struktura tematyczno-rematyczna: Huszcza (1983, 1990a, 1990b), Duszak (1990), Bartmiński (1990), Miczka (1996a), Szumska (1996), Gaca (1997), (g) delimitatory tekstu: Dobrzyńska (1971, 1974a, 1974b, 1978), Kawka (1990), Krauz, Litwin (1996), Makuchowska (1996), Witosz (2001a), Gajewska (2002), (h) aspekty pragmatyczne konstytucji tekstów: Żydek-Bednarczuk (1999), Mayenowa (1971), Żmudzki (1989, 1992), Dobrzyńska (1990, 2001), Mazur (1990), (i) rozumienie tekstów: Zawisławska (1989), Miczka (1996b), Puzynina (1997), Waszakowa (1998), (j) typologia tekstów: Pisarkowa (1976), Wierzbicka (1983), Wilkoń (1987, 2000), Dobrzyńska (1992), Gajda (1993), Bilut-Homplewicz (1998), Żydek-Bednarczuk (2001, 2003), (k) stylistyka tekstów: Wilkoń (1978), Gajda (1982, 1983), Mazur (1990), Skubalanka (1991, 2000), Dobrzyńska (1992a, 1996a, 1996b), Witosz (2001b), Konik (1996, 1997).

Z teleologicznego punktu widzenia można je natomiast poklasyfikować następująco: (a) badania kwantytatywne: Nagórko (1974), Pawłowski (2001), (b) badania konfrontatywne: Maciejewski (1983), Gruzca S. (1993), (c) badania translatoryczne: Wawrzyniak (1986), Kielar (1992, 2000), Żmudzki (1997, 1999), Kozak (2000), (d) badania glottodydaktyczne: Wawrzyniak (1975, 1978), Krzeszowski (1976), Wójcik (1984), Kozłowski (1986, 1987, 1990), Karolak (1991), Lewicka (1995, 1996), Pfeifer (1997), Gruzca S. (1998, 2000).

Co się tyczy badań nad tekstami specjalistycznymi, to trzeba powiedzieć, że badania te rozwinęły się w Niemczech niemal równolegle z badaniami nad tekstami w ogóle, ale szczególnie intensywnie w wyniku niezwyklej popularności badawczej, jaką lingwistyka tekstu zyskała na przełomie lat 70. i 80. XX wieku. Wtedy też zaczęła wyodrębniać się lingwistyka tekstu specjalistycznego jako autonomiczna dziedzina badań lingwistycznych nad tekstami specjalistycznymi, nazywana po niemiecku „Fachtextlinguistik” (Hoffmann 1983, 1990) lub „Textuelle Fachsprachen-Linguistik” (Kalverkämper 1983). Jej przedmiot badań – teksty specjalistyczne – określa się jako „Fachsprachentexte” lub w formie skróconej „Fachtexte”.

Trzeba jednak zauważyć, że lingwistyka tekstu specjalistycznego nie wyodrębniła się w Niemczech jako w miarę samodzielna dziedzina nauki z lingwistyki tekstów, lecz z badań nad językami specjalistycznymi w konsekwencji rozszerzenia perspektywy badawczej na teksty specjalistyczne. Z tego powodu lingwistyka tekstu specjalistycznego jest z reguły zaliczana do badań nad językami specjalistycznymi, a nie do badań z zakresu lingwistyki tekstu. Prawdopodobnie dlatego też autorzy dwutomowej pracy zbiorowej „Textund Gesprächslinguistik” (Brinker et. al 2000) stosunkowo niewiele miejsca poświęcili zagadnieniom tekstów specjalistycznych. W tomie 1. tej pracy tylko 9 artykułów na łączną liczbę 80 dotyczy tekstów specjalistycznych. Ponadto w artykułach tych zostały przedstawione jedynie wyniki analizy pewnych rodzajów tekstów specjalistycznych. Brak tu, moim zdaniem, artykułu przedstawiającego ogólne zagadnienia lingwistyki tekstu specjalistycznego. Lektura prac z zakresu lingwistyki tekstu skłania do wniosku, że dla tej dziedziny badania nad tekstami specjalistycznymi sprowadzają się do analizy cech, które wyróżniają teksty specjalistyczne spośród tekstów w ogóle.

Traktowanie lingwistyki tekstu specjalistycznego jako subdziedziny badań nad

językami specjalistycznymi jest prawdopodobnie także efektem tego, że rozważania prowadzone w ramach lingwistyki tekstu specjalistycznego są prowadzone na gruncie koncepcji teoretycznych sformułowanych w ramach lingwistyki języków specjalistycznych. Taki stan rzeczy prawdopodobnie wynika z tego, że w ramach badań nad tekstami specjalistycznymi właściwie nie podejmuje się dyskusji natury teoretycznej nad koncepcją tekstu. Ponadto w badaniach z zakresu lingwistyki tekstu specjalistycznego na pierwszy plan są wysuwane z reguły zagadnienia dotyczące teorii języków specjalistycznych, natomiast zagadnienia dotyczące teorii tekstu pozostają na drugim planie.

Rola lingwistyki tekstu w niemieckich badaniach nad językami specjalistycznymi jest dyskutowana m.in. w pracach: Hoffmann (1983, 1987), Arntz (1988), Thiel, Thome (1988), Kalverkämper (1987), Klauke (1994), Harweg (1993), Knobloch (1998), Ickler (1997). Zagadnieniom lingwistyki tekstu w badaniach nad językami specjalistycznymi zostało poświęcone m.in. sympozjum AILA w 1987 r. (Hildesheim, 13–16. 04. 1987), a materiały z tej konferencji zostały opublikowane w pracy „Textlinguistik und Fachsprache” (Arntz 1988). Najobszerniejszą do tej pory prezentację wszelkich kierunków i koncepcji badań nad tekstami specjalistycznymi w Niemczech prezentuje wymieniona już w rozdziale 1.1.3. dwutomowa praca zbiorowa, która ukazała się w 1998 r. pt. „Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft” (Hoffmann/ Kalverkämper/ Wiegand 1998).

3.2. Rozwój perspektywy badawczej lingwistyki tekstu

Historię lingwistycznego poszerzania perspektywy badawczej, włączania do zakresu jej przedmiotu badawczego coraz to nowych aspektów tekstów, ich funkcji, sposobów posługiwania się nimi czy płaszczyzn ich rozważania można podzielić na cztery następujące etapy – etap transfrastyczny, semantyczny, komunikatywno-pragmatyczny i kognitywny (niemodularny). Każdy z tych etapów myślenia o tekstach jako przedmiocie badań zaowocował wzbogaceniem zbioru zagadnień uznanych za problemy, którymi powinna się zająć lingwistyka tekstu, czyli inaczej mówiąc – pewną modyfikacją dotychczasowego sposobu widzenia jej przedmiotu. W obrębie każdego z tych etapów wyróżnił kilka koncepcji, w zależności od tego, w czym ich autorzy upatrują to, co wyróżnia i/lub konstytuuje przedmiot lingwistyki tekstu.

L. Gobyn (1984) podzielił brane przy tym pod uwagę kryteria podziału na trzy kategorie: wewnątrztekstowe, zewnątrztekstowe i takie, które łączą jedne i drugie. Poszczególne koncepcje, a w szczególności brane w ich obrębie kryteria, omówię w tej kolejności, w jakiej zostały tu wymienione, albowiem w tym mniej więcej porządku nawarstwiały się one historycznie. Jednak nie wszystkim koncepcjom poświęcę równie wiele uwagi. Dwie pierwsze przedstawię skrótowo, ponieważ dziś mają one już tylko wartość historyczną, znacznie więcej uwagi poświęcę koncepcji komunikatywno-pragmatycznej i kognitywnej, albowiem na nich opiera się też mój

pogląd w sprawach tekstu, przedstawiony w kolejnych rozdziałach. Czytelników zainteresowanych dokładniej historycznym rozwojem lingwistycznego rozumienia tekstu odsyłam do pracy K. Ehlich (1984) i M. Scherera (1996), a czytelników zainteresowanych literaturoznawczym lub hermeneutycznym podejściem do tekstów, odpowiednio do pracy G. Martensa (1984) i C. Knoblocha (1990). Wcześniejsze dokonania lingwistyki tekstu podsumował Z. Wawrzyniak (1980), ale sporo informacji o poszczególnych etapach i różnych koncepcjach tekstu można znaleźć też w innych polskich pracach, w szczególności w: Pisarkowa (1983), Żmudzki (1989, 1992), Mazur (1990), Grzegorzczkowska (1991, 1998), Ostaszewska (1991), Dobrzyńska (1990, 1993a, 1993b, 2001), Boniecka (1994, 1995), Puzynina (1997), Bartmiński (1998), Majer-Baranowska (1998), Duszak (1998), Szwed (1999), Wilkoń (2002), Wawrzyniak (2003).

3.2.1. Etap koncepcji transfrastycznych

Lingwistykę tekstu zapoczątkowali badacze, którzy zrozumieli, iż trzeba wyróżnić też pewne struktury językowe większe (wyższego rzędu) od struktur zdaniowych, czyli teksty, i że tych ostatnich nie da się opisać w kategoriach – czy środkami tradycyjnej – gramatyki. R.M. Mayenowa (1974b: 299, 301) trafnie zauważyła, że: „Teksty wielozdaniowe wymykają się obserwacjom tej dyscypliny, która całkowicie wyczerpuje się w ramach szeroko rozumianej gramatyki”, oraz że „(...) mamy na terenie tekstu do czynienia z innymi zagadnieniami niż na terenie języka w Saussure’owskim znaczeniu tego słowa”. W każdym razie początek rozwoju lingwistyki tekstu wyznaczyło spojrzenie na teksty jako na jednostki językowe większe od jednostek zdaniowych. W konsekwencji tego spojrzenia wyrażenie tekst nabrało sensu strukturalnego.

Pionierzy lingwistyki tekstu usiłowali zdefiniować teksty jako pewne jednostki językowe przede wszystkim w kategoriach formalnych (syntaktycznych). Sformułowane przez nich koncepcje nazywa się transfrastycznymi. Inaczej mówiąc, transfrastyczne koncepcje tekstu to koncepcje tekstów poszukujące istoty tekstów w ich strukturze formalnej.

Chociaż wszyscy przedstawiciele transfrastycznych koncepcji tekstu poszukiwali ich istoty w ich strukturze, to jednak nie wszyscy przypisywali funkcję konstytuującą teksty tym samym czynnikom językowym i nie wszyscy byli zainteresowani tymi samymi aspektami tekstów. W zależności od udzielanej odpowiedzi na brane pod uwagę aspekty tekstów, transfrastyczne koncepcje tekstów można podzielić na strukturalistyczne i generatywne. Co się tyczy strukturalistycznych koncepcji tekstu, to ogólnie rzecz biorąc, można powiedzieć, że wszystkich przedstawicieli tych koncepcji łączy szczególne zainteresowanie pytaniem o łączniki/spójniki tekstu lub koherencję/kohezję tekstu (de Beaugrande, Dressler 1981, Kalverkämper 1981).

Najstarsza koncepcja etapu transfrastycznego, oparta na założeniach strukturalistycznych, stanowi opracowany w ramach już wspomnianej Szkoły Praskiej tematyčno-rematyczny model struktury tekstu, nazywany również funkcjonalną perspektywą zdania. W swojej pierwotnej wersji model ten zakładał, iż strukturę tekstu

stanowi tzw. tematyczno-rematyczny układ przekazywanej za jego pośrednictwem informacji (Beneš 1967, 1973, Daneš 1970, Agricola 1969, 1976, 1977, 1979, Lutz 1981, Lötscher 1987). Podstawowymi kategoriami tematyczno-rematycznej koncepcji tekstu są temat zdania (informacja znana odbiorcy tekstu) i remat zdania (informacja nowa dla odbiorcy). Struktura tematyczno-rematyczna tekstu jest realizowana w ten sposób, że temat danego zdania tekstu nawiązuje do rematu zdania poprzedniego. Autorzy tej koncepcji tekstu proponują wyróżnić trzy podstawowe typy tematyczno-rematycznych relacji: (a) tematyczna progresja linearna (temat 1 → remat 1 → temat 2 → remat 2 ...), (b) progresja z jednym tematem (temat 1 → (remat 1); (remat 2); ...), (c) progresja z rozwiniętym tematem (temat 1 → (temat 2 → remat 2); (temat 3 → remat 3);...). Struktura tematyczno-rematyczna tekstów była także tematem licznych polskich prac badawczych, zob. m.in.: Huszcza (1983, 1990a, 1990b), Duszak (1990), Bartmiński (1990), Miczka (1996a), Szumska (1996), Gaca (1997).

Kolejny wariant strukturalistycznej koncepcji tekstu stanowi przedstawiona przez Z.S. Harrisa (1952) gramatyka multizdaniowa. Ta koncepcja bazuje na założeniu, iż teksty implikują podobne cechy strukturalne co zdania, i że wobec tego teksty można opisać za pomocą tych samych kategorii i tych samych metod badawczych, którymi posługuje się dystrybucjonalizm. W skrócie można powiedzieć, że koncepcja Z.S. Harrisa w istocie wyróżnia się tym, iż postuluje przeniesienie lingwistycznej analizy zdania na teren lingwistycznej analizy tekstu. Ale na wyróżnienie koncepcja ta zasługuje przede wszystkim dlatego, że po raz pierwszy wyraźnie uznaje tekst, a nie zdanie za prymarny przedmiot syntaktycznej analizy lingwistycznej.

Inny wariant transfrastycznego podejścia do tekstów skoncentrował uwagę badaczy na poszukiwaniu specyficznych strukturalnych spójników i zarazem indyktorów tekstu. Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku ich uwagę zajmowało przede wszystkim poszukiwanie typów łączników zdań traktowanych jako formalne wyznaczniki spójności tekstu. Między innymi zaliczono do nich niektóre spójniki, zaimki, rodzajniki, intonację i akcent zdaniowy. Na szczególną uwagę zasługuje w tym związku praca R. Harwega z 1968 r. (Harweg 1968), jako pierwsza obszerna próba strukturalnego wyjaśnienia pronominalnej łączliwości tekstu. Koncepcja ta była następnie udoskonalana przez samego R. Harwega (1968a, 1969a, 1969b), a także przez innych autorów (Raible 1972, Vieweger 1976). Była też dyskutowana m.in. w pracach: Dressler (1972), Agricola (1976, 1979), Vieweger (1976, 1977), Koch (1971). Stosunkowo wcześniej zagadnieniem tekstowej funkcji niektórych łączników zdań zajęła się w Polsce K. Pisarkowa (1968, 1971, 1974, 1977b) i I. Bellert (1970, 1971). Nieco później łączliwością pronominalną zajmowano się m.in. w następujących pracach: Wawrzyniak (1980), Tschauder (1989), Stroińska (1992), Grochowski (1996), Schreiber (1999). Krytyczną ocenę tych koncepcji przedstawił ostatnio H. Feilke (2000: 69). Najnowsze wyniki badań nad pronominalnymi łącznikami tekstu przedstawili: M. Grozeva (2003) i R. Rath (2004) (obie prace dotyczą funkcji tekstowej rodzajników), C. Szakmary (2002) (praca opisuje funkcję tekstową zaimków osobowych). Z. Berdychowska (2003) poświęciła ostatnio wiele uwagi funkcji tekstowej wyrażen deiktycznych.

Przeniesienie generatywnej wizji języka na grunt rozważań dotyczących tekstu spowodowało, iż zaczęto się interesować nie tylko poszukiwaniem specyficznych łącznikowych czy kohezyjnych – słowem „tekstotwórczych” – elementów językowych, lecz także generatywną kompetencją językową (tekstową). Pierwszą próbę zastosowania koncepcji lingwistycznej leżącej u podstaw gramatyki transformacyjno-generatywnej do analizy tekstu wykonał K.-E. Heidolph w pracy pod tytułem „Kontextbeziehungen zwischen Sätzen in einer generativen Grammatik” (1966). Jest to zarazem próba poszerzenia zakresu zadań pierwotnej gramatyki transformacyjno-generatywnej, tak by mogła się ona zająć także poszukiwaniem reguł generowania tekstu. Można zatem powiedzieć, że praca K.-E. Heidolpha dała początek etapowi, który można nazwać generatywnym podejściem do tekstu. Ale ani próba K.-E. Heidolpha, ani próby przedstawione przez jego następców nie wykroczyły poza obszar poszukiwania formalnych związków międzyzdaniowych. Ich krytycy nie dopatrzili się w tych próbach niczego specjalnie nowego: H. Isenberg (1974) uznał, że nie doprowadziły one do powstania generatywnej gramatyki tekstu, a tylko do stworzenia gramatyki odnoszącej się do tekstu. Z kolei P. Mayer (1975: 39, podobnie już Weinrich 1972, Brinker 1973), oceniając pierwsze próby zajęcia się tekstem w ramach gramatyki generatywnej, stwierdzili, iż w zasadzie doprowadziły one tylko do tego, że tekst zaczęto traktować jako „strukturę zdaniową-mamut” („Mammut-Satzgefüge”). Nie są to jednak opinie adekwatne. Wprawdzie zamiar sformułowania reguł generowania tekstów pozostaje nadal w tym samym sensie nie zrealizowanym postulatem, w jakim był on w czasie, gdy wypowiadali się na jego temat najpierw M.A.K. Halliday, A. McIntosh i P. Sørensen (1966: 27), a potem także T.P. Krzeszowski (1979: 26), niemniej spojrzenie na teksty z punktu widzenia leżącej u ich podstaw kompetencji językowej (tekstowej) wypada niewątpliwie uznać za istotne poszerzenie ich oglądu. Próby zrekonstruowania generatywnych reguł tekstowych to bowiem w istocie próby pewnego zrekonstruowania – w stosunku do tradycyjnej gramatyki generatywnej – dodatkowego zakresu (ludzkiej) kompetencji językowej.

3.2.2. Etap koncepcji semantycznych

Kolejne poszerzenie perspektywy oglądu tekstów przyniosło zajęcie się nimi przez lingwistów w szczególnie sposób zainteresowanych semantyką. W przeciwieństwie do autorów koncepcji etapu transfrastycznego (zarówno strukturalnych, jak i generatywnych), autorzy etapu semantycznego, poszukując specyficznych wyróżników i zarazem spójników tekstów jako pewnych jednostek językowych, biorą pod uwagę nie tylko ich formalne właściwości, lecz także, a niekiedy przede wszystkim, ich właściwości znaczeniowe. Koncepcje semantyczne tekstu wniosły istotną zmianę do analizy spójności tekstów: przeniosły punkt ciężkości tej analizy z płaszczyzny gramatycznej na znaczeniową. Także w obrębie koncepcji semantycznych tekstu można wyróżnić kilka podjęć.

Pierwszą próbę znalezienia semantycznych współczynników spójności tekstu przedstawił bodaj A.J. Greimas (1966, 1971). Powstała w efekcie tej próby koncepcję autor nazwał izotopową koncepcją tekstu. Według tej koncepcji o spójności tek-

stu decyduje relacja ekwiwalencji pomiędzy poszczególnymi semami zdań. Semy to jednostki znaczeniowe poszczególnych zdań. Koncepcję tekstu A.J. Greimas zmodyfikował E. Agricola (1969) i U. Große (1974), a rozwinęli autorzy pracy Kallmeyer et al. (1974). Ogólnie trzeba stwierdzić, że izotopowe połączenia wewnątrztekstowe stanowią ważny, ale niewystarczający warunek spójności tekstu. W innym kierunku izotopowe podejście do tekstu rozwinęli M.A.K. Halliday i R. Hasan (1976), a na początku lat 80. XX wieku podejście izotopowe tekstu włączono do innych modeli tekstu, na przykład do modelu referencji w tekstach (zob. Vater 1990a, 1990b), do pragmatycznego modelu tekstu (de Beaugrande, Dressler 1981, Brinker 1985, Lötscher 1987, Heinemann, Viehweger 1991), a także do psycholingwistycznych koncepcji tekstów (Schnerer 1984).

Za pewnego rodzaju wariant semantycznego podejścia do tekstów wypada też uznać powstałą na gruncie semantyki generatywnej koncepcję opracowaną przez T. van Dijka. Stanowi ona swoiste rozwinięcie wspomnianej już generatywno-transformacyjnej koncepcji tekstu i zakłada, że z tzw. bazy semantycznej można nie tylko wyprowadzić struktury zdaniowe, ale także określone struktury tekstowe i ostatecznie sformułować reguły generowania tekstów. Do modelowania „głębokich struktur tekstu” (textual deep structure – van Dijk 1972a) wykorzystuje się reguły formalno-logiczne. Szerzej zagadnienia te zostały przedstawione w pracach: Petöfi (1971a, 1971b, 1971c), Rieser (1973, 1978), Ihwe (1972), van Dijk (1972a, 1972b, 1972). Koncepcje powstałe na gruncie semantyki generatywnej nie przewyciężyły jednak podstawowego deficytu koncepcji genertywno-transformacyjnej, polegającego na tym, że tekst traktuje się jako zbiór zdań i zakładała, po pierwsze, że tekst jako całość można opisać analizując poszczególne jego zdania, i po drugie, że zarówno definicja tekstu, jak i zasady jego analizy, mogą być sformułowane bez uwzględnienia czynników pragmatyczno-komunikatywnych. W. Heinemann i D. Viehweger (1991: 41) słusznie ocenili ten stan rzeczy:

(...) entscheidend für dieses Umdenken war offenkundig die Einsicht, daß mit Hilfe dieses Modells immer nur Sätze innerhalb von Texten generiert werden konnten, nicht aber ganzheitliche Texte mit den für sie relevanten Eigenschaften, da Texte nicht als bloße Summierung der Eigenschaften der in ihnen enthaltenen Konstituenten verstanden werden können.

Oryginalny wariant semantycznego podejścia do tekstu stanowi również propozycjonalna koncepcja tekstu, zaproponowana przez T. van Dijka (1977). Koncepcja ta traktuje teksty jako pewne propozycjonalne całości albo lepiej: jako pewne propozycjonalne kompleksy. Propozycja to według T. van Dijka znaczenie pojedynczego zdania. Koncepcja propozycjonalna zakłada, że za pomocą tak rozumianej kategorii propozycji można opisać zarówno treści poszczególnych zdań, jak i połączenia pomiędzy treściami tworzącymi kompleksy propozycjonalne – hiperpropozycje. Celem propozycjonalnej analizy tekstu jest wykrycie, opis, klasyfikacja i eksplikacja zachodzących w nich relacji propozycjonalnych. Przedstawiciele koncepcji propozycjonalnej traktują teksty jako uporządkowane ciągi propozycji połączonych ze sobą za pomocą relacji interpropozycjonalnych. W istocie rzeczy koncepcja ta jest owocem połączenia rozwiniętej izotopowej koncepcji tekstu z koncepcją tekstu powstałą

na gruncie gramatyki generatywnej. Pewien „rozwinięty” wariant propozycjonalnej koncepcji tekstu stanowi zaproponowana przez T. van Dijka (1980) kilka lat później koncepcja makrostruktur tekstu. O ile w modelu propozycjonalnym zakładał on istnienie pewnych specyficznych relacji pomiędzy kolejnymi propozycjami, o tyle w koncepcji makrostruktur tekstu zakłada istnienie także pewnych specyficznych relacji pomiędzy jednostkami semantycznymi wyższego rzędu. Ta koncepcja zasługuje na szczególną uwagę, gdyż tworzy spójną podstawę do analizy struktur semantycznych tekstu.

Jako pewne relatywnie odrębne semantyczne podejście do tekstu trzeba wyróżnić też koncepcję hierarchii tematycznej, przedstawioną w pracach K. Brinkera (1973) i E. Agricoli (1976, 1977, 1979), którzy na pierwszy plan wysuwają temat tekstu jako element konstytuujący jego koherencję. Pojęcie „tematu tekstu” jest jednak w ramach tej koncepcji inaczej rozumiane niż pojęcie tematu, wprowadzone przez Szkołę Praską w koncepcji tematyczno-rematycznej struktury tekstu. Koncepcja tematyczno-rematycznej struktury tekstu odnosiła się do połączeń tematycznych pomiędzy tematami poszczególnych zdań, a koncepcja hierarchii tematycznej postuluje analizę koherencji tekstu w odniesieniu do relacji, jakie zachodzą pomiędzy głównym tematem całego tekstu (tj. bazą tematyczną tekstu) a tematami poszczególnych części tego tekstu (por. także Kallmeyer, Meyer-Hermann 1980: 253). Według koncepcji hierarchii tematycznej tekst składa się z szeregu propozycji połączonych ze sobą przez bazę tematyczną całego tekstu. Analiza tekstu polega zatem na opisanu tematów poszczególnych propozycji oraz na rekonstrukcji zachodzących między nimi relacji.

3.2.3. Etap koncepcji komunikatywno-pragmatycznych

Kolejny ważny krok w procesie poszerzania zakresu badania tekstów dokonał się wraz z przeniesieniem wyników tzw. pragmatycznego zwrotu w badaniach lingwistycznych na grunt lingwistyki tekstu. Jeśli zarówno w transfrastycznych, jak i semantycznych koncepcjach tekstu koncentrowano się przede wszystkim na wewnętrznych aspektach lub elementach tekstów, to w konsekwencji przeniesienia na grunt rozważań tekstologicznych pragmatycznych wizji języka zaczęto uwzględniać w tych rozważaniach także zewnętrzne (sytuacyjne) aspekty tekstów. Podejmując pojęciowe rozróżnienia poczynione w rozdziale 2., można powiedzieć, iż teraz zaczęto się interesować tekstem już nie tylko jako pewną jednostką językową i nie leżącą u podstaw tekstów kompetencją językową, ale także tymi aspektami czy współczynnikami, które są istotne z punktu widzenia komunikatywnej kompetencji tekstowej.

Mianem „zwrotu/przełomu pragmatycznego” w naukach humanistycznych i społecznych określa się z reguły różne prądy i kierunki, których wspólnym mianownikiem jest przekonanie, iż wypowiedzi językowe (teksty) są pewnego rodzaju instrumentami działania (oddziaływania) językowego. W efekcie tego zwrotu do rozważań nad tekstem zostały wprowadzone takie kategorie, jak: mówca, mówienie i działanie językowe, a w końcu także wspomniana już komunikatywna kompetencja ję-

zykowa. Inaczej mówiąc, odtąd w rozważaniach tych bierze się pod uwagę nie tylko sam tekst, ale także jego twórcę i odbiorcę oraz ich cele czy intencje, a także sytuacje komunikacyjne. H. Feilke (2000: 64) ujął to następująco:

(...) die pragmatische Wende beansprucht ein Aufbrechen etablierter Konzeptualisierungen nicht nur von ‚Text‘, sondern qua Text von ‚Sprache‘ im Verhältnis zum Sprecher und dem Sprechern allgemein. Die Kenntnis sozial bestimmter Handlungszusammenhänge ist Voraussetzung sozialen Handelns“ (por. też Stachowiak 1993, Verschueren 1995).

W pewnym momencie D. Viehweger (1979: 113) postawił w centrum uwagi lingwistyki tekstu nie tekst, a jego twórcę (odbiorcę): „Als den spezifischen linguistischen Gegenstand, auf den das Tätigkeitsprinzip bezogen wird, bezeichnen wir die sprachlich-kommunikative Tätigkeit des Menschen, als relevante Analyseeinheit dieses Erklärungsschemas betrachten wir die Sprechhandlung“; na następnej stronie (ib., s. 114) postawił tę sprawę jeszcze wyraźniej: „Sprachlich-kommunikative Tätigkeit wird (...) in der unlösbaren Einheit mit dem Subjekt dieser Tätigkeit, dem Menschen verstanden (...)”. Trzeba jednak zauważyć, że tak D. Viehweger, jak i inni „pragmatycy” brali przy tym pod uwagę tylko „ogólnego” mówcę-słuchacza, „ogólny” język, „ogólne” działania językowe i jakieś bardziej lub mniej „ogólne” sytuacje, a nie konkretnych twórców i odbiorców tekstów, ich konkretne idiolekty i/lub rzeczywiste wspólne języki (polilekty), ich konkretne działania językowe itd.

Co się tyczy powstałych pod wpływem lingwistycznej pragmatyki ujęć tekstu, to ogólnie rzecz biorąc, różnią się one od poprzednich, ponieważ rozważają teksty jako ciągi następujących po sobie działań językowych, a nie jako ciągi następujących po sobie zdań.

Pierwszą próbę kompleksowego przeniesienia do rozważań nad tekstem pragmatycznej wizji języka podjął, jak się zdaje, D. Viehweger w pracy zatytułowanej „Semantische Merkmale und Textstruktur”. Kwintesencję wyników tej próby wyraził on następująco:

Unter dem Text wollen wir ein sprachliches Zeichen verstehen, d.h. eine nach einem bestimmten Handlungsplan (Regel der Textkomposition oder Regel der Abwicklung eines Themas) erfolgte und durch die Regel des Sprachsystems realisierte Zuordnung von Bewußtseinsinhalten als Abbildern von Sachverhalten und Erscheinungen der Wirklichkeit und Lautbzw. Graphemfolgen. Jeder Text ist somit die Nomination eines bestimmten Ereignisses, Prozesses, Sachverhaltes, Zustandes oder einer bestimmten Situation der Wirklichkeit, er repräsentiert eine Äußerungsfolge, die Gegenstände und Situationen der Wirklichkeit und die zwischen diesen tatsächlich existierenden oder potentiellen Relationen widerspiegelt. Texte sind das Resultat der sprachlichen Tätigkeit des Menschen (Viehweger 1976: 197).

Jednakże w tej pracy D. Viehweger kładzie nadal główny nacisk na tekst jako jednostkę językową (znak językowy). Dopiero w następnej rozprawie poświęconej temu zagadnieniu zaczyna traktować tekst jako pewien rezultat celowych działań językowych, spełniających konkretne funkcje komunikatywne:

Jeder Text erfüllt als Resultat zielgerichteter sprachlich-kommunikativer Handlungen eine erkennbare kommunikative Funktion, die den Ablauf des Textprozesses steuert. Nur durch die von einem Sprecher intendierte und von dem (den) Kommunikationspartner(n) in einer bestimmten kommunikativen Situation erkennbare Funktion wird eine Menge sprachlicher Äußerungen, d.h. Sätze oder satzwertige Einheiten, zu einem Text (Viehweger 1977: 156).

Kolejny krok w rozwoju pragmatycznego myślenia o tekstach został wykonany w momencie wyraźnego umiejscowienia ich w modelu komunikacji językowej, co spowodowało, iż odtąd zaczęto wyraźnie stawiać pytania dotyczące czynników towarzyszących powstawaniu i recepcji tekstów. Odtąd rozważa się tekst jako jeden z elementów komunikacji, jako element determinowany przez tę komunikację (por. Schieben-Lange 1979). U. Oomen (1974: 55) ujęła ten pogląd w postaci następujących dwóch twierdzeń: „I. Ohne kommunikative Funktion ergibt sich kein Text. II. Die jeweilige Kommunikationsfunktion steuert den spezifischen Ablauf des Textprozesses”. Natomiast I. Rosengren (1980: 276) przedstawiła tę kwestię tak:

Der Text muß immer als eine kommunikative Einheit, d.h. als eine thematische Einheit, die im Kommunikationsprozeß eine illokutive Funktion erfüllt, betrachtet werden.

Z kolei D. Viehweger (1980: 13) podsumował swój odnośny pogląd, pisząc:

Der theoretische Rahmen, in dem die Textlinguistik zu betreiben ist, bildet das Modell der sprachlichen Kommunikation, das als Orientierungsgrundlage für linguistische Textmodelle diejenigen Erscheinungen des Objektbereichs der sprachlichen Kommunikation abbildet, die für linguistische Textmodelle als relevant angesehen werden.

Do zapoczątkowania kolejnej fazy pragmatycznego myślenia o tekstach doszło w wyniku wprowadzenia przez E. Morgenthalera (1980: 25) pojęcia „gramatyki zorientowanej komunikacyjnie” (kommunikationsorientierte Grammatik). Gramatykę tę autor przeciwstawia gramatyce tekstu wprowadzonej do tekstologicznej dyskusji przez T. van Dijka (1972). Ale E. Morgenthaler nie odrzuca gramatyki tekstu w ogóle, lecz przede wszystkim przedstawioną w niej hierarchię celów poznawczych. Pierwotnie nadrzędnym celem gramatyki tekstu było opisanie reguł tworzenia tekstów, a zagadnienia związane z relacją pomiędzy tekstem a działaniem językowym odgrywały w tym modelu rolę drugorzędną. Natomiast zdaniem E. Morgenthalera (1980: 25) opis reguł tworzenia tekstów i opis reguły „tekstowego” działania językowego powinny być traktowane jako równorzędne płaszczyzny opisu tekstu. E. Morgenthalera napisał:

Der wesentliche Unterschied (...) (der – S.G.) Textgrammatik im Vergleich zur kommunikationsorientierten Grammatik besteht darin, daß in der Textgrammatik der Schwerpunkt auf der Gewinnung des Regelsystems für die sprachlichen Ausdrucksmittel liegt. Die Konzeption der Regeln der sprachlichen Ebene hat Vorrang vor denen der Handlungsseite, die erst sekundär als zusätzliche Komponente unter anderen in die Grammatik eingebaut wird, während eine kommunikationsorientierte Grammatik von der Gleichrangigkeit der beiden Ebenen auszugehen hat (...).

Do problemu podjętego przez E. Morgenthalera, tzn. problemu płaszczyzn opisu tekstu, nawiązał zresztą także D. Viehweger, gdy pisał:

Wir wollen die Strukturierungsebene von Texten, durch die die Prinzipien der semantischen Einheitenbildung, d.h. propositionalen Strukturbildungsprozesse repräsentiert werden, als propositionale Ebene der Textstruktur bezeichnen, die Ebene hingegen, die die interaktionalen Aspekte reflektiert, wird aktionale bzw. Handlungsstrukturebene oder auch Illokutionsstrukturebene des Textes genannt (Viehweger 1982: 156f.).

Do dalszego zmodyfikowania komunikatywno–pragmatycznego podejścia do tekstów doprowadziło też przeniesienie na grunt lingwistyki tekstu modularnej teorii procesów kognitywnych (modularnej teorii systemów kognitywnych) J.A. Fodora, przedstawionej w pracy „The Modularity of Mind” (1983). Koncepcja działania językowego zakłada m.in., że w ludzkim mózgu istnieją określone systemy, moduły wiedzy, systemy postaw, zasad ewaluacyjnych oraz umiejętności, które determinują działania językowe mówcy-słuchacza.

Pierwsze zarysy modularnej koncepcji tekstu zostały przedstawione niemal równocześnie, a mianowicie w pracy „Sprachhandlung, Satz und Text”, ogłoszonej przez W. Motscha i D. Viehwegera (1981), oraz w pracy „Ein pragmatisches Textanalyseprogramm”, ogłoszonej przez W. Kocha, I. Rosengren i M. Schonebohma (1981). Koncepcja ta zyskała szybko wielu zwolenników. A stało się tak, jak się zdaje, za sprawą zakrojonego na szeroką skalę, bo finansowanego od 1987 r. przez szwedzki Reichsbankfonds i od 1988 r. także przez Deutsche Forschungsgemeinschaft projektu badawczego „Sprache und Pragmatik”. W każdym razie w latach 80. i 90. XX wieku na kanwie tej koncepcji powstała spora literatura naukowa (Esser 1983, Brandt et al. 1983, Viehweger 1988, 1989a, 1989b, Viehweger/ Spies 1987, Rosengren 1983, 1987, 1988, Motsch 1986, 1989, 1991, 1992, 1996a, 1996b, Motsch/ Reis/ Rosengren 1990, Motsch/ Viehweger 1981, Brandt/ Rosengren 1991a, 1991b).

W. Motsch (1978: 20) charakteryzuje koncepcję modularną w następujący sposób:

Sprachliches Handeln als komplexe Erscheinung beruht u. A. auf interorganisierten Systemen von Kenntnissen, Einstellungen, Wertungen sowie Fähigkeiten, Pläne für Sprachhandlungen in Abhängigkeit von kommunikativen Situationen und Zielen aufzubauen, zu vollziehen und anhand einer Einschätzung des Erfolges zu kontrollieren.

Koncepcja ta zakłada dalej, że poszczególne moduły są wysoce autonomiczne, oraz że są pewnego rodzaju zamkniętymi całościami. Oznacza to m.in., że modułu A nie można automatycznie odnieść do modułu B, to znaczy, iż opis każdego z nich trzeba sporządzić oddzielnie.

Zwolennicy modularnej koncepcji tekstów traktują teksty jako produkty współdziałania, lub inaczej mówiąc: interakcji, szeregu różnych modułów. Przyjmują, że tworzenie i rozumienie tekstów jest czymś, co dokonuje się w wyniku współdziałania (interakcji) przede wszystkim następujących modułów: (1) modułu wiedzy językowej (gramatyka), (2) modułu illokucyjnego, (3) modułu globalnych struktur tekstu

i (4) modułu wiedzy encyklopedycznej. Na pytanie, jakie systemy wiedzy są konieczne, by możliwe stało się zrozumienie tekstu, W. Motsch i R. Pasch (1986: 12) odpowiadają, że sprawa ta ma się następująco: interpretacja wypowiedzi językowych jest regulowana przez wiedzę językową i wiedzę o relacjach zachodzących pomiędzy wyrażeniami językowymi oraz cechy charakterystyczne dla kontekstu komunikacyjnego, w jakim pojawia się dana wypowiedź. D. Viehweger i G. Spies (1986: 81) uważają, że na zasadnicze właściwości strukturalne tekstów składają się (a) związki semantyczne zachodzące pomiędzy wyrażeniami zdaniowymi konstytuującymi tekst oraz (b) związki zachodzące pomiędzy działaniami illokutywnymi.

W. Motsch i D. Viehweger (1991) podkreślają dalej, że założenia dotyczące modularnej teorii mają w zasadzie charakter metodologiczny i że jej zwolennicy nie zmierzają do stworzenia modelu odwzorowującego procesy produkcji i interpretacji tekstów, lecz starają się uporządkować zagadnienia związane z pojęciem tekstu. Także A. von Stechow i W. Sternefeld (1988: 14) mówią o tej koncepcji jako o pewnym „programie badawczym” (Forschungsprogramm). W podobny sposób wypowiada się w późniejszych pracach także W. Motsch (1996a: 7):

Wir gehen weiterhin davon aus, daß die Beschreibung des Kommunikationswissens in einer Form erfolgen kann, die keine psychologische Realität beansprucht. Es handelt sich also nur um mögliche Ordnungen der als Fakten betrachteten Phänomene, die in letzter Instanz nach Kriterien für optimale Generalisierung bewertet werden (por. także Motsch 1989: 43).

Ostatni wariant komunikatywno-pragmatycznych podejść do tekstów, który pragnę tu wyróżnić, powstał w wyniku zaadoptowania opracowanej przez A.A. Leont'eva (1975) teorii działalności mownej, przeciwstawiającej działalność mowną działaniom językowym.

Po sformułowaniu zarysu teorii tekstu na podstawie teorii działalności mownej A.A. Leont'eva W. Heinemann i D. Viehweger uznali w swej książce „Textlinguistik. Eine Einführung” (1991), iż wszystkie komunikatywno-pragmatyczne podejścia do tekstu można podzielić na dwa podstawowe typy: modele kontekstowe (Kontextmodelle) i modele komunikatywne w ścisłym rozumieniu tego słowa (kommunikative Textmodelle i. e. S.), a te na modele bazujące na teorii działania (handlungstheoretisch orientierte Modelle) oraz modele oparte na teorii działalności (Tätigkeits-Modelle).

W modelach kontekstowych punkt wyjścia opisu tekstu stanowią właściwości lingwistyczne tekstu, a czynniki komunikatywno-pragmatyczne bierze się jedynie pod uwagę w uzupełnieniu tego opisu. Ponadto cechą charakterystyczną modeli kontekstowych jest to, że uwzględniają w szerokim zakresie relacje między tekstem a kontekstem komunikatywno-sytuacyjnym, w jakim dany tekst występuje (por. Isneberg 1976, Langner 1984). W modelach komunikatywnych sensu stricto punkt wyjścia opisu tekstu stanowi płaszczyzna komunikatywno-pragmatyczna, a właściwości lingwistyczne tekstu mają jedynie funkcję instrumentalną w ramach szeroko pojętej komunikacji ludzkiej. Inaczej mówiąc, u podstaw modeli komunikatywnych sensu stricto leży założenie, że teksty pełnią funkcję instrumentalną w ramach dzia-

łałości ludzkiej (por. Motsch 1975), wobec czego analiza tekstu powinna się opierać na badaniu funkcji tekstów w komunikacji (por. Gühlich/ Raible 1977, Heinemann 1982).

Różnica pomiędzy modelami opartymi na teorii działania językowego a modelami opartymi na teorii działalności polega na tym, że pierwsze wprowadzają do analizy tekstu pojęcie modułowości, a drugie analizują tekst jako holistyczną całość. Pojęcie modułowości nie jest tożsame z pojęciem modularności. Podstawy teoretyczne modeli opartych na teorii działania językowego stanowi teoria aktów mowy J. L. Austina (1962) i J. Searla (1969), a podstawy teoretyczne modeli opartych na teorii działalności stanowi wspomniana już teoria A.A. Leont'eva. Szerzej na temat różnic pomiędzy teorią działania językowego a teorią działalności piszą M. Langner (1984) i W. Hartung (2000). Krytyczny przegląd różnych wariantów teorii aktów mowy przedstawił też S. Krämer (2001).

3.2.4. Etap koncepcji kognitywnych (niemodularnych)

Także kognitywne koncepcje, albo lepiej sposoby widzenia tekstu, są wynikiem pewnej (kolejnej) zmiany w zakresie lingwistycznej optyki w ogóle: tym razem zmiana ta dokonała się pod wpływem psychologii, zwłaszcza psycholingwistyki. Początki jej rozwoju sięgają pierwszej połowy XX wieku. Jednakże intensywniej zaczęto się nią interesować dopiero pod koniec lat 80. tego wieku (por. Rickheit/ Strohner 1985, Strohner 1990, de Beaugrande 1992, von Stutterheim 1992, Rothkegel 1992). W efekcie tych zainteresowań wyodrębnił się dość wyraźnie kierunek badań nazywany lingwistyką kognitywną, który zyskał w latach 90. XX wieku sporą popularność. Popularność ta spowodowała, że w obrębie lingwistyki zaczęto się niezwykle chętnie posługiwać przymiotnikiem „kognitywny”. T.P. Krzeszowski (1997: 31) napisał w związku z tym:

Zakres użycia przymiotnika ‚kognitywny’ jest bardzo szeroki, gdyż dotyczy praktycznie wszystkich aspektów poznania. Współczesne językoznawstwo jest więc w swojej istocie ‚kognitywne’ niezależnie od tego, czy wyznawcy poszczególnych jego kierunków stosują ten przymiotnik.

I dlatego jego zdaniem zasadniczą linię podziału trzeba przeprowadzić „między językoznawstwem modularnym i niemodularnym”, a nie między lingwistyką kognitywną i niekognitywną. Podzielałam ten pogląd i dlatego do nazwy omawianego tu etapu rozwoju badań dotyczących tekstów wprowadziłam dodatkowo przymiotnik „niemodularny”. Na pierwszym miejscu pozostawiłam jednak przymiotnik „kognitywny”, dlatego że jako niemodularne koncepcje tekstu trzeba by w pewnej mierze potraktować także wspomniane już modele bazujące na teorii działalności mownej A.A. Leont'eva.

Być może, że najlepiej byłoby kognitywne podejścia do tekstu zaliczyć w ślad za W. Heinemannem i D. Viehwegerem (1991:66) do podejść proceduralnych i zrezygnować z wyróżniania go w sposób szczególny, jako że wielu badaczy zaliczających siebie (lub zaliczanych) do lingwistyki kognitywnej interesuje się nie tyle za-

gadnieniami związanymi z wyodrębnianiem i/lub charakteryzowaniem tekstów jako pewnych jednostek językowych, ile problemami dotyczącymi przetwarzania wiedzy reprezentowanej przez te teksty. Osobiście uważam jednak, że warto je potraktować odrębnie przynajmniej z uwagi na to, że dopiero przedstawiciele lingwistyki kognitywnej zaczęli wyraźnie wiązać struktury językowe z odpowiednimi strukturami kognitywnymi i że w związku z tym podjęli próby wykrycia i opisanie relacji zachodzących pomiędzy językowymi strukturami tekstów a odpowiednimi strukturami kognitywnymi zarówno w procesie produkcji, jak i recepcji tekstów. Zdaniem M. Schernera (2000: 189, por. także Scherner 1994) ta właśnie innowacja odróżnia kognitywne podejścia do tekstu od czysto psycholingwistycznych, albowiem w tych ostatnich – w przeciwieństwie do kognitywnych – prawie wcale nie zwraca się uwagi na wewnętrzne (czysto językowe) struktury tekstu.

Z punktu widzenia historii rozwoju lingwistyki tekstu za kognitywną, choć tylko do pewnego stopnia, wypada uznać już wspomnianą koncepcję tekstu T. van Dijka (1972), w ramach której wprowadził on do analizy tekstu pojęcie makrostruktur, rozumiane przez niego jako pewnego rodzaju struktury głębokie tekstu (textual deep structure) reprezentujące globalne znaczenie tekstu. T. van Dijk (1972: 325) przyjmuje, że makrostruktury leżą u podstaw produkowania i rozumienia tekstów. Według niego teksty nie są magazynowane w mózgach ludzkich w całości jako takie – magazynowane są tylko ich makrostruktury. Produkowanie i rozumienie tekstów to dla T. van Dijka (1972: 134f.) procesy algorytmiczne.

Za nową fazę rozwoju etapu kognitywnego podejścia do tekstu trzeba uznać koncepcję W. Kintscha (1974), stanowiącą rozwinięcie pierwotnej koncepcji T. van Dijka. W swoim modelu produkowania i rozumienia tekstów W. Kintsch (1974) uwzględnił już takie współczynniki kognitywnej rzeczywistości, jak myślenie i pamięć. W odniesieniu do tekstów wprowadził rozróżnienie pomiędzy myślową bazą tekstu (schematem) a tekstem, czyli rozróżnienie pomiędzy strukturami mentalnymi a produktem procesów mentalnych.

Kolejną fazę kognitywnego, zaczętego przez T. van Dijka, etapu myślenia o tekstach wyznaczyła współpraca W. Kintscha i T. van Dijka, która zaowocowała pogłębieniem analizy rozumienia tekstów (zob. Kintsch/ van Dijk 1978, van Dijk/ Kintsch 1983). Najszerzej wyniki tej współpracy omówił T. van Dijk w pracy „On macrostructures, mental models, and other inventions: A brief theory of the Kintsch-van Dijk theory” (van Dijk 1995). W skrócie pogląd W. Kintscha i T. van Dijka można przedstawić następująco: na rozumienie tekstów składają się trzy różne, ale skorelowane ze sobą procesy: (1) przetwarzanie propozycji w koherentne mikrostruktury, (2) przetwarzanie tych mikrostruktur w koherentne makrostruktury, (3) produkcja tekstu na podstawie makrostruktur. W tym modelu rozumienie tekstu jest interpretowane jako proces cyklicznego przetwarzania leżących u jego podstaw propozycji. W. Kintsch i T. van Dijk sformułowali przykładowe makroreguły, których cykliczne i hierarchiczne zastosowanie prowadzi do utworzenia makrostruktur w postaci list propozycji. Rozbudowana koncepcja makrostruktur tekstu, a co za tym idzie rozumienia tekstu, została przedstawiona w pracy van Dijk (1980) i uzupełniona w van Dijk, Kintsch (1983).

W szczególny sposób do rozwoju kognitywnej analizy tekstów przyczynili się

R. de Beaugrande i W. Dressler pracą zatytułowaną „Einführung in die Textlinguistik” (1981). Bodaj jako pierwsi uznali oni, że odpowiedzi na pytanie o spójność tekstu trzeba prymarnie poszukiwać nie tyle na płaszczyźnie strukturalnej, ile kognitywnej, ponieważ to na tej płaszczyźnie tworzony jest świat tekstu (Textwelt) – składające się nań koncepty (Konzepten) i relacje pomiędzy nimi. Dla określenia spójności tekstu R. Beaugrande i W. Dressler wprowadzili określenia „koherencja” (Kohärenz) i „kohezja” (Kohesion), ale zdefiniowali je inaczej niż autorzy posługujący się wcześniej tymi określeniami. „Kohezja” określa wyłącznie gramatyczne relacje pomiędzy elementami tekstu, a „koherencja” relacje pomiędzy korelatami kognitywnymi, powstającymi w trakcie rozumienia tekstu w mózgu odbiorcy tekstu. R. de Beaugrande i W. Dressler uważają, że koherencja determinuje kohezję oraz że kohezja jest indykatorem koherencji. Do tej koncepcji nawiązało wielu innych autorów, por. np. prace Klein, von Stutterheim (1987, 1991), Vater (1992), Sandig (2000, 2006).

Mówiąc o etapie kognitywnego rozważania zagadnień dotyczących tekstu, trudno przynajmniej nie wspomnieć o sposobach traktowania tekstów na gruncie psycholingwistyki. Podsumowanie psycholingwistycznych rozważań nad tekstem przedstawił H. Strohner w artykule „Wissenssysteme – Wissensstrukturen – Gedächtnis” (2000). Według H. Strohnera (2000) teksty nie są jednostkami płaszczyzny komunikacyjnej, lecz jej konstytuantami. H. Strohner uważa dalej, że relacji pomiędzy kognicją a tekstem nie można traktować jako prostego związku pomiędzy procesem a produktem tego procesu. Jest to raczej relacja pomiędzy licznymi procesami, które są uzupełniającymi się elementami kognitywnej i komunikatywnej całości: „Die Relation zwischen Kognition und Text ist nicht nur die Beziehung zwischen Prozess und Produkt, sondern auch eine solche zwischen verschiedenen Teilprozessen in einer kognitiven und kommunikativen Gesamtheit” (Strohner 2000: 261).

Ogólnie można powiedzieć, że założenia kognitywnego ujmowania tekstu są następujące: (a) teksty są właściwymi znakami językowymi, (b) teksty powinny być analizowane w odniesieniu do wiedzy, myślenia, pamięci i postrzegania, (c) przedmiotem badawczym kognitywnej lingwistyki tekstu są procesy produkowania i rozumienia tekstów, (d) procesy produkowania i rozumienia tekstów powinny być pojmowane jako procesy przetwarzania informacji, (e) kognitywna lingwistyka tekstu charakteryzuje się interdyscyplinarną kognitywną perspektywą badawczą, (f) kognitywna lingwistyka tekstu opiera się także na koncepcjach informatycznych. Interdyscyplinarny charakter lingwistyki kognitywnej bardzo wyraźnie podkreślił wcześniej H. Strohner (1990; zob. także Knobloch 1994, Schnotz 1994, Sucharowski 1996, Figge 2000, Christmann 2000, de Beaugrande 1996).

Jak pisze H. Strohner (1990: 66), na gruncie psycholingwistyki tekst jest traktowany jako jednostka informacji:

Er ist in kognitiver Hinsicht die Information und in kommunikativer Hinsicht die Nachricht, die es bei der Textverarbeitung zu verstehen gilt. Da bei der alltäglichen Textverarbeitung der Text selten allein, sondern meistens in einer situativen Einbettung wahrgenommen wird, muß auch diese bei der Textanalyse beachtet werden. Das gesamte Objekt des Textverstehens ist deshalb nicht nur der Text an sich, sondern der situierte Text.

W podejściu kognitywnym dokonało się związanie eksplikacji tekstu z procesem informacyjnego przetwarzania tekstu oraz związanie przetwarzania tekstu z procesami kognitywnymi. H. Strohnner (1990: 15) mówi w tym kontekście o „kognitywnym systemie przetwarzania informacji” (das kognitive Informationsverbreitungssystem).

3.3. Podsumowanie – kilka uwag krytycznych

W. Hartung (2000: 83), zastanawiając się nad pytaniem, w czym zawierało się novum pragmatyczno-komunikatywnego podejścia, doszedł do wniosku, że było nim: „die Ausweitung der bislang vornehmlich zeichenorientierten Perspektive auf sprachliche Einheiten zu einer (auch) funktionsorientierten”. Przy okazji autor ten zwrócił też uwagę na to, że przesunięcie perspektywy badawczej lingwistyki poza granicę zdania zbiegło się z ogólną zmianą zapatrywania się na język, z odejściem od de Saussurowskiego pojmowania języka jako systemu per se i zwróceniem się w kierunku języka jako determinandum społecznego funkcjonowania użytkowników tego języka, i że konsekwencją tej zmiany było zainteresowanie się pozatekstowymi faktami komunikacji językowej: „Damit wurde ein funktionsorientiertes Herangehen, eine Analyse unter Verwendung nicht nur textinterner, sondern auch textexterner Kriterien, eigentlich erst realisierbar” (Hartung 2000: 84).

Mniej więcej to samo co W. Hartung powiedział o pragmatyczno-komunikatywnym etapie, można powiedzieć o wszystkich pozostałych etapach rozwoju myślenia o przedmiocie lingwistyki tekstu: novum każdego z nich polegało w gruncie rzeczy na poszerzeniu dotychczasowej perspektywy oglądu tekstów, wniesieniu do dyskusji o nich nowych zagadnień i/lub dodatkowych płaszczyzn rzeczywistości związanych z tekstami. W istocie rozwój lingwistycznego myślenia o tekstach polegał na odkrywaniu wciąż nowych aspektów analizy tekstów i tym samym na „uzupełnianiu” zbioru aspektów branych pod uwagę w badaniach wcześniejszych. Co się natomiast tyczy jego sądu, że każdy kolejny etap został wywołany jakąś zasadniczą zmianą w zakresie lingwistycznej perspektywy w ogóle, to trudno się z nim nie zgodzić, ale wypada do tego dodać, iż owoce rozważań nad tekstami powodowały też zmiany zwrotne, tzn. zmiany w zakresie całej perspektywy lingwistycznej. Taka zmiana dokonała się na przykład w momencie poszerzenia tradycyjnych rozważań lingwistycznych o rozważania nad tekstami.

Konstytuowanie się lingwistyki tekstu rozpoczęło się od (jak już wspominałem) zdania sobie sprawy z tego, że także teksty trzeba rozważać jako pewne kategorie jednostek językowych, iż lingwistycznej analizy nie można kończyć na analizie kategorii jednostek językowych nazywanych zdaniami. Pierwotnie punkt ciężkości rozważań lingwistyki tekstu stanowiło pytanie o konstytuenty tekstu, czyli o jednostki wchodzące w jego skład i o to, jakie elementy językowe spajają te jednostki z sobą. Później (etap drugi) włączono do zakresu rozważań lingwistyki tekstu semantyczne aspekty (funkcje) tekstów, a w końcu przesunięto ich punkt ciężkości z płaszczyzny wyrażeniowej na znaczeniową. Kolejny etap, czyli etap pragmatycz-

no-komunikatywny, zaowocował włączeniem do zakresu badań lingwistyki tekstu pragmatycznych i komunikacyjnych funkcji tekstu, zagadnień dotyczących używania tekstów, ich zależności kontekstowej, ich ról społecznych itd. Wreszcie ostatni (jak na razie) etap jest nacechowany włączeniem do rozważań nad tekstami takich elementów, jak: wiedza, informacja, przetwarzanie informacji, struktury kognitywne.

Naszkieowany rozwój myślenia o przedmiocie i zadaniach lingwistyki tekstu wymaga jednak pewnej krytycznej oceny. Jeśli bowiem przyjrzymy mu się nieco dokładniej, to okaże się, że za rzeczywisty rozwój można go uznać tylko po części, a mianowicie tylko o tyle, o ile zaowocował on permanentnym poszerzaniem perspektywy badawczej lingwistyki tekstu, włączaniem do zakresu jej badań coraz to nowych płaszczyzn rzeczywistości językowej i/lub komunikacyjnej, czyli płaszczyzn (jakoś) związanych z tworzeniem i rozumieniem tekstów. Natomiast z punktu widzenia pytania, czy rozwój ten przyniósł zarazem pogłębienie odpowiedzi na pierwotne pytania lingwistyki tekstu, czyli na pytania o to, czym jest tekst, z czego się składa itd., trzeba uznać, iż w dużej mierze mamy tu do czynienia tylko z pseudorozwojem. Owo permanentne rozszerzanie perspektywy badawczej lingwistyki tekstu, polegające na włączaniu do jej zakresu coraz to nowych zagadnień, nie skutkowało pogłębieniem analizy jej zagadnień pierwotnych, lecz spychaniem ich na drugi plan lub nawet całkowitym przemilczaniem i przesuwaniem dyskusji tekstologicznej na owe nowe pytania czy zagadnienia. A w każdym razie nie było tak, że na każdym kolejnym etapie dokonywało się zarówno poszerzanie perspektywy badawczej, jak i pogłębienie odpowiedzi na pytania stawiane na etapie poprzednim.

W skrócie można powiedzieć, że rozważania dotyczące tekstu rozpoczęły się od poszukiwania odpowiedzi na pytania dotyczące tekstu jako pewnej kategorii wyrażen językowych, co tak rozumiane teksty konstytuuje i/lub odróżnia od innych kategorii wyrażeniowych, a skończyły na pytaniach dotyczących tego, co teksty wyrażają i/lub powodują, czyli na pytaniach o procesy poprzedzające wytworzenie i nadanie tekstu i/lub wywołane jego recepcją. Tekstolodzy zajmujący się ostatnim typem pytań nie zajmują się tekstem jako takim już prawie w ogóle. Psycholingwiści zdają zajmować się tekstami tylko o tyle, o ile dają one im pretekst do zajmowania się przetwarzaniem informacji. Niektórzy z nich przedstawiają przy tym sprawę tekstów w taki sposób, jakby już było wiadomo, czym są teksty (tak np. Strohner 2000).

Nierzadko historię rozwoju lingwistycznego myślenia o tekstach traktuje się tak, jakby każdy jego nowy etap całkowicie „unieważniał” sposoby widzenia tekstu w poprzednim etapie i tym samym przekreślał sens zagadnień stawianych i rozważanych na tym etapie. Rzecz jasna, że w takich wypadkach nie mamy do czynienia z poszerzeniem czy wzbogaceniem lingwistyki tekstu, lecz raczej z próbą konstytuowania innej dziedziny.

W moim przekonaniu również ten kierunek myślenia zasługuje raczej na opatrzenie określeniem „pseudorozwój”, niż na miano nowego kierunku lingwistycznego myślenia o tekstach.

W centrum zainteresowań lingwistyki tekstu muszą pozostać kwestie dotyczące tekstów jako pewnej kategorii językowych obiektów, ich natury i wewnętrznej struktury, ich konstytuentów i wewnętrznych spójników. Lingwistyka tekstu nie

może przestać zajmować się tymi zagadnieniami, mniej więcej z tych samych powodów, co kardiologia nie może przestać zajmować się zagadnieniami dotyczącymi budowy serca.

Natomiast niewątpliwie trzeba się zgodzić, że lingwistyka tekstu nie może przestać na rozważaniu pytań dotyczących tekstów jako pewnych językowych jednostek wyrażeniowych, że zajmując się nimi nie powinna zajmować się nimi w taki sposób, jakby istniały one (były wytwarzane) same dla siebie, że musi rozważać je w powiązaniu z ich funkcjami, z ich twórcami (mówcami-słuchaczami czy pisarzami-czytelnikami), z sytuacjami, w których występują, ze współczynnikami kognitywnymi konstytuującymi je i przez nie konstytuowanymi, czy ogólniej, z wywoływanymi przez nie skutkami. Mówiąc krótko, musi się zająć ich tworzeniem i ich rozumieniem – ich rolami komunikacyjnymi i kognitywnymi.

Z tego punktu widzenia przedstawiony rozwój lingwistyki tekstu jawi się w dużej mierze jako pewien pseudorozwój przede wszystkim dlatego, że nie przyniósł on pogłębienia odpowiedzi na wspomniane prymarne pytania tej dziedziny, czyli pytania o to, czym są teksty, z czego się składają itd.

4. Teksty

Powtórzmy: w centrum zainteresowań lingwistyki tekstu muszą pozostać kwestie dotyczące tekstów jako pewnej kategorii językowych obiektów, tzn. pytania o ich naturę i wewnętrzną strukturę, o ich konstytuty i wewnętrzne spójniki. Lingwistyka tekstu nie może przestać zajmować się tymi zagadnieniami z analogicznych powodów, co kardiologia nie może przestać zajmować się pytaniami, czym jest i z czego składa się serce. Ma więc rację A. Wilkoń (2002: 18), że problem tekstu „to ciągle problem otwarty, dyskusyjny”.

W rozdziale 4.1. najpierw podsumuję krótko historię rozwoju pojmowania tekstu, a następnie przedstawię kilka przykładów współczesnych definicji tekstu i pokażę najważniejsze ich deficyty, a w rozdziale 4.2. spróbuję odpowiedzieć na pytanie, co trzeba zrobić, by znaleźć zadowalające odpowiedzi na ontologiczne i komponentalne pytania dotyczące tekstu.

4.1. Dotychczasowe sposoby pojmowania tekstów

Pierwotnie, tzn. na etapie transfrastycznym podejścia do tekstów, niejako z góry zakładano, że „teksty” są pewnego rodzaju „wielkimi zdaniami”, składającymi się ze „zdań”, wobec czego zajmowano się właściwie tylko pytaniem, jakie elementy językowe spajają zdania w tak rozumiane teksty. Na początku doszukiwano się zdaniowych spójników wyłącznie na płaszczyźnie wyrażeniowych jednostek językowych, później zaczęto ich poszukiwać na płaszczyźnie znaczeń zdaniowych.

Poza tym na początku zajmowano się wyłącznie tekstami pisanymi, i to nie tylko na etapie transfrastycznym, lecz także później. Ogólnie można powiedzieć, że stan ten trwał aż do przeniesienia na grunt lingwistyki tekstu pierwszych wyników naukowych badań nad językiem mówionym. Nawet teoria aktów mownych (wbrew swej nazwie) zajmowała się pierwotnie „tekstami pisanymi”, a nie „tekstami mówionymi”, „językiem pisany”, a nie „językiem mówionym”, zakładając milcząco, jakoby rzeczą jasną było, czym są składające się na nią zdania. W konsekwencji tego założenia jej przedstawiciele nie podjęli nawet krytycznych pytań względem delimitatorów zdania.

Dopiero wyniki badań nad „językiem mówionym” zmusiły do zasadniczej zmiany podejścia do tekstów, pokazując, że są teksty, które nie składają się ze zdań. Zarazem ujawniły one całkiem zasadnicze deficyty dotychczasowych sposobów pojmowania i definiowania „zdania”. Ale według R. Ratha (1992: 251) także późniejsze próby nie doprowadziły do sformułowania jasnej i akceptowanej, choćby tylko przez większość lingwistów, definicji zdania, a pokazały dość wyraźnie, iż precyzyjne jej sformułowanie nie jest niemożliwe. Przełom wywołany przez wyniki badań nad językiem mówionym zmusił jednak do poszerzenia dotychczasowego rozumienia systemu języka o struktury jednostek większych od struktur zdaniowych.

Co się tyczy sporu o konstytuty tekstów, to można powiedzieć, że jest on dziś

bardziej otwarty i dyskusyjny niż na początku. W każdym razie tych, którzy się względem niego ustosunkowują, można podzielić na takich, którzy zdecydowanie uważają, że teksty składają się ze zdań, i takich, którzy twierdzą, że z wyrazów. Teksty jako ciągi zdaniowe wspomniany już A. Wilkoń (2002: 9) charakteryzuje następująco: „Tekst w naszym ujęciu to przekaz pisany lub oralny, tworzący skończony lub nieskończony ciąg zdań lub jedno zdanie (bądź wyrażenie w funkcji zdania), związany z określonym gatunkiem, funkcją i strukturą semantyczną ponadzdaniową. Jest to ciąg linearny, który jednak ma też strukturę paradygmatyczną, pionową w zakresie organizacji semantycznej tematu”. Teksty jako ciągi wyrazowe T. Dobrzańska (1993: 8) charakteryzuje w sposób następujący:

Jednostka zwana tekstem obejmuje ciągi wyrazowe o różnej rozpiętości, rozmaitym stopniu złożoności i różnie przekazywane. Jej manifestację stanowią wypowiedzi zarówno wielo-, jak i jednozdaniowe, proste komunikaty potoczne i teksty literackie o skomplikowanej, kunsztownej strukturze, przekazy językowe pisane oraz mówione.

W sumie jednak zbiór odpowiedzi udzielanych współcześnie na pytania o to, czym są teksty i z czego się składają, nie dzieli się tylko na odpowiedzi „zdaniowe” i „wyrazowe”, lecz jest o wiele bardziej zróżnicowany. A dzieje się tak m.in. dlatego, że autorzy różnych odpowiedzi na te pytania dość dowolnie wybierają sobie którąś z koncepcji sformułowanych na któryś etap rozwoju myślenia o tekstach i na pierwszy plan wysuwają któryś z wyróżnionych aspektów czy funkcji tekstów. W każdym razie jedni z nich charakteryzują tekst jako (a) znak językowy, inni jako (b) sygnał językowy lub (c) komunikat, a jeszcze inni jako (d) narzędzie działania językowego, (e) rezultat działania językowego, lub nawet jako (f) narzędzie konstytuowania wiedzy czy (g) element konstytuowany przez kontekst. Oto przykłady:

- (a) „Unter dem Text wollen wir ein sprachliches Zeichen verstehen, d.h. eine nach einem bestimmten Handlungsplan (Regel der Textkomposition oder Regel der Abwicklung eines Themas) erfolgte und durch die Regel des Sprachsystems realisierte Zuordnung von Bewußtseinsinhalten als Abbildern von Sachverhalten und Erscheinungen der Wirklichkeit und Lautbzw. Graphemfolgen. Jeder Text ist somit die Nomination eines bestimmten Ereignisses, Prozesses, Sachverhaltes, Zustandes oder einer bestimmten Situation der Wirklichkeit, er repräsentiert eine Äußerungsfolge, die Gegenstände und Situationen der Wirklichkeit und die zwischen diesen tatsächlich existierenden oder potentiellen Relationen widerspiegelt. Texte sind das Resultat der sprachlichen Tätigkeit des Menschen” (Viehweger 1976: 197);
- (b) „Text ist die Gesamtmenge der in einer kommunikativen Interaktion auftretenden kommunikativen Signale” (Schmidt 1974: 45), „Ein Text ist jeder geäußerte sprachliche Bestandteil eines Kommunikationsaktes in einem kommunikativen Handlungsspiel, der thematisch orientiert ist und eine erkennbare kommunikative Funktion erfüllt, d.h. ein erkennbares Illokutionspotential realisiert” (Kallmeyer et al. 1974: 45), „Jeder Text ist eine linear geordnete Aufeinanderfolge von sprachlichen Signalen, die als

- Anweisungen des jeweiligen Senders an den jeweiligen Adressaten aufzufassen sind, die Textsignale in bestimmter Weise zu verarbeiten” (Wawrzyniak 1980: 7);
- (c) „Jeder Text erfüllt als Resultat zielgerichteter sprachlich-kommunikativer Handlungen eine erkennbare kommunikative Funktion, die den Ablauf des Textprozesses steuert. Nur durch die von einem Sprecher intendierte und von dem (den) Kommunikationspartner(n) in einer bestimmten kommunikativen Situation erkennbare Funktion wird eine Menge sprachlicher Äußerungen, d.h. Sätze oder satzwertige Einheiten, zu einem Text” (Viehewer 1977: 156);
  - (d) „Der Text ist also ein sprachliches Handlungsmittel, um die Gebundenheit dieses Handelns an die Unmittelbarkeit und die Vergänglichkeit ihres Vollzuges zu überwinden” (Ehlich 1984: 18);
  - (e) „Text wird im Folgenden als Ergebnis von externalisierten Sprechhandlungen verstanden, die durch das Zusammenwirken verschiedener Wissenssysteme des Menschen produziert werden. Grundlegend dabei ist die Annahme, daß sprachliche Kommunikation (hier als Textproduktion und -rezeption verstanden) einem komplexen Zusammenwirken (einer Interaktion) von verschiedenen Wissenssystemen unterliegt” (Heinemann/ Viehweger 1991: 126);
  - (f) „Texte sind Mittel nicht nur der Wissensrepräsentation und Wissensarchivierung (sind also nicht bloß sprachliche ‚Realisate‘ von kognitiven Konzepten, Strukturen und Prozessen), sondern Texte sind – wie die Schreibforschung zeigt (...) – zentrale Mittel auch der individuellen wie sozialen Wissenskonstitution (...)” (Antos 1997: 45);
  - (g) „Text’ stellt somit die Einheit dar, die man als Schnittpunkt oder Bezugssystem zwischen Kontext, sozialer Umgebung, gesellschaftlicher Realität und der Versprachlichung dieser Gegebenheiten bezeichnen kann” (Völzing 1979: 11); „(...) tekstowość wypowiedzi potocznych to nie tyle kwestia samej ich językowej struktury, co kwestia kształtowania się tej struktury w zależności od stopnia spojenia wypowiedzi z różnymi komponentami aktu komunikacji (komponentami sytuacji) (...). Tekstowość wypowiedzi potocznych jest pochodną kompleksowości ludzkich zachowań (...)” (Boniecka 1999: 7).

Niekiedy można odnieść wrażenie, że zwolennicy tezy, iż teksty składają się ze zdań, nie wdają się w wyjaśnianie sensu wyrażenia „zdanie” lub postępują tak, jakby w lingwistyce istniała jednomyślność co do jego definicji, by – jak sądzi R. Rath – uniknąć związanych z tym trudności eksplikacyjnych. Wydaje się, że analogicznie i z reguły z tych samych powodów postępują też zwolennicy tezy, iż zdania składają się z wyrazów. Niezależnie jednak od tego, czy odnośne „uniki metodologiczne” praktykowane są świadomie czy nie i też niezależnie od powodów tego postępowania, z punktu widzenia potrzeb nauki trzeba je uznać za kontraproduktywne. Na gruncie nauki konieczne jest możliwie wyraźne artykułowanie wszystkich problemów i możliwie wyraźne zajmowanie wobec nich stanowiska, niezależnie od tego,

czy potrafi się je w danej chwili rozstrzygnąć. Kwestii dotyczącej komponentów tekstów albo, mówiąc inaczej: ich komponentalnej struktury, ani kwestii dotyczącej ich wyróżników, czyli kwestii wyartykułowanych już na etapie transfrastycznych koncepcji tekstów, nie można pomijać milczeniem niezależnie od tego, jak „beznadziejna” wydaje się możliwość osiągnięcia jednomyślności w tej sprawie.

Poza tym, brak jednomyślności czy jasności w sprawach dotyczących zarówno tekstu, jak i zdania oraz wyrazu to jeden problem, natomiast niespektowanie możliwych, a nawet koniecznych, wspomnianych już dyferencjacji oraz stratyfikacyjnych rozróżnień w zakresie rzeczywistości tekstowej, zdaniowej czy wyrazowej (nazwijmy ją tak ogólnie) to problem drugi. Wydaje się, iż wprowadzenie do dyskusji na ten temat choćby tylko jasnego odróżnienia rzeczywistości wyrazeniowej od rzeczywistości denotatywnej może zmniejszyć dotychczasowy brak jasności i/lub jednomyślności w odnośnych sprawach.

Co się tyczy istniejącego dotychczas braku jednomyślności w zakresie rozumienia zdania, to wbrew temu, co sugeruje R. Rath, nie ma jej nawet w odniesieniu do interpunkcyjnego wyróżniania zdań konkretnych. R. Rath (1992: 251) pisze:

Heute scheint Übereinstimmung darüber zu bestehen, ‚Satz‘ im linguistischen Sinne in zweifacher Hinsicht zu verwenden, als ein Abstraktum, nämlich als die Menge aller Regeln zu seiner Bildung, und als ein Konkretum, die durch Zeichensetzung abgesetzte und durch Vollständigkeitsbedingungen begründete konkrete Einheit.

A. Wilkoń (2002: 21) twierdzi w związku z tym, że zdanie wcale nie musi być tworem określonym interpunkcyjnie: „Nawet są takie teksty, które są jednym zdaniem bez kropek lub w ogóle bez znaków interpunkcyjnych (...)”.

Główny mankament przytoczonych wypowiedzi/definicji tekstów polega na tym, że wszystkie są adekwatne i nieadekwatne zarazem, że żadna z nich nie jest w pełni zadowolająca, że każda uwypukla tylko jakiś istotny aspekt czy właściwość lub funkcję tekstów, albo jakiś aspekt, jakąś właściwość czy funkcję pewnego rodzaju tekstów, a nie wszystkich, ale jednocześnie sugeruje, że definiuje wszystkie teksty. Każda z nich jest adekwatna i nieadekwatna zarazem, bo niewątpliwie są teksty, które składają się ze zdań i takie, które nie składają się ze zdań, które można określić jako ciągi wyrazów. I można nazwać teksty komunikatami lub sygnałami komunikacyjnymi i zarazem nie można. I można o nich powiedzieć, że są one zarówno efektem, jak i przyczyną działania językowego, a także, że wiedza konstytuuje je i zarazem jest przez nie konstytuowana.

Ale jeśli jest naprawdę tak, że wszystkie dotychczasowe wypowiedzi/definicje tekstu są i zarazem nie są adekwatne, to znaczy, że lingwistyka tekstu ani nie zdołała jeszcze w dostatecznie jednoznaczny sposób zdyferencjonować zakresu rzeczywistości, którym się zajmuje lub którym pragnie się zajmować, ani nie zdołała jeszcze dostatecznie sprecyzować swego języka, to znaczy języka, za pomocą którego (czy w którym) wypowiada się o tej rzeczywistości.

Przytoczone wypowiedzi/definicje tekstu pokazują wyraźnie, że specjalistyczny język lingwistyki tekstu jest na razie, mówiąc delikatnie, mało precyzyjny. Język ten „pozwala” na to, że lingwiści różnie, to znaczy za pomocą innych nazw, określają te

same elementy czy składniki rzeczywistości językowej włączonej przez nich w zakres zainteresowań lingwistyki tekstu – i tak np. względem tekstu używają nie tylko wyrażenia „tekst”, lecz także takich wyrażen, jak: „sygnał”, „znak”, „dyskurs”, „komunikat”. Zarazem różnie, niekiedy zupełnie inaczej, interpretują te same wyrażenia, w tym wypadku wyrażenie „tekst”.

To, że specjalistyczny język lingwistyki tekstu jest na razie mało precyzyjny, zauważyli też inni autorzy. Na brak „ustabilizowanego uzusu terminologicznego” i wynikające z tego faktu problemy, z jakimi borykał się, tłumacząc pracę zredagowaną przez T. van Dijka „Discourse as Structure and Process”, wskazał G. Grochowski we wstępie do polskiego jej wydania „Dyskurs jako struktura i proces” (van Dijk 2001). Inni autorzy również zwrócili uwagę na potrzebę jego doskonalenia. W. Heinemann i D. Viehweger (1991: 14) napisali: „Eine Wissenschaft von Text muß (...) vor allem versuchen, Widersprüche bei der Begriffsbestimmung auszuräumen und Vagheit abzubauen (...)”. Jeszcze wyraźniej wypowiedział się w tej sprawie J. Bartmiński (1998: 16), pisząc: „Uporządkowanie terminologii stanowi pilną potrzebę tekstologii”.

Stan języka specjalistycznego lingwistyki tekstu nie jest jednak jedynym powodem wspomnianej niepożądanego różnorodności wymienionych „definicji” tekstu. Jego dodatkowym powodem jest to, że wielu badaczy posługuje się tym językiem w sposób mało staranny, używając na przykład na określenie tych samych elementów rzeczywistości innych nazw, nie wyjaśniając, czy owe różne nazwy („sygnał”, „znak”, „tekst”, „dyskurs”, „komunikat”) traktują synonimicznie, czy inaczej albo podstawiając w miejsce wyrażenia „tekst” takie wyrazy, jak: „znak” lub „sygnał” z sugestią, jakoby ich znaczenia były oczywiste, choć w rzeczywistości tak nie jest. Efekt tego postępowania jest taki, że często nie jest jasne, o czym ci autorzy naprawdę mówią lub piszą. Stan tych wypowiedzi budzi jednak zastrzeżenia nie tylko dlatego, że zostały one sformułowane w mało uporządkowanym (jasnym) języku specjalistycznym, ale również dlatego, że zostały tylko po części sformułowane w języku specjalistycznym, a po części w języku potocznym.

Jak dalece niezrozumiale wypowiadają się niektórzy autorzy w sprawach tekstu, można się przekonać, analizując nieco dokładniej następujące wypowiedzi na temat tekstu, sformułowane przez J.S. Schmidta, A. Wierzbicką, I. Rosengren, R. Grzegórkową, B. Boniecką i G. Strohnara.

- J.S. Schmidt (1974: 33): „Texte sind jeweils sprachliche Realisierungen von Textualität in kommunikativen Handlungsspielen, die als Organisationsstruktur für Texte dienen”;
- A. Wierzbicka (1983: 125): „Uniwersum mowy nie składa się z wyrazów ani zdań: składa się z wypowiedzi (aktów mowy)”;
- I. Rosengren (1987: 29): „(a) Texte bestehen aus Illokutionen (also aus Handlungen) und nicht direkt aus Sätzen und können deshalb nicht als Verbindungen zwischen Sätzen beschrieben werden; (b) Illokutionen werden aber durch Sätze realisiert, weshalb die Textstruktur von den vom Sprachsystem gestellten Bedingungen für Satzstrukturen indirekt mit determiniert wird”;

- R. Grzegorzczkowska (1998: 42): „(...) dyskursem proponowałabym nazwać większy (wielozdaniowy, najczęściej dialogowy) tekst zawierający rozumowanie lub też odpowiadającą mu jednostkę komunikacyjną, tzn. dłuższą wypowiedź tworzoną i percypowaną na żywo, zawierającą elementy rozumowania, modyfikowanego w kontakcie z odbiorcą”;
- B. Boniecka (1983: 231, przypis 4): „Twierdzenie o tekstowości języka jest zasadniczym twierdzeniem współczesnej lingwistyki, a podstawowym pojęciem staje się tu pojęcie tekstu jako jednostki językowej (...)”;
- G. Strohner (2000: 261): „Texte und Gespräche sind Resultat kognitiver Prozesse der sie produzierenden und rezipierenden Menschen”.

Aby móc zrozumieć wypowiedź J.S. Schmidta, trzeba by wiedzieć, czym jest tekstualność („Textualität”) w jego rozumieniu? Co to znaczy, że teksty są realizacją tekstualności? Co to są gry komunikatywnych działań („komunikative Handlungsspiele”) i w jaki sposób tworzą one strukturę organizacyjną („Organisationstruktur”) tekstów? Aby móc zrozumieć A. Wierzbicką, trzeba by wiedzieć, co w jej rozumieniu oznacza „mowa” i „uniwersum mowy” oraz na jakiej podstawie „wypowiedź” została utożsamiona z „aktem mowy”? Aby móc zrozumieć I. Rosengren, trzeba by wiedzieć, o jakie znaczenie wyrazu „Text” chodzi, skoro teksty mogą składać się z działań („Handlungen”)? Co to znaczy, że teksty nie składają się bezpośrednio ze zdań? Co to jest struktura tekstu? I co to znaczy, że struktura tekstu jest pośrednio determinowana przez strukturę zdań, skoro tekst nie składa się bezpośrednio ze zdań? Aby móc zrozumieć wypowiedź R. Grzegorzczkowskiej, trzeba by wiedzieć, co znaczy „większy tekst”? Jak długi musi być taki „tekst”? Co to jest „dialogowy tekst zawierający rozumowanie”? Jak „rozumowanie” zawiera się w „tekście”? Co to jest „jednostka komunikacyjna” i jak zawiera się ona w „tekście”? W jakim sensie „jednostka komunikacyjna” odpowiada „tekstowi”? Co znaczy „dłuższa wypowiedź”? Jak długa powinna ona być? Aby móc zrozumieć wypowiedź B. Bonieckiej, trzeba by wiedzieć, co to jest „tekstowość”? W jakim sensie dotyczy ona „języka”? W jakim sensie „tekst” jest „jednostką językową”? Aby móc zrozumieć G. Strohnera, trzeba by wiedzieć, jaka jest relacja między tekstami („Texte”) i rozmowami („Gespräche”)? Co to znaczy „kognitywne procesy ludzi” („kognitive Prozesse der Menschen”)? O jakie procesy w tym wypadku dokładnie chodzi?

4.2. „Teksty” a *teksty* – ich stratyfikacja

Porządkowanie specjalistycznego języka (terminologii) lingwistyki tekstu (tekstologii) nie jest sprawą prostą, jak wskazują chociażby przytoczone dotychczas wypowiedzi. Żadnego języka specjalistycznego, a więc także specjalistycznego języka lingwistyki tekstu, nie sposób bowiem uporządkować, sprecyzować czy udoskonalić bez jednoczesnego uporządkowania, sprecyzowania czy udoskonalenia pojęciowej dyferencjacji (dekompozycji) rzeczywistości, którą dana dziedzina się zajmuje i której język specjalistyczny dotyczy – którą odwzorowuje. Doskonalenie języka

i dyferencjacji „opisywanej” za jego pomocą rzeczywistości to dwie nierozzerwalne strony tego samego procesu. Oznacza to, że jeśli za konieczne uzna się wykonanie jednego zadania, to tym samym za konieczne trzeba uznać też wykonanie drugiego.

Choć w całej rozciągłości podzielałam przytoczony wyżej pogląd J. Bartmińskiego, iż uporządkowanie języka lingwistyki tekstu jest konieczne, to jednak w ramach tej pracy nie mogę podjąć się zadania uporządkowania całego języka specjalistycznego lingwistyki tekstu. W tym miejscu mogę co najwyżej egzemplarycznie pokazać, jakie kryteria (rozróżnienia) trzeba wziąć pod uwagę w realizacji tego zadania. Stąd ograniczę się w zasadzie do próby kategoryjnej dyferencjacji i stratyfikacji obiektów związanych z wyrażeniem „tekst”. Jednakże przedstawioną dyferencjację i stratyfikację tych obiektów traktuję zarazem jako prototypową, tzn. jako pewien wzór, według którego się powinno poddać dyferencjacji i stratyfikacji całą rzeczywistość włączoną w zakres zainteresowań lingwistyki tekstu w trakcie zarysowanego w poprzedniej części rozwoju myślenia o jej przedmiocie.

Precyzowanie specjalistycznego języka lingwistyki tekstu trzeba zacząć od próby uporządkowania kwestii dotyczących z jednej strony wyrażenia „tekst”, a z drugiej (z)wiązanych z nim obiektów, albowiem „tekst” stanowi niewątpliwie centralny element tego języka. Inaczej mówiąc, porządkowanie tych kwestii trzeba rozpocząć od wyraźnego odróżnienia „tekstu” (w cudzysłowie) jako pewnej językowej jednostki wyrażeniowej od tego, do czego się ona odnosi, co referencjalnie reprezentuje, co znaczy, co stanowi jej „treść”, a co będą przedstawiał za pomocą tekstu zapisanego kursywą.

Żadne znaczenie „tekstu”, czyli żaden tekst, nie zawiera się w wyrażeniu „tekst”. Natomiast znaczenia „tekstu”, zresztą podobnie jak znaczenia „wyrazów” i „zdań”, można zinterpretować różnie – albo jako pewne byty istniejące poza tym wyrażeniem, albo jako pewnego rodzaju czyste funkcje tego wyrażenia. Ale ani w jednym, ani w drugim wypadku znaczenie nie jest jego inherentnym składnikiem – ani strukturalnym, ani substancjalnym – ani „tekstu”, ani „wyrazu”, ani „zdania” (Grucza F. 1993b).

Rzeczywistość, do której się odnoszą (którą reprezentują) „teksty”, „zdania” lub „wyrazy” (jako wyrażenia), trzeba „podzielić” przynajmniej na dwie płaszczyzny: na płaszczyznę denotatów oraz desygnatów. Denotaty to fakty/obiekty mentalne – przede wszystkim pojęciowe odwzorowania lub uogólnienia konkretnych desygnatów, teoretyczne konstrukty, wytwory wyobraźni itp. Słowem: trzeba najpierw wyraźnie odróżnić „tekst” od tego, do czego się on odnosi (jest odnoszony), oraz ponadto dwie płaszczyzny jego znaczeniowych odniesień: płaszczyznę desygnatów i denotatów.

Że wspomniane funkcje znaczeniowe „wyrazów”, „zdań” i/lub „tekstów” trzeba włączyć do zakresu rzeczywistości czysto językowej, oraz że do tego zakresu nie należy płaszczyzna desygnatów, nie ulega wątpliwości. Natomiast sprawą otwartą jest (pozostaje), czy lub w jakiej mierze można (należy, trzeba) włączyć do zakresu rzeczywistości czysto językowej (w skrócie: do danego języka) płaszczyznę (rzeczywistość) denotatów, czyli znaczeń rozumianych jako pewne jednostki czy fakty mentalne. Strukturaliści nie włączali ich do zakresu języków, nie włączali ich też klasycy generatywiści. W jakiejś mierze do zakresu języka włączyli je generatyw-

ni semantycy. Jeszcze dalej poszedł T. van Dijk, a potem W. Kintsch oraz T. van Dijk i W. Kintsch, a najdalej poszli kognitywni psycholingwiści.

W moim przekonaniu alternatywne rozstrzygnięcie tej kwestii nie jest słuszne. O wiele trafniej problem ten „rozwiązuje” relatywistyczne podejście do języków ludzkich (dokładniej w tej sprawie Grucza F. 1983, 1993a, 1993b, 1997). Nie ulega bowiem wątpliwości, że niektóre kategorie wyrażenia językowych, zwłaszcza kategoria „wyrazów”, są w sposób stały (społecznie utrwalony) związane ze swymi denotatami. W wypadku „wyrazów-terminów” związek ten jest nawet skodyfikowany. Na poziomie „zdań” związek ten jest, jak się zdaje, mniej „społecznie usankcjonowany” niż na poziomie „wyrazów”, a na poziomie „tekstów” jeszcze mniej niż na poziomie „zdań”. Niemniej jednak formy niektórych „zdań” są, podobnie jak „wyrazy”, zleksykalizowanymi formami – należą do nich na przykład tzw. frazeologizmy. Poza tym wydaje się, że niektóre typy „zdań”, a także niektóre typy „tekstów” są związane na stałe z pewnymi denotatywnymi elementami, takimi na przykład, jak: oznajmianie, pytanie, polecenie, rozkaz itd.

Także w rozważaniach dotyczących wyrażenia „tekst” trzeba odróżnić przynajmniej dwie płaszczyzny. W konkretnym wypadku może bowiem chodzić albo (a) o samą jego leksykalną formę (strukturę), albo (b) o jego konkretną realizację substancjalną implementującą tę formę (strukturę). Tą różnicą nie będę się zajmował dokładnie, ponieważ nie jest ona istotna z punktu widzenia rozważanych tu kwestii. W odniesieniu do niej powiem tylko tyle: „Formy (struktury) tekstu” to w wypadku konkretnego mówcy-słuchacza obiekty (fakty) mentalne, tzn. obiekty istniejące w jego mózgu jako pewne elementy jego wiedzy strukturalnej i operacyjnej.

„Konkretne realizacje tekstów” to obiekty eksternalizowane, czyli istniejące samodzielnie w postaci (z reguły) dźwiękowej (fonicznej) lub literowej (graficznej), a czasem także dotykowej (taktylnej). W każdym razie czym innym są rozważania dotyczące „tekstów” jako konkretnych wyrażenia, a czym innym rozważania dotyczące ich mentalnych (językowych, idiolektalnych) „form”, wobec czego trzeba odróżnić struktury tych pierwszych od struktur tych drugich. „Sygnałami” można nazwać tylko „konkretne wyrażenia”, czyli m.in. „konkretne teksty”, a nie ich „formy”. Nieodróżnianie tych płaszczyzn „tekstu” jest konsekwencją nieodróżniania płaszczyzny idiolektalnej i płaszczyzny polilektalnej.

Wszystkie zasygnalizowane tu rozróżnienia trzeba uwzględnić w równej mierze w analizie każdego leksykalnego składnika (terminu) każdego języka specjalistycznego, a więc także języka specjalistycznego lingwistyki tekstu, obojętnie, czy są one oryginalnymi elementami tego języka, czy zostały zaczerpnięte z (ogólnego) języka lingwistyki. W rzeczywistości trzeba wszystkie te rozróżnienia uwzględnić w analizie takich wyrażenia, jak: „sygnał”, „znak”, „wyraz”, „dyskurs”, „komunikat”. Dlatego również ich postaci wyrażeniowe będą wyróżniał za pomocą cudzysłowu, czyli jako „sygnał”, „znak”, „wyraz”, „dyskurs”, „komunikat”. Natomiast gdy będzie chodziło o ich denotaty, będę posługiwał się kursywą i zaznaczał je jako sygnał, znak, wyraz, tekst, dyskurs, komunikat. A gdy będzie chodziło o ich desygnaty, to będę poprzedzał je wyrazem konkretny. Natomiast gdy będzie chodziło o ich postaci wyrażeniowe i o ich denotaty zarazem, to posługiwał będę się nimi bez specjalnego wyróżniania.

Co się tyczy wspomnianego wyżej głównego sporu o wewnętrzną strukturę tekstu, to toczy się on nadal, jak już wspominałem, między zwolennikami poglądu, że teksty składają się ze zdań oraz zwolennikami poglądu, że składają się one z wyrazów. Z reguły spór ten jest jednak toczony nadal w kategoriach globalnych, to znaczy, że jego uczestnicy przeważnie nie wyjaśniają, czy spierają się o to, że ze „zdań” lub „wyrazów” składają się „teksty” rozumiane jako wyrażenia, czy raczej o to, że ze zdań lub wyrazów składają się teksty rozumiane jako denotaty. Nie jest też jasne, czy mówiąc o „wyrazach” lub „zdaniach” mówią o nich jako o odpowiednich językowych „formach (strukturach)”, czy raczej o ich konkretnych realizacjach. Ma rację F. Grucza (1992a: 13), że w dyskusji tej:

(...) przeważnie miesza się (...) nie tylko zdania z wypowiedziami w ogóle, lecz jednocześnie zdania jako określone struktury gramatyczne ze zdaniami jako konkretnymi wypowiedziami implementującymi te struktury.

Ponieważ badania nad „tekstami pisаныmi” i „tekstami mówionymi” wskazują, że ludzie w trakcie tworzenia „tekstów pisanych” posługują się strukturami zdaniowymi, a nie respektują ich w trakcie tworzenia „tekstów mówionych”, uważam, że nie należy kontynuować dyskusji, czy „teksty” składają się ze zdań, czy też nie w kategoriach globalnych. Rozpoczynając rozważania od tego problemu, należy już na wstępie dokonać dyferencjacji, czy chodzi o „teksty pisane”, czy „teksty mówione”, a analizę tekstów pisanych, od razu podzielić na analizę „odtworzonych dźwiękowo tekstów pisanych” oraz na analizę „dialogów naturalnych” i „dialogów nienaturalnych” (np. dialogów skonstruowanych w dziełach literackich, dialogów filmowych itd.).

Następnie trzeba dla uporządkowania języka lingwistyki tekstu wyraźnie odróżnić kwestie dotyczące konstytuentów „tekstów” jako (zinternalizowanych) form/struktur językowych od kwestii dotyczących konstytuentów konkretnych „tekstów”. Wyraźnie trzeba także odróżnić kwestie dotyczące konstytuentów konkretnych „tekstów” od kwestii dotyczących reguł tworzenia i/lub rozumienia konkretnych „tekstów”. O co innego pytamy bowiem, gdy chcemy się dowiedzieć, z czego „teksty” się składają, a o co innego, gdy chcemy się dowiedzieć, jak się je tworzy. Ostatniego typu kwestii nie można z sensem postawić względem „tekstów” rozumianych jako językowe formy (struktury). Poza tym trzeba wyraźnie powiedzieć, czy struktury tekstu traktuje się w sensie generatywnym, tj. jako pewne zbiory reguł tworzenia tekstów i/lub ich rozumienia, czy włącza się do nich odpowiednie reguły pragmatyczne, tj. reguły używania tekstów, czy raczej traktuje się je jako nienależące do systemu języka.

Pytając o konstytuenty „tekstów”, trzeba już w momencie formułowania odpowiednich kwestii zdać sobie sprawę z tego, co teksty rzeczywiście zawierają, tzn. co można a czego w ogóle nie można nazwać ich inherentnymi komponentami. Nie ulega np. wątpliwości, że, jak już wspominałem, za ich inherentne komponenty nie można uznać ich znaczeń, i to niezależnie od tego, jak się ich znaczenia rozumie. Ich inherentnym składnikiem nie jest również język, na podstawie którego zostały one utworzone. Inherentnymi komponentami „tekstów” są w gruncie rzeczy tylko ich właściwości fizykalne, tj. właściwości, „(...) na których opiera

się możliwość ich substancjalnej identyfikacji i dyferencjacji, czyli fonemiczna i gramatyczna poznawalność” (Grucza F. 1993: 157). Właściwości te są jednak relewantne tylko o tyle, o ile mówcy-słuchacze wyróżnili je jako właściwości dystynktywne. Natomiast właściwości semantyczne (znakowe) „tekstów” są im przypisywane umownie, nie można więc uznać ich za właściwości inherentne wypowiedzi. Słowem: nie należy poszukiwać znaczenia w „tekście”, bo go tam nie ma.

4.3. *Teksty a dyskursy*

Choć tak się je często określa, to jednak nie jest prawdą, że języki są środkami międzyludzkich interakcji komunikacyjnych. Faktycznymi instrumentami tych interakcji są (konkretne) „teksty” („wypowiedzi”) jako wyrażenia językowe, natomiast języki są środkami tworzenia i rozumienia „tekstów”. W tej sprawie F. Grucza (1989: 29) wypowiedział się w następujący sposób: „Z punktu widzenia aktu komunikacyjnego rzeczywistymi środkami komunikacyjnymi są wyłącznie konkretne wypowiedzi (teksty), tzn. wypowiedzi faktycznie zrealizowane i uzewnętrznione, na przykład w postaci konkretnych ciągów dźwiękowych czy zapisów graficznych. Natomiast wyrazy są, podobnie jak określone reguły morfologiczne lub morfosyntaktyczne, środkami budowy wypowiedzi językowych, wobec czego można powiedzieć, że są one pewnego rodzaju półproduktami komunikacyjnymi”.

Ponieważ konkretne języki, czyli idiolekty, rzeczywiście istnieją, tylko w postaci wiedzy i sprawności konkretnych mówców-słuchaczy (zob. rozdział 2.), więc w szerszej rozumianych rozważaniach dotyczących tekstów trzeba uwzględnić także wyniki analizy tych ostatnich. Ale to już problem, którym zajmę się nieco dokładniej w następnym rozdziale. Co się natomiast tyczy samych interakcji, to wiążą się z nimi m.in. takie wyrażenia, jak: „dyskurs”, „dialog” i „rozmowa”.

W polskiej lingwistyce tekstu nazwa „dyskurs” jest używana przez różnych autorów różnie i w dodatku nieprecyzyjnie, na co uwagę zwróciła już A. Duszak (1998). B. Boniecka (1998: 62) uważa, że: „pojęcie dyskursu jest dubletem pojęcia tekst”, wobec tego na określenie rzeczywistego dyskursu wprowadza określenie „tekst dialogowy” (Boniecka 1983). Natomiast J. Bartmiński (1998: 18) pisze: „Terminy ‚tekst’ i ‚dyskurs’ na gruncie polskim nie są oczywiście synonimami (...)” i proponuje, by nazwą „tekst” określać pewną jednostkę języka, a nazwą „dyskurs” użycie tej jednostki w akcie mowy. W sumie można powiedzieć, że wyraz „dyskurs” jest używany w polskojęzycznej literaturze przez jednych autorów dla określenia rozmowy składającej się z sekwencji wypowiedzi ustnych, a przez innych jako synonim wyrazu „tekst”.

W pracach niemieckich stosunkowo wyraźnie rozróżnia się znaczenia wyrazów „tekst” i „dyskurs”. Pierwszy jest z reguły używany w znaczeniu monologowa wypowiedź pisemna, a drugi w znaczeniu rozmowa (dialog, konwersacja). To rozróżnienie jest przenoszone także do polskich prac germanistycznych. Również w niniejszej pracy będę odróżniał znaczeniowo „tekst” i „dyskurs”, ale w sposób nieco bar-

dziej zdyferencjowany niż ma to miejsce w pracach niemieckojęzycznych. Dyferencjacji tej dokonam w konsekwencji przeniesienia na grunt rozważań dotyczących dyskursu rozróżnień wprowadzonych do rozważań odnoszących się do tekstu a opartych na relatywistycznej koncepcji języków.

Wobec tego będę rozróżniał z jednej strony najpierw między „dyskursem” jako wyrażeniem i dyskursem jako pewnym znaczeniem związanym z tym wyrażeniem, a następnie między „dyskursem” jako pewną formą (językową) tego wyrażenia (jako pewnym elementem jakiegoś idiolektu) oraz „dyskursem” jako konkretnie zrealizowanym wyrażeniem. Natomiast z drugiej strony będę odróżniał między dyskursem jako pewnym mentalnym (pojęciowym) denotatem oraz dyskursem jako pewnym desygnatem wyrażenia „dyskurs”, czyli konkretnie zrealizowanym ciągiem tekstów różnych autorów – uczestników dyskursu jako interakcji.

To ostatnie znaczenie wyrażenia „dyskurs” jest znaczeniem, którego nie ma wyrażenie „tekst”. Wydaje się, że źródłem wielu nieporozumień dotyczących dyskursu jest to, że nie odróżnia się w nich, a w każdym razie nie odróżnia się wystarczająco wyraźnie, (a) dyskursu jako ciągu tekstu oraz (b) jako pewnego rodzaju komunikacyjnej interakcji. Dla jasności będę używał w odniesieniu do pierwszego określenia tekst-dyskurs a w odniesieniu do drugiego interakcja-dyskurs. Wypada dodać, że w gruncie rzeczy interakcja-dyskurs jest komunikacją językową, albowiem rację ma H. Isenberg (1976: 47), że komunikacja językowa zawsze dokonuje się za pomocą tekstów: „sprachliche Kommunikation (vollzieht – S.G.) sich stets in Form von Texten”. A skoro tak jest, to wyrażenia „interakcja-dyskurs” i „komunikacja językowa” wypada uznać za synonimy, i to samo trzeba też powiedzieć o wyrażeniach „dyskursywna kompetencja” i „językowa kompetencja komunikacyjna”.

Teoretycznie interakcja-dyskurs da się pomyśleć jako czystą interakcję, tzn. jako samo tylko działanie. Tu jednak będę rozumiał interakcję-dyskurs w sensie implikującym tekst-dyskurs. Wyrażenia „dialog” i „rozmowa” traktuję jako określenia dwóch różnych rodzajów dyskursu – „dialog” jako określenie dyskursu (komunikacyjnej interakcji) między dwiema osobami, a „rozmowę” jako określenie dyskursu (komunikacyjnej interakcji) między więcej niż dwiema osobami. Rzecz jasna, że zarówno w wypadku dialogu, jak i w wypadku rozmowy trzeba zastosować wszystkie rozróżnienia poczynione względem dyskursu, czyli rozróżnić między „dialogiem” i dialogiem oraz między „rozmową” i rozmową.

W odniesieniu do wszystkich rodzajów dyskursu trzeba dodać, że (1) każdy tekst-dyskurs jest ciągiem przemiennym tekstów różnych autorów, (2) pojęcie interakcja-dyskurs nie obejmuje reguł dotyczących tworzenia tekstów, ani reguł posługiwania się nimi, natomiast obejmuje strukturę komponentalną rozważanego ciągu tekstów.

Oznacza to, że w dyskusji nad „dyskursem” trzeba oddzielić od siebie wystarczająco wyraźnie: po pierwsze, kwestie dotyczące interakcji tekstowej (działań tekstowych), tj. płaszczyzny pragmatyki, od kwestii dotyczących tworzenia samych tekstów; po drugie, kwestie związane z dyskursem prowadzonym za pomocą tekstów mówionych i kwestie związane z dyskursem prowadzonym za pomocą tekstów pisanych oraz kwestie związane z dyskursem hybrydowym, tj. prowadzonym zarówno za pomocą tekstów mówionych, jak i tekstów pisanych.

4.4. *Teksty a konteksty*

Nie ulega wątpliwości, że w lingwistycznych rozważaniach nad tekstami (szerzej rozumianej lingwistycznej analizie tekstu) trzeba uwzględnić także rolę tworzenia i rozumienia tekstów, a także posługiwania się nimi. Jest to konieczne, ponieważ rozumienie tekstów nie polega na „wyjmowaniu” z nich treści znaczeniowych, lecz na rekonstruowaniu tych treści:

(...) wypowiedzi, rozumiane jako konkretne obiekty sygnałowe (fizykalne) w sensie dosłownym, nie zawierają w sobie żadnej treści znaczeniowej. Znaczenie jest właściwością przypisaną wypowiedziom przez mówców-słuchaczy. A zatem znaczenie wypowiedzi nie jest właściwością przez daną wypowiedź inherentnie posiadaną, ale jest właściwością zależną od stosunku zajętogo wobec niej przez tworzącego ją względnie interpretującego mówcę-słuchacza (Grucza F. 1983: 294).

Dobrze zatem się stało, iż na rolę kontekstów zwrócono uwagę w ramach teksto-logicznych rozważań już stosunkowo wcześniej. Jako pierwsi zajęli się nimi przedstawiciele wymienionych wyżej koncepcji pragmatyczno-komunikatywnych. Zajmowali się jednak z reguły tylko kontekstami zewnętrznymi (zob. niżej). Natomiast kontekstom wewnętrznym w sposób systematyczny uwagę zaczęli poświęcać właściwie dopiero przedstawiciele kognitywnego podejścia do tekstów. Mimo że znaczenie kontekstu od dawna bierze się pod uwagę w badaniach nad tekstami, to nadal rozważania te są prowadzone bez odpowiedniego uporządkowania poszczególnych zagadnień. Problem jednak w tym, że ani w pracach przedstawicieli pragmatyczno-komunikatywnego, ani kognitywnego podejścia do tekstów kwestie kontekstów nie są wystarczająco wyraźnie oddzielane od czysto językowych kwestii dotyczących tekstów i/lub ich czysto językowego tworzenia albo rozumienia, ale przede wszystkim nie są w nich wystarczająco systematycznie oddzielane od siebie kwestie konkretnych kontekstów od kontekstów rozumianych ogólnie, jako pewne uogólnienia. Podobnie zresztą jak nie są w nich odróżniane konkretne języki (idolekty) konkretnych mówców od języka rozumianego jako pewne uogólnienie polilektalne.

Jak się wydaje, wiele nieporozumień w sprawach tekstu ma swoje źródło w braku jasności, co traktuje się jako tekst, a co jako kontekst, oraz co zalicza się do kontekstu tworzenia tekstów, a co do kontekstu tekstowych interakcji czy też kontekstu rozumienia tekstów itd. Tymczasem zagadnienia te można w poważnej mierze uporządkować, jeśli oceni się je z punktu widzenia wspomnianego twierdzenia, że (a) każdy konkretny tekst jest tworem konkretnej osoby, wytworzonym przez nią na podstawie jej konkretnego idiolektu i że (b) każde konkretne rozumienie jakiegokolwiek konkretnego tekstu jest rozumieniem jakiejś konkretnej osoby, zrealizowanym na podstawie jej idiolektu (tzn. jej wiedzy językowej, choć nie tylko na podstawie tej wiedzy), oraz wreszcie, że zarówno każde konkretne tworzenie, jak i rozumienie dokonuje się w obrębie konkretnego kontekstu wewnętrznego oraz zewnętrznego. Kontekst wewnętrzny to, jak wiadomo, wiedza o świecie, o partnerze/partnerach komunikacyjnych, doświadczenie życiowe i komunikacyjne oraz inne tego rodzaju „wypełnienia” mózgu czy umysłu (świadomości) tak mówiącej, jak

i rozumiejącej osoby. Konkretny kontekst zewnętrzny to konkretna sytuacja, w której dokonuje się z jednej strony tworzenie danego tekstu, a z drugiej jego rozumienie i oczywiście dyskursywna interakcja. Ten ostatni rodzaj kontekstu T. Milewski (1965) trafnie nazwał „konsytuacją”.

Jest oczywiste, że podobnie jak teksty, tak również konteksty można, a nawet koniecznie trzeba, poddać kategoryzacji i podzielić na różnego rodzaju gatunki (a) w zależności od tego, jaki rodzaj tekstów w nich występuje, (b) w zależności od tego, jakie współczynniki pozatekstowe są dla nich typowe, a więc np. w zależności od sytuacji lokalnej, temporalnej itd., (c) w zależności od rodzaju dyskursywnej interakcji i na końcu także w zależności od celów tej interakcji (szerzej na temat kategoryzacji tekstów zob. Gülich/ Raible 1972, Lux 1981, Mackeldey 1991, Dobrzyńska 1992, Gajda 1993, Heinemann 1998a, 1998b, Sandig 1972, 2000, 2006, Miczka 2000, Wilkoń 2000, Żydek-Bednarczuk 2001, Fix/ Habscheid/ Klein 2001).

Wymienione rodzaje kontekstów trzeba odróżnić od takich kontekstów, jak: (a) konteksty stanowione dla wyrazów przez zdania, w których wyrazy te występują, (b) konteksty stanowione przez teksty składające się z wielu zdań dla zdań występujących w obrębie tych tekstów (por. „zdanie wyjęte z kontekstu”) oraz (c) konteksty stanowione przez teksty-dyskursy dla tekstu (wypowiedzi) konkretnego uczestnika danego interakcji-dyskursu.

W żadnym razie nie wystarczy tylko powiedzieć, jak to uczyniła na przykład B. Boniecka (1999: 49), że:

(...) sytuacją jest to wszystko, co dla mówiących ma znaczenie wtedy, gdy konstruują teksty, czy też to, co powinni brać pod uwagę, gdy mówią inni, wreszcie to wszystko, z czego powinni sobie zdawać sprawę, wchodząc w interakcję, przy założeniu, że stronom zależy na osiągnięciu konkretnych celów.

Sytuacje, konsytuacje to tylko jeden z rodzajów kontekstów tworzenia i/lub rozumienia tekstów. Prócz nich trzeba wziąć pod uwagę koniecznie przynajmniej wewnętrzne konteksty tych procesów czy działań językowych. Poza tym nie wszystkie współczynniki każdego kontekstu determinują w jednakowej mierze tworzenie i rozumienie tekstów.

Na istotną rolę wewnętrznych kontekstów w aktach rozumienia tekstów wyraziła uwagę B.Z. Kielar, pisząc (1992: 231):

Aby z posiadanych lub dostępnych, ogromnych zasobów wiedzy o świecie wybrać informację istotną dla zrozumienia danego tekstu, mówca-słuchacz przede wszystkim odnosi je do swojego wewnętrznego modelu czy obrazu świata, dzięki czemu może tworzyć hipotezy co do odbieranej informacji.

Na znaczenie kontekstów nazwanych tu „wewnętrznymi kontekstami” zwróciło też uwagę wielu innych autorów wspominanych wcześniej, m.in. W. Motsch (1979: 24f.), który określił je jako „konfigurację nastawienia mówcy-słuchacza” („Einstellungskonfigurationen”) i scharakteryzował w następujący sposób:

Eine Einstellungskonfiguration ist Bestandteil des Handlungsplans des Sprechers, sie ist Teil des aktualisierten Wissens, das der Wahl geeigneter sprachlicher Ausdrücke zur Erreichung des Sprecherhandlungsziels zugrunde liegt

(...). Eine Einstellungskonfiguration ist eine Struktur, die sich aus Einstellungen verschiedenen Typs zusammensetzt.

Dokonując kategoryzacji konkretnych kontekstów albo, mówiąc inaczej, nadając różnym kontekstom charakter ogólniejszy, trzeba powiedzieć, że każdemu efektowi tej kategoryzacji czy tego uogólnienia można przypisać tylko pewną relatywną wartość, a nie absolutną – dotyczy to głównie wyróżnionych kontekstów wewnętrznych.

To, czy konkretny odbiorca zrozumie (jest w stanie zrozumieć) odebrany konkretny tekst zgodnie ze znaczeniem nadanym mu przez jego twórcę, zależy przede wszystkim od stopnia zbieżności jego idiolektu z idiolektem twórcy danego tekstu, a przede wszystkim od denotatywnej zbieżności tych idiolektów. Następnie zależy to od stopnia ścisłości tych idiolektów, dalej od stopnia zbieżności wewnętrznych kontekstów (wiedzy, doświadczenia itd.) wziętych pod uwagę przez twórcę i odbiorcę, wreszcie także od stopnia zbieżności zewnętrznych kontekstów tworzenia i rozumienia danego tekstu. Jest to ważne wtedy, gdy tworzenie i nadawanie oraz odbieranie i rozumienie danego tekstu nie dokonuje się w bezpośredniej interakcji.

Od tych samych współczynników zależy także stopień rozumienia konkretnego tekstu przez dowolny podzbiór członków dowolnej wspólnoty. Im większe części idiolektów, wiedzy o świecie itd., słowem: zakresy kompetencji komunikacyjnej osób stanowiących daną wspólnotę pokrywają się, tym większa szansa, że dany tekst będzie rozumiany w obrębie danej wspólnoty w taki sam sposób.

4.5. W sprawie analizy tekstów

Można się zgodzić z K. Brinkerem (2000a: 164), że celem analizy tekstu jest wykrycie i systematyczny opis związków zachodzących pomiędzy konstytutywnymi elementami tekstu. Trudniej natomiast zgodzić się z nim, gdy uważa, że związków tych trzeba szukać na trzech płaszczyznach (wyróżnionych przez niego na podstawie dokonanego przez J.R. Searle'a (1969) podziału aktu mownego): gramatycznej (związków zachodzących pomiędzy zdaniem i ich elementami), tematycznej (związków zachodzących pomiędzy elementami tematycznymi tekstu) i pragmatycznej (związków zachodzących pomiędzy elementami illokucyjnymi tekstu).

Ustosunkowanie się do tej propozycji K. Brinkera jest trudne, nie jest bowiem rzeczą jasną, czy wyróżnione przez niego płaszczyzny dotyczą „tekstów” jako ciągów konkretnych wyrażań czy tekstów jako ciągów znaczeń, tj. denotatów. Sprawa ta nie jest jasna nawet w wypadku wyróżnionej przez niego płaszczyzny analizy gramatycznej. A wszystko to nie jest jasne również dlatego, że K. Brinker zdaje się dopuszczać myśl, iż znaczenia w jakiś sposób zawierają się w „tekstach” jako ciągach wyrażeniowych. Tymczasem w wyrażeniach faktycznie nie zawierają się nawet gramatyczne znaczenia składających się na nie wyrażeniowych wykładników odpowiednich kategorii gramatycznych. Propozycja K. Brinkera budzi też wątpliwość dlatego, że pojęcie struktury tekstu zdaje się on odnosić zarówno do koherencji, jak i kohezji, a tym samym nie odróżniać pomiędzy koherencją a kohezją.

Pomimo tych wad warto uwagi metodologiczne K. Brinkera przenieść na grunt

lingwistyki tekstu specjalistycznego i spróbować uporządkować je w odniesieniu do wprowadzonego tu odróżnienia między „tekstami” a tekstami. To samo dotyczy metodologicznej warstwy studiów (podjętych w ramach badań nad gramatyczną strukturą tekstów) dotyczących związków anaforycznych i kataforycznych w tekście (prace: Harweg 1968, Steinitz 1968, Isenberg 1970, Dressler 1970, Brinker 1973, Kallmeyer et al. 1974, Viehweger 1976, Vater 1991, Gruzca S. 1995a, 1995b, Cambourian 2001, Consten 2004).

Bardzo interesujące są też studia poświęcone tematowi tekstu (Fritz 1982). Ale przenosząc idee przyświecające tym badaniom na grunt lingwistyki tekstu specjalistycznego, trzeba mieć świadomość, iż ich autorzy rozumieją niejednolicie to, co nazywają „tematem tekstu”, w związku z czym różnie konceptualizują analizę tematu tekstu. Generalnie można wyróżnić trzy konkretyzacje tej analizy: (a) analizę struktury rematyczno-tematycznej tekstu (Beneš 1967, 1973, Daneš 1970, Agricola 1975, 1976, 1977, 1979, Lutz 1981, Bock 1985, Lötscher 1987, Shmokawa 1986, Valaityte 1989), (b) analizę makroi superstruktury tekstu (van Dijk 1980), (c) analizę rozwinięcia tematu w tekście (Themenentfaltung) (Brinker 1980, 1983, 1985, 1988, 1997, 2000a).

Analiza struktury rematyczno-tematycznej tekstu oraz analiza makroi superstruktury tekstu została już nieco dokładniej omówiona w rozdziale 3.2. niniejszej pracy. Natomiast co się tyczy analizy rozwinięcia tematu tekstu w tekście, to K. Brinker (2000a: 170) pisze, że podstawę tej analizy stanowią następujące założenia: (a) Teksty mają semantyczno-tematyczną bazę; (b) Temat tekstu jest rdzeniem treści tekstu; (c) Podstawowym mechanizmem rozwijania tematu jest struktura anaforyczna (Wiederaufnahme), która w tekście manifestuje się w formie nominalnej lub pronominalnej. Pierwszym krokiem opisu rozwinięcia tematu tekstu jest określenie (głównego) tematu tekstu na podstawie interpretacji znaczenia całego tekstu. Następnym krokiem jest ustalenie tematów podrzędnych. Ostatnim krokiem jest opisanie struktury tematycznej tekstu, czyli opisanie relacji między tematem głównym a tematami podrzędnymi. K. Brinker sformułował dwie zasady, na podstawie których można opisać strukturę tematyczną tekstu: zasadę derywacji (Ableitbarkeitsprinzip) i zasadę zgodności (Kompatibilitätsprinzip). Zasada derywacji (Ableitbarkeitsprinzip) mówi, że głównym tematem tekstu jest ten temat, z którego rozwinięte są tematy podrzędne: „Als Hauptthema des Textes ist das Thema zu betrachten, aus dem sich die anderen Themen am überzeugtesten (bezogen auf das jeweilige Textverständnis) ‚ableiten‘ lassen (nicht im logisch-deduktiven Sinne)” (Brinker 2000a: 170). Zasada determinacji (Kompatibilitätsprinzip) stanowi, że temat tekstu i jego komunikatywna funkcja wzajemnie się determinują. Według tej zasady tematem głównym jest temat najbardziej zbieżny z pragmatyczną funkcją tekstu:

Die Grundformen der Themenentfaltung gehören zum Alltagswissen der Sprachteilhaber; sie geben den Kommunizierenden mehr oder weniger feste Orientierungen für die thematische Konstitution von Texten (ibid., s. 171).

Interesujące są także próby analizy struktury tekstu na płaszczyźnie pragmatycznej, a wśród nich przede wszystkim analizy struktury illokucyjnej tekstu (Motsch/ Pasch 1986, Gühlich/ Kotschi 1986, Motsch/ Reis/ Rosengren 1990). Autorzy tych prób przyjmują moim zdaniem jednak błędnie, że tekst jest złożonym działa-

niem językowym. Jeśli jednak przeformułuje się to założenie na założenie „tekst jest efektem działania językowego”, to w pewnej mierze można się zgodzić z tym, że teksty można analizować pod kątem tego, czy lub w jakiej mierze implementują one struktury illokucyjne ich twórców.

Całkowicie trzeba się zgodzić z autorami tych analiz co do tego, że partnerzy interakcji językowych za pomocą „wypowiadanych tekstów” nie tylko informują się, lecz także konstytuują między sobą relacje. Warto jeszcze dodać, że w analizach illokucyjnych teksty są opisywane jako łańcuch elementarnych illokucji. M. Brandt, W. Koch, W. Motsch, I. Rosengren, D. Viehweger (1983) przyjmują, że w każdym tekście można wyróżnić przynajmniej jedną główną illokucję (dominierende Illokution) i ewentualnie jedną lub więcej uzupełniających illokucji (subsidiäre Illokutionen). Jak piszą W. Motsch i R. Pasch (1986: 72), illokucje uzupełniające „wspierają” główną illokucję tekstu: „Sie sind gewissermaßen Hilfshandlungen zur Sicherung des Erfolges einer Haupthandlung”.

W jednej z późniejszych prac W. Motsch (1996a) wprowadził do rozważań nad strukturą illokucyjną tekstu pojęcie hierarchii illokucji (Illokutionshierarchien). Illokucja główna i illokucje uzupełniające, które razem tworzą strukturę illokucyjną tekstu, mogą być połączone ze sobą koordynatywnie lub subordynatywnie. W pierwszym wypadku łączące się ze sobą illokucje są równorzędne: „Ihr kommunikativer Sinn ist die Summe der kommunikativen Sinne der koordinierenden illokutiven Handlungen” (ib., s. 71). W. Motsch, D. Viehweger stwierdzają, że występowanie połączeń subordynatywnych wynika z możliwości wspierania działania głównego poprzez działania wspierające. W tym wypadku osiągnięcie celu działania głównego zależy od osiągnięcia celów działań wspierających:

(...) die Prinzipien der subordinativen Verknüpfung leiten sich aus der generellen Möglichkeit ab, Ziele einer dominierenden Handlung durch subsidiäre Nebenhandlungen zu stützen, d.h., es wird eine Abhängigkeit des Erfolgs einer Handlung vom Erfolg begleitender Handlungen angenommen (Motsch/ Viehweger 1991: 121; szerzej na temat sekwencyjności illokucji Motsch 1996b).

Podjęmowane były też próby opracowania stosownych metod dla analizy funkcji tekstu. Jedną, jak się zdaje, z pierwszych prób przedstawił E.U. Große (1976). Według E.U. Große funkcja tekstu polega na wyrażaniu komunikacyjnego zamiaru jego autora. Zamiar ten manifestuje się przez określony typ „zdania semantycznego” („Typus semantischer Sätze”). Według E.U. Große zdania semantyczne składają się z propozycji (Proposition) i bazy metapropozycjonalnej (metapropositionale Basis). Wyrażając bazę metapropozycjonalną, mówca instruuje słuchacza, w jaki sposób powinien zrozumieć daną propozycję. E.U. Große (1976: 45 i n.) wyróżnia sześć typów bazy metapropozycjonalnej: ‘rzeczywisty’ (wirklich), ‘możliwy do zrealizowania’ (realisierbar), ‘ewentualnie możliwy’ (vielleicht möglich), ‘konieczny’ (notwendig), ‘zamierzony przez nadawcę’ (vom Sender gewollt), ‘pozytywnie/negatywnie oceniony przez nadawcę’ (vom Sender positiv/negativ gewertet) oraz trzy typy propozycji: ‘propozycja JA’ (ICH-Präposition), ‘propozycja TY’ (DU-Präposition), ‘propozycja X’ (X-Präposition). Poprzez kombinacje propozycji otrzymuje się typy zdań semantycznych określających funkcje danego tekstu. Zda-

niem E.U. Große analiza funkcji tekstu powinna polegać na analizie relacji pomiędzy propozycjami i bazą metapropozycjonalną.

Inną ciekawą metodologiczną propozycję dla opisu funkcji tekstów przedstawił W. Sökeland (1980) i K. Brinker (1983, 1985, 1997, 2000b), a ostatnio zmodyfikował ją E. Rolf (1993, 2000).

K. Brinker (1985: 81 i n.) przyjmuje, że każdy tekst posiada funkcję dominującą, która jest funkcją komunikatywną danego tekstu i wyróżnia pięć podstawowych funkcji dominujących: funkcję informacyjną (Informationsfunktion), funkcję apelu (Appellfunktion), funkcję zobowiązania (Obligationsfunktion), funkcję kontaktu (Kontaktfunktion) i funkcję deklaracji (Deklarationsfunktion). E. Rolf (1993: 65 i n.) korzysta z terminologii wprowadzonej przez J.R. Searle'a (1969) i w celu określenia funkcji tekstu używa następujących nazw: „funkcja asertywna” (assertive Funktion), „funkcja dyrektywna” (direktive Funktion), „funkcja zobowiązania” (kommissive Funktion), „funkcja ekspresywna” (expressive Funktion), „funkcja deklaratywna” (deklarative Funktion). Według K. Brinkera analiza funkcji tekstu sprowadza się do analizy indyktorów typu działania językowego (Indikatoren des Sprechhandlungstyps), które określa on także jako indykatory illokucji (Illokutionsindikatoren). Są to konwencjonalne środki językowe wskazujące na odpowiedni typ działania językowego (np. eksplicytne formuły performatywne, partykuły, treść propozycjonalna). W. Sökeland (1980: 76 i n.) wykazał, że w odniesieniu do prostych działań językowych można wyróżnić indykatory illokucji, które dominują nad innymi. Pierwsze nazwał indykatorami sekundarnymi (Sekundärindikatoren) (partykuły, treść propozycjonalna, cechy prozodyczne), drugie indykatorami bazowymi (Basisindikatoren) (eksplicytne formy performatywne, typ zdania). W. Sökeland uważa, że indykatory sekundarne dominują nad indykatorami bazowymi i to właśnie one wskazują na właściwą rolę illokucyjną wypowiedzi.

K. Brinker (2000b: 180) stwierdza, że choć nie ma jeszcze dokładnych badań nad typologią indyktorów funkcji tekstu, to jednak można je podzielić na indykatory tekstowe i kontekstowe. Sądzi on bowiem, że to właśnie kontekst determinuje w efekcie funkcję tekstu: „Der Kontext ist (...) letztlich ausschlaggebend für die kommunikativ-funktionale Interpretation des Textes” (ib.). Do indyktorów tekstowych zalicza on nie tylko elementy i struktury gramatyczne, ale także rodzaj tematu tekstu, układ podtematów, wybór rodzaju rozwinięcia tematu, rodzaj stylistycznego ujęcia tematów, a ponadto także elementy graficzne (grafika, zdjęcia itp.). Natomiast do indyktorów kontekstowych K. Brinker (ib.) zalicza: sytuacyjne, medialne oraz instytucjonalne otoczenie tekstu.

5. Elementy relatywistycznego podejścia do tekstów

W momencie swego konstytuowania się lingwistyka tekstu słusznie uznała za centralny problem znalezienie odpowiedzi na pytanie, czym różni się tekst względem zdania. Ale wielu jej późniejszych przedstawicieli, jak już wspomniałem, zamiast zająć się pytaniem, czym jest tekst, wołało wzbogacać wcześniejsze rozważania o coraz to nowe aspekty tekstów, choć oczywiście byli wśród nich i tacy, którzy o problemie definicji tekstu nie zapominali i podejmowali próby jego rozwiązania.

O efektach wysiłków tych ostatnich mówi się jednak niekiedy to samo, co R. Rath (1992) powiedział w odniesieniu do definicji zdania, a mianowicie że nie tylko nie udało się w tej sprawie osiągnąć jednomysłności, lecz że coraz więcej badaczy jest zadania, iż jej osiągnięcie nie jest w ogóle możliwe, czyli że wysiłki te nie przyniosły żadnych pozytywnych rezultatów.

Nie podzielam tej tak negatywnej oceny. Uważam, iż wysiłki te przyniosły także niewątpliwe efekty pozytywne. Za ich najważniejszy pozytywny efekt wypada uznać według mnie akurat fakt, iż w ostatnich latach coraz więcej autorów zajmujących się lingwistyką tekstu zrozumiało, że nie sposób sformułować jednej definicji adekwatnej względem wszystkich rodzajów tekstu, że nie sposób nawet wyraźnie oddzielić tekstów od nietekstów, zresztą podobnie jak zdania od niezdania. Zrozumienie tego faktu budzi bowiem nadzieję, że lingwistyka tekstu przestanie poszukiwać „jednej jedynie słusznej” odpowiedzi na pytanie, a zacznie odpowiedź tę relatywizować w zależności od rodzaju i/lub gatunku rozważanych tekstów.

5.1. Ku relatywistycznemu podejściu do tekstów

W sprawie „niemożności” wyraźnego oddzielenia tekstów od nietekstów, albo inaczej mówiąc, zdefiniowania w generalnych kategoriach tego, co teksty wyróżnia (czyli ich tekstowości, niem. Textualität) wypowiedziała się B. Sandig (2000: 8), pisząc: „Text ist nicht genau von Nicht-Text abzugrenzen” (zob. też Sandig 2006: 309 i n.). Podobnie wypowiedzieli się w tej sprawie także inni autorzy (Vater 1992, Scherner 1994: 146, Warnke 2002). W każdym razie coraz więcej autorów podziela pogląd, że nie ma większego sensu dalsze poszukiwanie jednej „jedynie słusznej” definicji tekstu (Klemm 2002a, 2002b, Eckkrammer 2002, Ebert 2002, Janich 2002, Meier 2002, Möller 2002, Pérennec 2002, Adamzik 2002) i zdaje się akceptować wstępne założenia podejścia do tekstów, które nazwę relatywistycznym podejściem do nich i zarysuję w drugiej części tego rozdziału.

Najdalej w kierunku relatywistycznej koncepcji tekstów poszła, jak się zdaje, B. Sandig, jej pracę można uznać za pewnego rodzaju podsumowanie wysiłków zmierzających w tym właśnie kierunku, i dlatego zreferuję tu jej pogląd w sprawie tekstów nieco dokładniej. Otóż B. Sandig (2000) uważa wprawdzie, że nie ma wyraźnej granicy między tekstami i nietekstami, ale że warto się pokusić przynajmniej o ogólne zarysowanie zbioru cech czy współczynników wyróżniających teksty, czyli

stanowiących o ich tekstowości, i że warto się przy tym posłużyć teorią prototypów. Różnice między poszczególnymi kategoriami czy gatunkami tekstów polegają jej zdaniem na tym, że każdy z nich „realizuje” ten lub inny podzbiór tekstowości albo ten lub inny składnik tekstowości w mniejszym lub większym stopniu. B. Sandig zakłada bowiem, że niektóre elementy tekstowości mają charakter gradualny.

Z pomocą tak rozumianej tekstowości można zdaniem B. Sandig dokonać kategoryzacji tekstów na różnych poziomach abstrakcji i wyróżnić różne klasy tekstów, w zależności od tego, jakie cechy tekstów w nich występują. Według B. Sandig (2000:101): „Es gibt prototypische und weniger typische Texte”. Cechą charakterystyczną określonych typów tekstów jest to, że są one realizacjami pewnych wzorów tekstów (Textmuster). Autorka zwraca uwagę na ścisłą relację pomiędzy tekstami a wzorcami tekstów. Typowe teksty są realizacjami wzorców tekstów, a te z kolei korelują z konkretnymi wzorcami działania językowego: „Typische Texte sind (...) auf Muster bezogen, auf komplexe Handlungsmuster (...)” (ib., s. 102). Dodajmy, że M. Heinemann i W. Heinemann (2002:21) mówią w tym kontekście o wzorcowym ukształtowaniu konstytucji tekstu („Mustergeprägheit der Textkonstitution”) lub wzorcach strukturyzacji tekstu („Textstrukturierungsmuster”).

B. Sandig przyjmuje, że do składu prototypowych (centralnych) współczynników tekstowości należy zaliczyć: kohezję (Kohäsion), koherencję (Kohärenz), intencjonalność (Intentionalität), funkcję tekstu (Textfunktion), sytuacyjność (Situationalität), temat (Thema), informacyjność (Informativität), intertekstualność (Intertextualität) i akceptabilność (Akzeptabilität) (por. także Beaugrande/ Dressler 1981). Za najważniejszy współczynnik tekstowości trzeba uznać jej zadaniem funkcję tekstu, za współczynnik dominujący koherencję, a za współczynnik nieobligatoryjny kohezję (podobnie w tej sprawie także Vater 1992: 64). Sumując, B. Sandig (2000: 99) scharakteryzowała tekst w następujący sposób:

Texte als in der Regel komplexe Einheiten werden in Situationen (Situationalität) verwendet, um in der Gesellschaft Aufgaben zu lösen (Intentionalität/Textfunktion), die auf Sachverhalte (Thema, Kohärenz) bezogen sind. Kohärenz sorgt lokal für die Integration.

Należy jednak zauważyć, że koherencja nie jest immanentną cechą tekstów, lecz cechą im przypisywaną. Teksty są bądź nie są koherentne tylko dla konkretnego mówcy-słuchacza. Na fakt ten zwrócili uwagę już m.in. W. Heinemann i D. Viehweger (1991:126), pisząc: „Kohärenz ist vom Produzenten intendiert, vom Rezipienten wird diese erwartet und im Prozeß des Textverstehens Äußerungsfolgen zugeschrieben”. Jednakże główny deficyt rozważań B. Sandig zawiera się w tym, iż nie odróżniła dostatecznie wyraźnie tekstowości tekstów rozumianych jako ciągów wyrażeniowych od tekstów rozumianych jako ciągi denotatywne.

Zarówno podejście B. Sandig do problemu tekstowości, jak i relatywizację kwestii koherencji, przedstawioną przez W. Heinemanna i D. Viehwegera, wypada uznać za pierwsze kroki w kierunku relatywistycznego podejścia do tekstów oraz ich analizy.

5.2. Podstawowe założenia relatywistycznego podejścia do tekstów

Za najszluszniejsze, jak na razie, wypada uznać moim zadaniem podejście do tekstów, które można nazywać „relatywistycznym”, albowiem pozwala ono rozwiązać stosunkowo najwięcej dotychczas problematycznych kwestii dotyczących tekstów. W każdym razie podejście to pozwala zdyferencjować i tym samym skonkretyzować wiele pytań postawionych dotąd w kategoriach ogólnych. Podejście to bazuje na wspomnianej już relatywistycznej teorii języków ludzkich. Przedstawiona tu wersja relatywistycznego podejścia do tekstów w pewnej mierze teorię tę zarazem rozwija, a mianowicie o tyle, o ile włącza w jej obręb zagadnienia dotyczące tekstów.

U podstaw reprezentowanego w tej pracy podejścia do tekstów leżą dwa już wspomniane przekonania, podzielane przez coraz więcej autorów zajmujących się tekstami. Pierwsze z nich to przekonanie, że na płaszczyźnie konkretnych obiektów między tekstami i nietekstami nie ma wyraźnej granicy i że w konsekwencji przejście od tekstu do nietekstu na tej płaszczyźnie jest relatywne. Drugie z nich to przekonanie, że wobec tego mało sensowne jest poszukiwanie kryteriów, które pozwoliłyby zdefiniować tekst w ogóle, że różne rodzaje (np. realizacyjne, ale nie tylko) i gatunki tekstów rządzą się swoimi prawami.

Jednakże jako relatywistyczne określam niniejsze podejście do tekstów nie tylko z tych powodów. Przede wszystkim czynię tak z następujących względów: Podejście to nazywam relatywistycznym dlatego, że w zgodzie z relatywistyczną teorią języków zakłada ono, iż analizę tekstów trzeba rozpoczynać od analizy konkretnych tekstów w powiązaniu z ich konkretnymi twórcami i/lub odbiorcami, i że trzeba ją od razu podzielić w zależności od tego, czy jej przedmiotem głównym są teksty jako konkretne wyrażenia, czy raczej ich znaczenia, a następnie w zależności od tego, czy jej głównym celem jest zrekonstruowanie form (struktur), na podstawie których zostały one wytworzone jako wyrażenia, czy raczej form (struktur), na podstawie których zostały wytworzone ich znaczenia.

Gdy chodzi o znaczenia, to reprezentowane tu podejście jest ponadto relatywistyczne dlatego, że odróżnia przynajmniej dwie płaszczyzny znaczeń – płaszczyznę denotatów i desygnatów, a następnie dlatego, że ani jednych, ani drugich nie traktuje jako obiekty zawierające się (w dosłownym sensie tego wyrazu) w tekstach (wyrażeniach), lecz jako wartości przypisywane (przypisane) im z jednej strony przez ich twórców, a z drugiej strony przez ich odbiorców. Inaczej mówiąc, na gruncie relatywistycznej teorii języków znaczenia nie są traktowane w kategoriach wartości absolutnych, lecz w kategoriach wartości relatywnych.

Teksty jako wyrażenia pełnią tylko funkcję zastępników znaczeń nadanych im przez ich twórców. Ci jednak mogą sformułować konkretne zastępniki w sposób mniej lub bardziej trafny (szluszny). W związku z tym znaczenie „zrozumiane” przez odbiorcę danego tekstu wcale nie musi być identyczne ze „znaczeniem” nadanym mu przez jego nadawcę: „Można (...) powiedzieć, że znaczenie wypowiedzi zależne jest od stosunku zajętego wobec niej z jednej strony przez twórcę, a z drugiej przez jej odbiorcę (adresata) i interpretatora” (Grucza F. 1993: 157). Zbieżność obu znaczeń jest zależna najpierw od zbieżności obu idiolektów, ich ścisłości, staranności

posługiwania się nimi, następnie od zbieżności wewnętrznych kontekstów tworzenia i/lub rozumienia tekstów. Zbieżność obu znaczeń jest relatywna, albowiem zależy wreszcie od kontekstów zewnętrznych.

Przy okazji powtórzmy, że żaden tekst nie zawiera (w dosłownym sensie tego wyrazu) również języka (idiolektu), na podstawie którego został wytworzony, lecz go jedynie „odzwierciedla”, zresztą w tym samym sensie, co każdy inny twór odzwierciedla system reguł, na podstawie którego został wytworzony (Grucza F. 1992, 1993). Ale nie każdy tekst odzwierciedla „swoj język” (idiolekt) równie dokładnie już choćby dlatego, że nie każdy został sformułowany równie starannie (dokładnie) i dlatego, że każdy tekst odzwierciedla „swoj język” (idiolekt) tylko relatywnie dobrze.

Gdy natomiast chodzi o wyrażeniową stronę tekstów, to reprezentowane tu podejście jest relatywistyczne najpierw dlatego, że także po tej stronie rozróżnia dwie płaszczyzny (płaszczyznę form i płaszczyznę konkretnych realizacji), następnie dlatego, że pojmowanie tekstów z góry uzależnia od tego, czy chodzi o teksty pisane czy teksty mówione i wreszcie do tego, czy chodzi o teksty rozważane jako pewne obiekty niezależne czy raczej o teksty jako elementy interakcji (komunikacji) językowej i wreszcie od tego, o jaki rodzaj lub gatunek tekstów chodzi. Poza tym podejście to jest relatywistyczne dlatego, że ani podziału dyskursów, ani podziału tekstów na gatunki nie traktuje w kategoriach „jedynie słusznych”, lecz w kategoriach relatywnych: tak jak nie ma wyraźnej granicy między tekstami i nietekstami, tak też nie ma wyraźnej granicy między monologami i dyskursami ani między innymi gatunkami tekstów.

Pewien element prezentowanego tutaj podejścia do tekstów stanowi przeniesiona, zmodyfikowana koncepcja tekstowości, przedstawiona przez B. Sandig (2000). Dokonana modyfikacja jej podejścia polega przede wszystkim na tym, że tekstowości nie traktuje się jako czegoś istniejącego a priori, lecz jako pewien wytwór lingwistycznego myślenia, i że w związku z tym pytania dotyczące tekstowości w rozumieniu niniejszej koncepcji nie należy stawiać względem tekstów w ogóle, lecz najpierw względem konkretnych tekstów, w dodatku oddzielnie względem tekstów jako ciągów wyrażeniowych, oddzielnie względem tekstów jako ciągów denotatywnych, że w żadnym razie nie należy mieszać wyrażeniowych wyróżników z ich wyróżnikami funkcjonalnymi, w tym znaczeniowymi.

Podsumowując, pragnę podkreślić, że moim zdaniem wszystkie pytania dotąd postawione względem tekstów, a więc również pytania dotyczące ich tekstowości, ich konstytuentów, ich spójników, ich koherencji i kohezji itd., są nadal aktualne. Nie oznacza to jednak, że ich rozwiązanie należy uznać za niemożliwe. Ale pragnę kwestie te rozwiązać czy znaleźć na postawione pytania zadowalające odpowiedzi, trzeba je postawić oddzielnie względem „tekstów pisanych” i „tekstów mówionych” i oddzielnie względem „tekstów” rozumianych jako wyrażenia, a oddzielnie względem tekstów rozumianych jako pewne formy/struktury denotatywne i na końcu również oddzielnie względem różnych rodzajów czy gatunków „tekstów”. Bez szans na powodzenie jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o teksty w ogóle, analogicznie do poszukiwań takich odpowiedzi w odniesieniu do „zdania” i „wyrazu”.

5.3. Teksty a język (idiolekt, polilekt)

Do wielu nieporozumień w dotychczasowych dyskusjach dotyczących tekstów nie doszłoby, gdyby na ich początku zostało dokonane wyraźne ustalenie, w jakim sensie „teksty” należą lub mogą być zaliczone do języka (do rzeczywistości czysto językowej), a w jakim nie, a także, jak mają się konkretne „teksty” do języka, na podstawie którego zostały wytworzone. Na razie w sprawach tych nie ma jednomyślności ani jasności.

Tymczasem z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków nie ulega wątpliwości, że do zakresu języka (rzeczywistości czysto językowej) nie należą ani „teksty” jako konkretne wyrażenia, ani określane (wyróżniane) za ich pomocą desygnaty. Do rzeczywistości czysto językowej należą natomiast na pewno wyrażenia rozumiane jako formy, wzorce czy struktury konkretnych wyrażeń, operacyjne reguły, na podstawie których te ostatnie są wytworzone, oraz znaczeniowe funkcje wyrażeń w czystym rozumieniu. Co się natomiast tyczy związanych z „tekstami” denotatów, czyli ich znaczeń rozumianych jako pewne jednostki mentalne, to niektórzy badacze zaliczają je do rzeczywistości czysto językowej, a inni nie. Z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków odpowiedź na pytanie, czy należy je zaliczyć, czy też nie należy do rzeczywistości czysto językowej, trzeba uzależnić od stopnia trwałości ich związania z odpowiednimi formami tekstowymi. Zresztą podobnie przedstawia się z tego punktu widzenia sprawa denotatów zdaniowych i wyrazowych.

Najważniejszym wnioskiem, jaki z tych stwierdzeń wynika, jest to, że w żadnym razie nie można postawić znaku równości pomiędzy językiem a „tekstami” rozumianymi jako konkretne wyrażenia. Tak rozumiane teksty – jak już wspomniałem – w żadnym razie nie należą do zakresu języka (idiolektu). Ani język nie jest ich sumą, ani „teksty” nie zawierają się w języku. Więcej: konkretne teksty, z wyjątkiem wyuczonych na pamięć, z reguły w ogóle nie są magazynowane w mózгах konkretnych ludzi.

Do języka można i trzeba zaliczyć reguły (sposoby) tworzenia „tekstów” oraz trwałe (społecznie usankcjonowane) sposoby ich rozumienia (denotaty), a także trwałe formy „tekstów” po stronie wyrażeniowej, a tak że tekstów po stronie znaczeniowej – jeżeli takie istnieją. Uważam również, że:

Żadne wypowiedzi językowe (czyli „teksty” – S.G.) nie zawierają żadnego języka, lecz co najwyżej odzwierciedlają niektóre właściwości języka, na podstawie którego zostały wytworzone (F. Grucza 1993: 43).

Każdy konkretny „tekst” jest konkretnym produktem konkretnego człowieka. A to znaczy zarazem, że każdy konkretny „tekst” jest produktem powstałym na bazie jakiegoś konkretnego języka, czyli idiolektu, a nie na bazie jakiegoś języka rozumianego jako pewna abstrakcja. Każdy konkretny „tekst” to – jak już wspomniałem – od początku jego utworzenia albo dźwiękowy, albo graficzny, albo taktylny ciąg sygnałowy. Inaczej mówiąc: każdy konkretny „tekst” jest (z)realizowany albo w postaci dźwiękowej, albo literowej, ale nigdy nie we wszystkich tych postaciach

zarazem. Z reguły został on zrealizowany w tej lub innej postaci w zależności od komunikacyjnej sytuacji, w której znajduje się jego konkretny twórca.

Że trzeba wobec tego niejako z góry odróżnić „teksty pisane” i „teksty mówione”, jest rzeczą oczywistą. Rzeczą oczywistą jest również, że każdy z tych rodzajów „tekstów” jest tworzony na podstawie innego, jak to się zwykle określa, wariantu jakiegoś języka. Warianty te określa się w literaturze polskiej jako „język pisany” i „język mówiony”, a w literaturze niemieckiej odpowiednio jako „geschriebene Sprache” i „gesprochene Sprache”.

Rzeczą oczywistą nie jest natomiast ani jak dalece, ani pod jakimi względami te warianty odpowiednich języków się różnią. W konsekwencji rzeczą oczywistą nie jest też, czy kwestie dotyczące tekstów pisanych i tekstów mówionych należy odzielić od siebie całkowicie, czy tylko częściowo. Spór dotyczący tego zagadnienia w żadnym razie nie jest zakończony. Zapewne przede wszystkim dlatego, że dopiero od niedawna zaczęto zajmować się badaniem tekstów mówionych. Ale w pewnej mierze także z tego powodu, że wielu autorów wypowiadających się w sprawach tekstów nadal nie respektuje konsekwentnie oddzielających je różnic.

Do końca lat 60. XX wieku zajmowano się wszędzie niemal wyłącznie badaniem pisanego wariantu odpowiedniego języka narodowego, czyli języka, który w Polsce nazywa się „językiem literackim”, a w Niemczech „Schriftsprache”. Również dialektolodzy niemieccy nie zajmowali się pierwotnie badaniem odpowiednich języków mówionych w sposób, w jaki czyni się to dzisiaj; właściwie dopiero w latach 70. XX wieku zaczęła się konstituować w Niemczech dziedzina zajmująca się lingwistycznym badaniem tekstów mówionych.

Jednakże w dalszym ciągu nie wyprowadza się lingwistycznych wniosków z faktu, że każdy konkretny tekst jest tworem jednej konkretnej osoby, powstałym na podstawie jej konkretnego idiolektu, a nie na podstawie jakiegoś abstrakcyjnego języka.

W związku z tym, że języki nie zawierają się w „tekstach”, używanie określeń „język pisany” i „język mówiony” oraz „geschriebene Sprache”, „gesprochene Sprache” wypada uznać za rozwiązanie niezbyt szczęśliwe. Natomiast za stosunkowo trafne można uznać terminy „tekst pisany” i „tekst mówiony” oraz odpowiednio „geschriebener Text”, „gesprochener Text” (w dalszych rozważaniach nie będę już brał pod uwagę ani „tekstów taktylnych”, ani „ich” języka).

Stawiane przez licznych autorów pytanie o podobieństwa i różnice pomiędzy „językiem pisany” a „językiem mówiony” jest w gruncie rzeczy pytaniem o to, czy należy przyjąć, iż konkretny mówca-słuchacz posługuje się różnymi językami (idiolektami), gdy tworzy „teksty pisane” i/lub „teksty mówione”, czy nie. Dyskusję przeprowadzoną w obrębie niemieckiej lingwistyki w tej sprawie podsumował R. Rath (1992) w artykule „Sprechen wir in Sätzen? Über Einheitenbildung im Alltagsdialog”. Autor artykułu uważa, że problem zdania to w gruncie rzeczy problem lingwistyki zajmującej się tekstami pisany, a nie lingwistyki zajmującej się tekstami mówionymi. Zdaniem R. Ratha pytanie o to, czy u podstaw wariantów pisanych i ustnych leżą różne systemy językowe, czy raczej ten sam system, czy też wariant ustny jest „uboższy” od wariantu pisanego, stało się z czasem w badaniach

nad „językiem mówionym” i „językiem pisany” pytaniem kanonicznym. W innym artykule R. Rath (1994: 384f.) stwierdza, iż można wyróżnić trzy hipotezy, stanowiące próby odpowiedzi na to pytanie: (1) hipotezę autonomiczności (Autonomiehypothese), której autorzy zakładają, że „język pisany” i „język mówiony” to dwa autonomiczne systemy, (2) hipotezę interdependencji (Interdependenzhypothese), której autorzy uważają, że „język pisany” i „język mówiony” to dwa równorzędne systemy mające w wielu wypadkach wspólne cechy, (3) hipotezę zależności (Abhängigkeitshypothese), której autorzy twierdzą, że „język pisany” determinuje „język mówiony”.

W każdym razie dotychczas przeprowadzone badania nad polskimi i niemieckimi mówionymi i pisany „tekstami” wykazały wyraźnie, że w obu językach istnieją odrębne struktury typowe dla „tekstów pisanych” i „tekstów mówionych” (Rath 1985: 162f., Steger 1997: 43 i n., Motsch 1992: 244 i n.). W cytowanym już artykule z 1992 r. R. Rath (1992: 251 i n.) pisze, że „teksty pisane” są jednostkami określonymi w kategoriach syntaktycznych i/lub interpunkcyjnych: „Die Schriftsprache ist nach Sätzen gegliedert, der ‚Satz‘ ist ihrer Angelpunkt”, a „teksty mówione” jednostkami określonymi w kategoriach interaktywnych i kognitywnych:

Äußerungseinheiten sind dagegen Ergebnisse interaktiver und kognitiver Prozesse. Diese Prozesse setzten syntaktische Regeln voraus und relativieren diese zugleich, indem sie neue Grenzen für sprachliche Einheiten einführen (podobnie także Strecker 1994).

Uwzględniając powyższe rozróżnienia, trzeba zgodzić się z tym, że ludzie mówiąc nie tworzą tekstów zdaniowych tylko wyrazowe, ale pisząc tworzą teksty zdaniowe i że wobec tego „teksty mówione” i „teksty pisane” są tworzone na podstawie przynajmniej częściowo różnych idiolektów. Nieco dokładniej zajmę się różnicami między „tekstami mówionymi” i „tekstami pisanyymi” w następnym rozdziale.

Przy okazji wspomnę, że analizy syntaktyczne zdań w niektórych typach „tekstów pisanych” wykazały, iż piszący często używają struktur składniowych uważanych tradycyjnie za charakterystyczne dla tekstów mówionych. Najnowsze badania z tej dziedziny dotyczą tzw. komunikacji SMS-owej. Opis odpowiedniego projektu badawczego został przedstawiony w pracy Androutsopoulos, Schmidt (2002; tam też obszerna bibliografia prac dotyczących tego rodzaju komunikacji).

Wspomnę też jeszcze, że w konsekwencji włączenia do międzyludzkiej komunikacji elektronicznych mediów telekomunikacyjnych powstały już i nadal powstają nowe rodzaje tekstów, hybrydy tekstów pisanych i mówionych, oraz tekstów monologowych (e-maile i SMS) i wypowiedzi dialogowych (dialogi e-mailowe, chatowe, SMS-owe) (por. np. Beißwenger 2001, Ziegler/ Dürscheid 2002). W ostatnim wypadku można mówić nawet o „interaktywnym” tworzeniu tekstów albo o ich „dialogowym pisaniu”. Są to zjawiska, do których odnoszą się takie wyrażenia, jak: pol. „esemesować”, „chatować”, „e-mailować”; niem. „simsem”, „chatten”, „emailen/e-mailen”.

5.4. Relatywistyczne podejście do dziedzin tekstologicznych

Różne odpowiedzi udzielane na pytanie, czym jest dyskurs, tekst czy dialog, powodowały, że różnie kwalifikowano dziedziny zajmujące się ich badaniem. Tutaj nie będę się jednak wdawał w szczegółową analizę stanowisk zajętych przez różnych autorów polskich lub niemieckich w sprawie zakresów różnych dziedzin zajmujących się badaniem tekstów, dyskursów czy dialogów lub w sprawie zachodzących między nimi relacji czy wreszcie w sprawie dotyczących ich nazw. Przytoczę tylko wypowiedzi kilku autorów w celu pokazania, w jakim kierunku dyskusja ta się toczy. Podsumowując, powiem tu tylko tyle, iż za najsluszniejsze podejście, również do tych kwestii, uważam podejście relatywistyczne.

Z punktu widzenia natury ich przedmiotów możliwe jest zarówno włączenie analizy dyskursu do zakresu lingwistyki tekstu, jak i włączenie lingwistyki tekstu do zakresu analizy dyskursu. Możliwe jest bowiem potraktowanie dyskursu jako tekstu składającego się z tekstów, czyli ciągu tekstu, ale możliwe jest również potraktowanie dyskursu jako nadrzędnej kategorii językowej, zwłaszcza gdy dyskurs potraktuje się jako jednostkę impelentującą nie tylko ciąg tekstów, lecz także interakcyjność tego ciągu. Tutaj opowiadam się za rozdzielnym traktowaniem lingwistyki tekstu i analizy dyskursu, ale za włączeniem dialogu jako ciągu tekstowego w zakres zainteresowań lingwistyki tekstu. Oznacza to, iż zajmuję stanowisko podobne do stanowiska zajętego przez Z. Bilut-Homplewicz (1999: 40): „Die Einheit (Dialog – S.G.) sollte auch meines Erachtens als sprachliche Interaktionsform par excellans in die Textlinguistik finden”.

Ogólnie różnice między lingwistyką tekstu a analizą dyskursu (w zakresie zainteresowań dyskursem) można ująć w skrócie tak: lingwistyka tekstu jest zainteresowana głównie językowymi aspektami dyskursu, analiza dyskursu natomiast jest zainteresowana tymi aspektami tylko między innymi, uwzględnić musi bowiem także socjologiczne, etnologiczne i inne aspekty dyskursów.

Niektórzy autorzy proponują wprowadzenie w języku niemieckim nazwy „zbiorczej” „Textwissenschaft” (Petöfi 1983, Spiewok 1985) na określenie wszystkich poddziedzin, które zajmują się badaniem tekstu. W. Spiewok (1985: 12) proponuje nawet, by takiej ogólnej dziedzinie, którą nazywa „Textwissenschaft”, nadać charakter integracyjny: „(...) eine dem Wesen des Textes gemäße Integration verschiedener Disziplinen allein die Chance bietet, eine optimale Interpretation zu leisten (...)”. H. Kalverkämper (1981: 4) mówi nawet o metodologicznym zbliżeniu się lingwistyki i literaturoznawstwa dzięki nazwie „Textwissenschaft”: „(...) methodologischen Annäherung von Linguistik und Literaturwissenschaft über die Brücke des gemeinsamen Forschungsgegenstandes ‚Text‘ (...)”. T. van Dijk (1980: 1f., podobnie Wawrzyniak 1980) jest odmiennego zdania i uważa, że w ramach ogólnej dziedziny „Textwissenschaft” należy jednak wyróżnić dyscyplinę lingwistyczną „Textlinguistik” oraz literaturoznawczą „literaturwissenschaftliche Textanalyse”. Badacz (ib.) wypowiada się w tej sprawie następująco: „Textwissenschaft zielt auf Allgemeineres und Umfassenderes (...). Aus einer solchen Betrachtungsweise heraus ist die Textwissenschaft zweifellos integrativ, und zwar hinsichtlich der vergleichba-

ren Gegenstände und Problemstellungen, nämlich Textstruktur und Textgebrauch in verschiedenen kommunikativen Kontexten". Niestety, zwolennicy „zintegrowania” lingwistyki tekstu „Textlinguistik” i literaturoznawczej analizy tekstu „literaturwissenschaftliche Textanalyse” nie wyjaśniają dokładnie, według jakich kryteriów taką integrację należy przeprowadzić. Sam T. van Dijk (1980: 3 i n.) w jednym miejscu stwierdza:

Die Textwissenschaft stellt in erster Linie eine Verallgemeinerung dar gegenüber der Literaturwissenschaft und den einzelnen auf eine Sprache bezogenen Studien”, a w innym nawołuje literaturoznawstwo i lingwistykę, aby ograniczyły swe badania do ich aktualnych przedmiotów: „(...) so, daß genügend Raum bleibt für eine selbständige Textwissenschaft zum Studium der anderen Eigenschaften von Äußerungen in Kommunikationsformen.

W polskiej literaturze na temat określenia lingwistycznych badań nad tekstem bodaj najobszerniej wypowiedział się J. Bartmiński (1998: 19), pisząc między innymi:

Jeśli idzie o określenie całego pola lingwistycznych badań nad tekstem, za najważniejszy uważam termin, tekstologia”. Jest on najogólniejszy i zarazem najbardziej przejrzysty, bo zbudowany paralelnie do nazw innych dziedzin lingwistyki, takich jak: fonologia, morfologia (...).

W podobnym duchu wypowiedziała się także R. Grzegorzczkova (1998: 42): „Całość dyscypliny opisującej reguły tworzenia tekstów, językowe wyznaczniki ich budowy, wariację i inne przekształcenia można nazwać tekstologią”. W odniesieniu do nazwy lingwistyka tekstu J. Bartmiński (1998: 19) dodał: „Konkurencyjna nazwa ‚lingwistyka tekstu’ ma głównie funkcję dyferencjującą – odgranicza badania lingwistyczne tekstu od innego typu badań nad tekstem: literaturoznawczych, antropologiczno-kulturowych, ogólnosemiotycznych, socjologicznych itd.”. Przedstawione przez niego argumenty przemawiające za określaniem całości badań nad tekstami jako „tekstologia” są moim zdaniem przekonujące. Tutaj posługuje się jednak nazwą „lingwistyka tekstu”, albowiem biorę pod uwagę tylko, a w każdym razie głównie, lingwistyczne kwestie dotyczące tekstów, a nie literaturoznawcze itd. Natomiast nie mam nic przeciw, aby tak rozumianą lingwistykę tekstu włączyć w obręb znacznie szerszej rozumianej tekstologii. Ale w obręb tej ostatniej należałoby w takim razie włączyć nie tylko literaturoznawcze itd. rozważania dotyczące tekstów, jak chce J. Bartmiński, lecz także rozważania prowadzone w ramach szerszej rozumianej analizy dyskursu.

Zainteresowanych w sposób szczególny historią konstytuowania się i nazywania różnych dziedzin zajmujących się tekstem i/lub dyskursem odsyłam poza tym do następujących prac: Edmonson (1981), Fritz/ Hundsnurscher (1994), Lörcher, Schulze (1994), Schopf (1997), Jäger (1999), Bilut-Homplewicz (1999, 2003), Brinker et. al (2000), Mazur (2000), Ventola (2000), Duszak (1998), Angermüller (2001), Stenschke (2002), Warnke (2002), Fiehler et. al. (2004).

6. Teksty specjalistyczne

Jest rzeczą oczywistą, że teksty specjalistyczne stanowią pewien rodzaj tekstów w ogóle. Rzeczą oczywistą nie jest natomiast ani odpowiedź na pytanie, co je wyróżnia w obrębie tekstów w ogóle, ani na pytanie, czy wszystkie wyróżniki tekstów w ogóle (tzn. wszystkie składniki ogólnej tekstowości) są relewantne w odniesieniu do tekstów specjalistycznych. Poza tym pierwsze z tych pytań implikuje dwa pytania cząstkowe – najpierw pytanie o to, co w ogóle wyróżnia teksty specjalistyczne w obrębie ogólnego zbioru tekstów, a następnie pytanie o to, co je wyróżnia w obrębie tego zbioru oraz pytanie, które wyróżniki są prymarne, a które sekundarne.

W analogii do wyrażen „teksty specjalistyczne” i „języki specjalistyczne” należałoby określić to, co wyróżnia teksty specjalistyczne jako ich „specjalistyczność”. Tutaj będę jednak wyróżniał ich specjalistyczność za pomocą wyrażenia „fachowość”.

Również w tej części przedstawię najpierw odpowiedzi innych autorów na pytania dotyczące fachowości tekstów specjalistycznych oraz ich krótką ocenę, a dopiero potem własne stanowisko w tej sprawie.

6.1. Fachowość – jej wyodrębnianie i dyferencjowanie

W niemieckiej literaturze przedmiotu o fachowości tekstów specjalistycznych dyskutuje się już od dłuższego czasu. W dyskusji tej rozróżnia pytania dotyczące wyrażeniowej fachowości tekstów specjalistycznych, od pytań dotyczących fachowości treści tekstów specjalistycznych (Gläser 1992, 1998, Baumann 1994, Baumann 1998b, Niederhauer 1999, Schmidt 2003). Całkiem jednoznacznie wypowiedział się w tej sprawie V.A. Schmidt (2003: 47), pisząc: „Der Begriff ‚Fachlichkeit‘ ist (...) inhaltsseitig motiviert, der Begriff ‚Fachsprachlichkeit‘ ausdrucksseitig motiviert”.

W odniesieniu do wyrażenia „Fachsprachlichkeit” będę używał określenia „fachowość wyrażeniowa”, natomiast w odniesieniu do wyrażenia „Fachlichkeit” będę posługiwał się określeniem „fachowość informacyjna”, ponieważ jest rzeczą jasną, iż dotyczy ona „strony” znaczeniowej, ale nie jest jasne, czy odnosi się ona do fachowości denotatywnej, czy raczej do fachowości desygnatywnej tej strony. W dalszym ciągu zamiast wyrażenia „fachowość tekstów specjalistycznych” będę używał też jego skróconej formy „fachowość”.

To, że pojęcie tej ostatniej nie jest w dyskusjach jej dotyczących na razie wyraźnie określane, zauważył już C. Knobloch. Uważa on jednak, że choć pojęcie fachowość informacyjna jest „niewyraziste i o nieostrych granicach”, to jest jednak przydatne w analizie konkretnych tekstów specjalistycznych: „Sie ist intensional synkretisch, grenzscharf und nicht präzise zu bestimmen, aber extensional für alle praktischen Zwecke hinreichend eindeutig” (Knobloch 1998: 445).

Problemy dotyczące fachowości języków specjalistycznych były w Niemczech szczególnie intensywnie dyskutowane w ramach poszukiwania odpowiedzi na pyta-

nie, co różni języki specjalistyczne (Fachsprachen) od języka ogólnego (Gemeinsprache). D. Möhn (1998a: 157) napisał, że w tym okresie, tzn. w latach 70. XX wieku, w ogóle w dobrym tonie było obszerne przedstawianie w poszczególnych pracach z zakresu badań nad językami specjalistycznymi „całej” dyskusji na temat różnic pomiędzy językami specjalistycznymi (Fachsprache) a językiem ogólnym (Gemeinsprache).

Pewnego rodzaju podsumowaniem dyskusji dotyczącej wyznaczania różnic pomiędzy językiem specjalistycznym a językiem niespecialistycznym oraz na temat zasadności dokonywania takich podziałów była doroczna konferencja Instytutu Języka Niemieckiego (IdS) w Mannheimie, której pokłosie ukazało się w tomie „Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven” (Stickel 1990).

Za istotny krok w rozwoju myślenia o fachowości tekstów specjalistycznych trzeba uznać moment, w którym o fachowości tej zaczęto dyskutować w kategoriach gradualnych. H. Kalverkämper (1990: 112) mówi w związku z tym o stopniach nacechowania tekstów specjalistycznych fachowością. Ujął on to zagadnienie następująco:

Die grundsätzliche Eigenschaft (...) der Skala ist die ‚Fachsprachlichkeit‘, wie sie sich in den einzelnen Texten der Lebenspraxis (zwischen „Alltag“ und „Beruf“) verdeutlicht; und zwar in gestufter Weise zwischen den Polen „(extrem) merkmalsreich“ und „(extrem) merkmalarms“.

Gradualną koncepcję fachowości tekstów specjalistycznych trzeba uznać za istotny krok na drodze poszukiwania odpowiedzi na pytania, co teksty specjalistyczne wyróżnia, albowiem jest to zarazem pierwszy krok w kierunku relatywistycznego ujmowania fachowości tekstów specjalistycznych. W moim przekonaniu w kategoriach gradualnych trzeba jednak rozważać nie tylko fachowość tekstów specjalistycznych, lecz także fachowość specjalistycznych języków. W każdym razie trzeba jedną i drugą fachowość wyraźnie od siebie oddzielić: czym innym jest bowiem pytanie o relacje pomiędzy językiem specjalistycznym a językiem niespecialistycznym, a czym innym pytania o relacje pomiędzy tekstem specjalistycznym a tekstem niespecialistycznym.

Za kolejny istotny krok w rozwoju myślenia o fachowości trzeba uznać wyróżnienie fachowości interakcji profesjonalnej. H. Kalverkämper (1990: 120) uważa nawet, że fachowość tekstu specjalistycznego ujawnia się tak naprawdę dopiero w jego (funkcjonalnym) interakcyjnym kontekście: „Nur in Text-in-Funktion zeigen sich Merkmale der Fachsprachlichkeit (...)”. Dodajmy, że H. Kalverkämper zdaje się w tej pracy uznawać za prymarną fachowość informacyjną tekstów specjalistycznych, a nie ich fachowość wyrażeniową: fachowość należy rozważać jego zdaniem jako pewną kognitywną wielkość („kognitive Größe”) (podobnie także: Arntz/Eydam 1993: 190, Kalverkämper 1998: 11).

K.-D. Baumann (2001: 42 i n., także 1997) wprowadza dodatkowo do dyskusji nad fachowością tekstów pojęcie systemów wiedzy w tekstach specjalistycznych (Kenntnissysteme in Fachtexten). Według K.-D. Baumanna systemy te biorą udział w produkcji i recepcji tekstów specjalistycznych. Uważa on także, że wprowadzenie pojęcia systemy wiedzy tekstów specjalistycznych jest rozszerzeniem perspektywy

badawczej lingwistyki technolektalnej o aspekty kognitywne. K.-D. Baumann (2001: 42) wyróżnia następujące systemy wiedzy w tekstach specjalistycznych: system kulturowy (kultureles Kenntnissystem), system socjalny (soziales Kenntnissystem), system mentalny (mentales Kenntnissystem), system technolektalny (fachsprachliches Kenntnissystem), system funkcjonalny (funktionales Kenntnissystem), system tekstowy (texteuelles Kenntnissystem), system stylistyczny (stilistisches Kenntnissystem), system semantyczny (semantisches Kenntnissystem).

O ile powyższa propozycja wyróżnienia szczegółowych systemów wiedzy zasługuje na uwagę, o tyle zdecydowanie krytycznie trzeba się odnieść do związanej z ich wyróżnieniem sugestii K.-D. Baumanna, jakoby wyróżnione systemy wiedzy zawierały się w tekstach. O istnieniu określonych systemów wiedzy można mówić bowiem jedynie w odniesieniu do konkretnych umysłów ludzkich – w konkretnych tekstach, jak i w prototypach tekstów żadnej wiedzy, a tym bardziej jakichś systemów wiedzy nie ma i być nie może. Z tego punktu widzenia teksty są instrukcjami, za pomocą których w mózgu odbiorcy określony zakres wiedzy może być aktywowany bądź konstruowany. Z faktu, że na podstawie tekstu można ocenić stan wiedzy konkretnego mówcy-słuchacza, a także określić rodzaj tej wiedzy, nie można wyciągać wniosku, że wiedza ta jest zawarta w tekstach.

Jeśli chodzi o samą dyferencjację rodzajów wiedzy, a także pytania, czy są to systemy, moduły, czy też rodzaje, można jedynie powiedzieć, że choć kwestia ta wymaga jeszcze głębszej dyskusji, to nie jest ona dla niniejszych rozważań szczególnie istotna. Nie ulega jednak wątpliwości, że komunikacja specjalistyczna opiera się na szczególnym rodzaju wiedzy, który można nazwać wiedzą specjalistyczną. Ściśle rzecz ujmując stwierdzenie „komunikacja specjalistyczna opiera się na wiedzy specjalistycznej” nie jest do końca precyzyjne. Właściwie należy powiedzieć, że choć komunikacja specjalistyczna jest uwarunkowana posiadaniem (przynajmniej w minimalnym stopniu) wiedzy specjalistycznej przez partnerów tej komunikacji, to wiedza ta jest zarazem przedmiotem komunikacji specjalistycznej.

Wracając do zagadnień dotyczących fachowości tekstów specjalistycznych, trzeba stwierdzić, że w międzyczasie wykonano i opublikowano już sporo prac, których celem było wykrycie i/lub opisanie wyrażeniowych wykładników fachowości, nazywanych zresztą także „lingwistycznymi” identyfikatorami tekstów specjalistycznych (szerzej na ten temat Lukszyn 2003). Analizie tych wyróżników czy identyfikatorów fachowości polskich tekstów specjalistycznych poświęcone są następujące prace: Gajda (1982, 1990b, 1999), Mikołajczyk (1990), Biniewicz/ Starzec (1995), Olpińska-Mazurek/ Stępnikowska (1996), Schatte Ch. (1997), Trybulec (1998), Pieńkos (1999), Doroszewski (1999), Zieliński (1999), Weigt (2000), Schatte Cz. (2001), Lukszyn (2002), Kornacka (2002, 2003), Pytel (2003), Waszczuk (2003), Górnicz (2003).

Jeśli chodzi o wykładniki fachowości niemieckich tekstów specjalistycznych, to dotyczą ich m.in. następujące prace: Tomiczek (1977), Kalverkämper (1990), Fluck (1996), Baumann (1998b), Hoffmann (1998b), Fraas (1998), Kohrt (1998). Najobszerniej zagadnienia dotyczące wykładników fachowości niemieckich tekstów specjalistycznych zostały omówione w pracach: Baumann (1998a), von Hahn (1998a, 1998b), Fijas (1998), Oksar (1998).

W sumie wyniki dotychczasowych badań wykładników/identyfikatorów fachowości konkretnych tekstów specjalistycznych uzasadniają wprawdzie tezę, iż przynajmniej niektóre z badanych wykładników można uznać za typowe dla tekstów specjalistycznych, ewentualnie dla niektórych rodzajów tekstów specjalistycznych, to jednak nie pozwalają one wystarczająco wyraźnie zdefiniować fachowości tekstów specjalistycznych albo inaczej mówiąc: w sposób zadowalający odpowiedzieć na pytanie, co teksty te wyróżnia w sposób wyraźny spośród innych tekstów, a zwłaszcza nie pozwalają w sposób zadowalający odpowiedzieć na pytanie, czym różnią się teksty specjalistyczne różnych specjalności.

W skrócie można powiedzieć, że poszukiwania wykładników fachowości zaczęły się od badań ich składników leksykalnych, czyli występujących w nich terminów, i w końcu do nich znów powróciły. W pracy ogłoszonej pt. „*Fachwissen und Fachkommunikation. Zur Dialektik von Systematik und Linearität in den Fachsprachen*” L. Hoffmann (1993), jeden z głównych twórców podstaw lingwistyki tekstu specjalistycznego, uznał, że najważniejszym modułem procesów myślowych w komunikacji specjalistycznej jest tezaurus, rozumiany jako pewien rodzaj (leksykalno-semantycznego) mentalnego modułu. Według L. Hoffmanna w konkretnym wypadku jest to pewien dynamiczny mechanizm mentalny, za pomocą którego znaki językowe są przyporządkowane określonym zakresom wiedzy specjalistycznej:

Mit Thesaurus ist in diesem Zusammenhang natürlich (noch) nicht die systematische Sammlung standardisierter Termini in Form von Wörterbüchern oder Sprachdatenspeichern als Grundlage für automatisierte Systeme der Informationsrecherche und verschiedene Arten der Textverarbeitung gemeint. Es handelt sich zunächst einmal um den dynamischen Zuordnungsmechanismus von sprachlichen Zeichen zu Fachbegriffen im Gedächtnis des Fachmanns als Basis für kognitive und kommunikative Prozesse (...) (ib., s. 605).

Ale mianem „tezaurusa” L. Hoffmann określa także relacje logiczno-semantyczne pomiędzy terminami. W procesie produkcji tekstu specjalistycznego dochodzi do eksterioryzacji tezaurusa: „Der Exteriorisierungsprozeß besteht im Übergang vom fachbezogenen Textinhalt zur sprachbezogenen Textform, d.h. zum Text als sprachliches Zeichen und als Kommunikat” (ib., s. 610). L. Hoffmann podkreśla, że choć tezaurus jest elementem konstytutywnym informacji tekstu, to struktura informacyjna tekstu nie odzwierciedla struktury tezaurusa, ponieważ struktura tezaurusa odpowiada relacjom pojęciowym, a struktura tekstu jest podporządkowana linearności temporalnej i przestrzennej.

6.2. Relatywistyczne podejście do tekstów specjalistycznych

Pragnąc uporządkować rozważania dotyczące tego, co teksty specjalistyczne wyróżnia spośród innych tekstów, albo inaczej mówiąc: na czym polega ich fachowość, trzeba, tak jak w wypadku rozważań dotyczących pytań o tekstowość tekstów w ogóle, zacząć je od uświadomienia sobie, iż jak każdy inny konkretny tekst, tak też każdy konkretny tekst specjalistyczny jest obiektem wytworzonym przez jakiegoś konkretnego

mówcę-słuchacza na podstawie jego języka specjalistycznego (idiolektu specjalistycznego). Następnie trzeba zdać sobie sprawę z tego, że konkretnymi twórcami konkretnych tekstów specjalistycznych są konkretni specjaliści, a wreszcie także z tego, że każdy z nich jest reprezentantem jakiejś określonej zawodowej/fachowej specjalności.

W konsekwencji tych stwierdzeń trzeba się zgodzić, że o uznaniu lub nieuznaniu konkretnych tekstów specjalistycznych decyduje najpierw ich geneza. Teksty specjalistyczne to teksty wytworzone przez specjalistów w celu „wyrażenia” odpowiedniej specjalistycznej wiedzy. Rzecz jasna, że postawienie tej sprawy w ten sposób wymagałoby wyjaśnienia, kogo i na jakiej podstawie zalicza się do zbioru specjalistów. Jednakże tej sprawy nie będę tutaj rozważał dokładnie. Po prostu zakładam, iż skądinąd wiadomo, kto jest, a kto nie jest specjalistą w danym zakresie, i że poszczególne osoby zalicza się do zbioru specjalistów albo ze względu na posiadaną przez nich wiedzę, albo ze względu na posiadane przez nich praktyczne sprawności i wreszcie, że nikt nie jest specjalistą w ogóle, a zawsze tylko specjalistą w jakimś zakresie, choć rzecz jasna granice rozdzielające poszczególne zakresy nie muszą być, i z reguły nie są, wyraźne.

Biorąc pod uwagę te stwierdzenia, podzielam pogląd wyrażony już wcześniej przez innych autorów, iż prymarnych kryteriów pozwalających podzielić teksty na specjalistyczne i niespecialistyczne trzeba szukać w sferze ich fachowości informacyjnej, dokładniej: w obrębie „specjalistycznej” wiedzy, wyrażanej za ich pomocą przez ich twórców. Podzielam również pogląd, iż fachowość ta ma charakter gradualny. I wreszcie podzielam przekonanie, że choć wszystkie teksty można podzielić na teksty specjalistyczne i teksty niespecialistyczne, to jednak granicy między nimi nie należy traktować jako granicy ostrej.

Odpowiednie wnioski w odniesieniu do fachowości tekstów specjalistycznych trzeba też wyprowadzić ze stwierdzenia, że nikt nie tworzy tekstów specjalistycznych w ogóle, że każdy konkretny specjalista tworzy zawsze tylko teksty z zakresu jego dziedziny specjalistycznej, że żaden specjalista nie jest specjalistą w ogóle, lecz zawsze tylko specjalistą w jakimś zakresie, że każdy konkretny tekst specjalistyczny jest egzemplarzem jakiegoś konkretnego gatunku tekstu, i to w tym samym sensie, co każdy tekst jest zarazem jakimś zrealizowanym tekstem pisany albo mówionym.

Wiadomo, że różne dziedziny specjalistyczne posługują się pewnymi charakterystycznymi dla siebie gatunkami tekstów. I tak na przykład w obrębie sądownictwa wysoce znamienne gatunki tekstów stanowią pozwy i wyroki, a w obrębie księgowości rachunki i faktury (szerzej na temat kategoryzacji tekstów specjalistycznych: Hoffmann 1990, Klauke 1994, Göpferich 1995, Kalverkämper/ Baumann 1996, Trumpp 1998, Möhn 1998b). Wiadomo też, że wiele gatunków tekstów powszechnych, jak również literackich, jest z góry wykluczone z obrębu tekstów „dopuszczonych” na gruncie większości dziedzin specjalistycznych. Nie wdając się w tym miejscu w dyskusje na temat tego zagadnienia, można powiedzieć, że w pewnej mierze fachowość tekstów specjalistycznych tej lub innej dziedziny określa (wyznacza) zbiór wytworzonych specyficznych przez nią i/lub dopuszczonych do użytku w jej obrębie gatunków/rodzajów tekstów. Dla wygody nazwę ten składnik czy wyróżnik fachowości tekstów specjalistycznych po prostu „gatunkowością”. Jeśli gatunkowość potraktuje się jako pewną miarę fachowości tekstów specjalistycznych, to rzecz jasna, że trzeba ją

traktować jako wartość relatywną. Dokładniejsza dyskusja zagadnienia gatunkowości na razie nie jest możliwa, ponieważ nie poświęcono mu jeszcze prawie w ogóle prac szczegółowych. Co się natomiast tyczy gatunkowej klasyfikacji czy typologii tekstów specjalistycznych oraz branych pod uwagę przy tym kryteriów, to tę sprawę dość obszernie omówiła W. Zmarzer (2003, zob. także Göpferich 1995, Żydek-Bednarczuk 2001, 2003).

Z faktu, że po pierwsze: każdy konkretny tekst specjalistyczny (jako konkretny ciąg wyrażeniowy) został wytworzony przez jakiegoś konkretnego specjalistę (a) na podstawie jego specjalistycznego języka (idiolektu specjalistycznego) (b) dla wyrażenia jakiejś porcji jego specjalistycznej wiedzy, oraz że po drugie: elementarne wykładniki jego wiedzy stanowią składniki jego języka specjalistycznego (idiolektu specjalistycznego), nazywane terminami, wynika, iż podstawowym wykładnikiem fachowości tworzonych przez niego tekstów jest ich nasycenie odpowiednimi terminami. Zdaniem J. Lukszyna i W. Zmarzer (2001: 47) terminom trzeba przyznać tekstotwórczą funkcję względem tekstów specjalistycznych, ponieważ określają strukturę konceptualną tekstu specjalistycznego.

Jeśli nasycenie konkretnego tekstu specjalistycznego terminami określimy jako „terminologiczność”, to określoną tak terminologiczność będziemy mogli uznać za pewien rodzaj (albo składnik) ich fachowości wyrażeniowej. Jest rzeczą oczywistą, że tak rozumiana terminologiczność ma charakter gradualny, że konkretne teksty specjalistyczne mogą wykazywać wyższy lub niższy stopień terminologiczności.

Ale terminologiczność trzeba uznać też z innego powodu za relatywną miarę fachowości tekstów specjalistycznych, a mianowicie z tego względu, że (a) różne dziedziny specjalistyczne posługują się bardziej lub mniej ścisłymi językami specjalistycznymi i że (b) różne terminy stanowiące składniki tego samego języka specjalistycznego są związane z mniej lub bardziej określonymi denotatami i/lub desygnatami.

Właściwe określenie „termin” powinno się stosować wyłącznie względem leksykalnych elementów jakiegoś języka, których denotaty zostały określone jednoznacznie i które wszyscy użytkownicy posługujący się nimi używają wyłącznie w ich jednoznacznie określonym z góry znaczeniu. Jednakże w praktyce określenia „termin” używa się względem wszystkich elementów leksykalnych uznanych za specyficzne elementy leksykalne języka danej specjalności.

Więcej na temat terminologiczności jako miary fachowości tekstów specjalistycznych w następnym rozdziale. W tym miejscu dodam jeszcze w sprawie terminów tylko to, że w rzeczywistości nie ma wyraźnej granicy między terminami a nieterminami, a w każdym razie między naturalnymi terminami a nieterminami. Stosunkowo ostra granica dzieli jedynie terminy wyraźnie zdefiniowane od wyrazów, które takiej procedurze nie zostały poddane. Próbę uporządkowania odnośnych kwestii podjęli J. Lukszyn (2001) i W. Zmarzer, (2003) wprowadzając do dotyczącej ich dyskusji podział odpowiednich zbiorów leksykalnych na nomina, quasi-terminy, pseudo-terminy i terminy.

Sumując uwagi dotyczące terminologiczności tekstu specjalistycznego wypada powiedzieć, że terminologiczność tę można (trzeba) mierzyć (oceniać) zarówno z punktu widzenia liczby występujących w nim terminów, czyli kwantytatywnie, jak

też z punktu widzenia jakości występujących w nim terminów, czyli kwalitatywnie. Procedury kwantytatywnej oceny terminologiczności tekstów specjalistycznych są stosunkowo proste i dlatego często stosowane. Natomiast prawdopodobnie dlatego, że ocena kwalitatywna terminologiczności tekstów specjalistycznych nie jest łatwa, nie zostały jeszcze opracowane procedury jej praktycznego zastosowania. Kwalitatywna ocena terminologiczności, a w rezultacie także jej ocena kwantytatywna, jest jednak trudna nie tylko z powodów proceduralnych, lecz dodatkowo dlatego, że w tekstach wytwarzanych w obrębie niektórych specjalności występują dość często pseudo-terminy lub terminy ornamentowe, tzn. terminy (wyrażenia) użyte nie tylko dla odzwierciedlenia istotnej nowej wiedzy specjalistycznej, a jedynie po to, by nadać tworzonemu tekstowi fachowy charakter.

Wracając do pytania o współczynniki fachowości tekstów specjalistycznych w ogóle, trzeba teraz postawić pytanie, czy teksty specjalistyczne wyróżniają się też w jakiś sposób na poziomie dyskursów, albo inaczej mówiąc, trzeba zapytać, czy w ogóle – a jeśli tak, to co – wyróżnia teksty-dyskursy specjalistyczne spośród innych tekstów-dyskursów. Jednak odpowiedzieć na to pytanie nie jest łatwo, ponieważ dotychczas poświęcono temu zagadnieniu bardzo mało uwagi w literaturze przedmiotu. Do nielicznych prac, w których zostało ono poruszone, należą: von Hahn (1983), Lenz (1989), Kalverkämper (1996), Lee (1992, 1993), Schröder (1993a). Na podstawie przedstawionych w nich uwag oraz wyników własnych rozważań można powiedzieć, że specjalistyczne teksty-dyskursy różnią się od innych przynajmniej pod tym względem, że charakteryzują się wyższym stopniem implementacji niektórych ogólnych współczynników tekstowości tekstów-dyskursów, takich jak: zasady logiki, dyscyplina tematyczna, struktura tematyczno-rematyczna lub jednoznaczność referencyjna.

Na koniec trzeba też zapytać, czy są jakieś charakterystyczne wyróżniki fachowości tekstów specjalistycznych, w tym również tekstów-dyskursów specjalistycznych na poziomie tekst-kontekst. Na to pytanie jeszcze trudniej odpowiedzieć, ponieważ nie zostało ono poddane żadnym szczegółowym badaniom. Jednak na podstawie przeprowadzonych rozważań można powiedzieć, że (ogólnie rzecz biorąc) teksty specjalistyczne cechuje wyższy stopień niezależności kontekstowej. Inaczej mówiąc: teksty specjalistyczne to teksty, które zostały sformułowane w taki sposób, że ich znaczeniowa interpretacja jest niezależna od kontekstu, zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego, w którym się ona dokonuje.

Ponieważ również w tym wypadku mamy do czynienia z pewnym gradualnym współczynnikiem fachowości tekstów specjalistycznych, można więc aktualny stan rzeczy wyrazić w następujący sposób: teksty specjalistyczne są tekstami specjalistycznymi o tyle, o ile ich rozumienie nie jest zależne ani od wewnętrznych, ani od zewnętrznych kontekstów. Oznacza to, że teksty specjalistyczne są tekstami specjalistycznymi o tyle, o ile ich rozumienie jest niezależne z jednej strony od takich współczynników wewnętrznych kontekstów, jak stan emocjonalny mówcy i/lub odbiorcy, a z drugiej od takich, jak partnerzy komunikacyjni, miejsce lub czas komunikacyjnej interakcji itd. Ponieważ stopień kontekstowej niezależności tekstów specjalistycznych jednych dziedzin specjalistycznych jest wyższy, a innych niższy, trzeba fachowość tekstów specjalistycznych również z tego powodu oceniać jako

wartość relatywną. Z tego punktu widzenia rozwój poszczególnych dziedzin można oceniać w zależności m.in. od stopnia wyspecjalizowania (w tym także ścisłości) tekstów wytworzonych przez specjalistów (więcej na ten temat Gruzca F. 2004).

6.3. W sprawie mierzenia fachowości tekstów specjalistycznych

Z przedstawionych dotychczas uwag wynika m.in., że za główny wyznacznik (wykładnik) fachowości tekstów specjalistycznych, czyli tego, co je odróżnia od tekstów niespecjalistycznych, trzeba uznać ten ich współczynnik, który został określony jako terminologiczność. Następnie z uwag tych wynika, że fachowość tekstów specjalistycznych można mierzyć miarą ich terminologiczności i wreszcie też to, że mierzyć ją można zarówno kwantytatywnie, jak i kwalitatywnie, czyli zarówno z punktu widzenia ilości, jak i jakości występujących w nich terminów. Wspomniałem też, że na razie przeważnie autorzy zajmujący się terminologicznością tekstów specjalistycznych badają ją (i mierzą) kwantytatywnie, ponieważ jest to metoda prostsza niż metoda kwalitatywna. Z tych samych powodów chętnie posługują się nią także w badaniach porównawczych.

W związku z tym warto zwrócić uwagę na fakt, iż w praktyce nie sposób zrealizować badań czysto kwantytatywnych. Efekty badań kwantytatywnych są bowiem wysoce zależne od wstępnych decyzji o charakterze kwalitatywnym. Przystępując w konkretnym wypadku do określenia stopnia terminologicznego nasycenia konkretnego tekstu, trzeba najpierw zdecydować, które z elementów leksykalnych ogólnego zbioru, składających się na dany tekst specjalistyczny, trzeba (można) uznać za terminy, czyli za elementy języka specjalistycznego danej dziedziny, a które nie trzeba, a także które z nich należy z pragmatycznego punktu widzenia uznać za terminy rzeczywiste, a które za pozorne czy tylko ornamentalne. W każdym wypadku trzeba podjąć taką decyzję, ponieważ nie ma wyraźnej granicy między terminami i nieterminami, podobnie jak nie ma jej między tekstami specjalistycznymi i tekstami niespecjalistycznymi oraz między tekstami i nietekstami. Między terminami i nieterminami nie sposób wyznaczyć trwałej granicy również dlatego, że terminologie, a także języki specjalistyczne w całości poszczególnych dziedzin rozwijają się permanentnie – niektóre terminy dezaktualizują się, inne są wprowadzane w miarę wzbogacania się wiedzy specjalistycznej, precyzowania, pogłębiania, dyferencjacji rzeczywistości, którą się ona zajmuje.

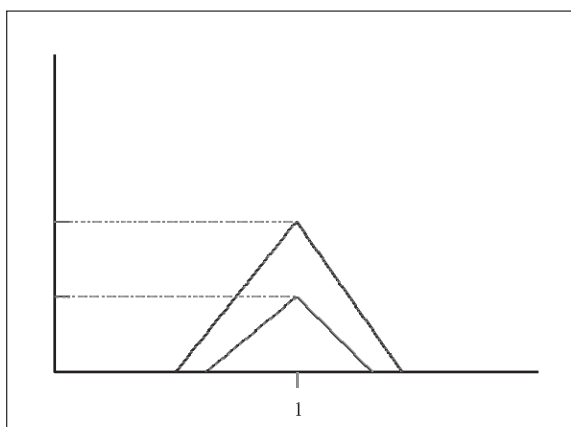
W wielu dziedzinach granicy takiej nie da się zarysować także dlatego, że funkcjonujące w ich obrębie różne szkoły, a niekiedy różne podmioty, podchodzą do tego samego przedmiotu, do składających się na niego obiektów z różnych punktów widzenia lub różnie rozkładają punkty ciężkości swych zainteresowań. Z taką sytuacją mamy do czynienia w obrębie lingwistyki tekstu i lingwistyki tekstu specjalistycznego.

Dodatkowy problem, który trzeba wziąć pod uwagę w wypadku kwantytatywnego mierzenia terminologiczności konkretnego tekstu specjalistycznego, polega na tym, że nie wszystkim wyrażeniom leksykalnym uznanym za terminy rzeczywiste można przypisać tę samą wartość.

R. Arntz i E. Eydam (1993) zwracają uwagę na przykład na to, że nasycenie ter-

minologiczne nie jest jedynym kryterium, na podstawie którego można oceniać fachowość danego tekstu, że oceniając ją, trzeba wziąć pod uwagę także złożoność użytych w danym tekście ewentualnie terminów oraz zakres i stopień złożoności takich środków wyrażeniowych, jak formuły matematyczne lub grafemy. Poza tym trzeba ich zdaniem występujące w danym tekście terminy podzielić przynajmniej na trzy następujące rodzaje – na takie, które są terminami (a) dyscypliny właściwej, określonej przez nich jako „Fach”, (b) dyscypliny ramowej, określonej jako „Rahmenfach” i (c) dyscypliny podstawowej, określonej jako „Grundlagenfach”.

Przedstawiona przez R. Arntza i E. Eydama ocena fachowości tekstów specjalistycznych na podstawie ich terminologiczności (terminologicznego nasycenia) obejmuje następujące kroki: najpierw wyróżnia się występujące w tekście wyrażenia uznane za terminy i zalicza do jednego z wyróżnionych rodzajów terminów, tzn. do terminów (a) dyscypliny właściwej, (b) dyscypliny ramowej, (c) dyscypliny podstawowej. Następnie przypisuje się terminom dyscypliny właściwej wartości 1, terminom dyscypliny ramowej wartość 2, a terminom dyscypliny podstawowej wartość 3. Kolejny krok tego postępowania polega na zsumowaniu wartości przypisanych wszystkim terminom i podzieleniu sumy wszystkich wartości przez liczbę wszystkich wyróżnionych terminów. Tak otrzymaną liczbę zapisuje się na współrzędnej poziomej – raz po prawej, a raz po lewej stronie zaznaczonego na niej miejsca. Na współrzędnej pionowej zapisuje się liczbę wszystkich terminów danego tekstu. Graficznie metodę tę R. Arntz i E. Eydam zilustrowali następująco:

Schemat 5

W powyższym schemacie wartość kąta pomiędzy ramionami trójkąta opisuje stopień fachowości danego tekstu – im bardziej jest on zwarty, tym większy jest stopień fachowości danego tekstu.

Choć powyższa metoda wyznaczania stopnia fachowości tekstów specjalistycznych na pierwszy rzut oka robi wrażenie metody całkiem obiektywnej, to jednak dokładniejsze przyjrzenie się jej prowadzi do wniosku, że i ona obiektywizuje miarzenie fachowości tekstów specjalistycznych co najwyżej powierzchniowo, albowiem również każdy badacz posługujący się tą metodą musi najpierw zdecydować,

które wyrażenia leksykalne występujące w danym tekście specjalistycznym uzna za terminy, a których nie uzna, a następnie także, do której z wyróżnionych przez ich autorów grup należy zaliczyć poszczególne terminy. Poza tym, choć R. Arntz i E. Eydam wspomnieli o tym, że nasycenie terminologiczne nie jest jedynym kryterium, na podstawie którego należy oceniać fachowość danego tekstu, to jednak ich metoda ogranicza się wyłącznie do oceny terminologiczności tekstów specjalistycznych i wreszcie – metoda ta nie uwzględnia faktu, na który zwrócili uwagę J. Lukszyn i W. Zmarzer (2001: 21 i n., zob. też Zmarzer 2003: 31), że „nośnikami” wiedzy specjalistycznej mogą być nie tylko terminy, lecz także inne jednostki leksykalne.

Na koniec trzeba podkreślić, iż mierzenie fachowości informacyjnej tekstów specjalistycznych, czyli inaczej mówiąc: ocena fachowości ich strony znaczeniowej (denotatywnej) nie jest sprawą lingwistyki tekstu specjalistycznego, a w każdym razie nie jest to tylko jej sprawa. Ocena płaszczyzny fachowości informacyjnej tekstów specjalistycznych należy przede wszystkim do kompetencji dziedziny specjalistycznej, której przedstawiciele są autorami badanych tekstów specjalistycznych. Z tego zresztą powodu lingwistyki tekstu specjalistycznego nie można uznać za jakąś zwykłą poddziedzinę lingwistyki tekstu ani za dziedzinę należącą tylko do zakresu lingwistyki. Podobnie jak terminologia (rozumiana jako pewna dziedzina nauki) jest dziedziną wykraczającą poza zakres lingwistyki i wkraczającą po części na teren różnych innych dziedzin specjalistycznych, tzn. na teren dziedzin, z których badane teksty pochodzą, a których głównymi wykładnikami po stronie wyrażeniowej są odpowiednie terminy.

Cenna jest natomiast uwaga R. Arntza i E. Eydama dotycząca potrzeby zróżnicowania dziedzinowej przynależności zarówno badanych tekstów specjalistycznych, jak i występujących w nich terminów. Według niej nie wystarczy wyróżnić przy tym samej tylko dziedziny właściwej, określonej przez nich jako „Fach”, lecz trzeba określić także szerszą dziedzinę, czyli „Rahmenfach”, w ramach której ta pierwsza niejako „tkwi”, i wreszcie także dziedzinę nazwaną przez R. Arntza i E. Eydama „Grundfach”, w której „tkwią” obie. Jest to uwaga cenna, albowiem uwzględnia potrzebę traktowania języków specjalistycznych rozumianych jako polilekty w kategoriach względnych, tzn. jako wspólne właściwości mniejszych lub większych zbiorów reprezentujących je specjalistów.

Gdy chodzi o analizę dotyczącą zagadnień tekstowości tekstów specjalistycznych, to na grunt lingwistyki tekstu specjalistycznego trzeba przenieść metody i procedury badań zaproponowane na gruncie lingwistyki tekstu, o których m.in. była mowa w rozdziale 4.5. Rzecz jasna, że stosując je trzeba sprawdzić, w jakiej mierze nadają się one do analizy tekstów specjalistycznych. Trzeba też ustalić, czy odkrytym w wyniku stosowania tych metod elementom tekstu trzeba na gruncie lingwistyki tekstu specjalistycznego przypisać wartość absolutną (dany tekst jest tekstem specjalistycznym, jeżeli wykazuje określone cechy), czy tylko wartość relatywną (tekst jest tekstem specjalistycznym, o ile implementuje określone cechy).

7. Przedmiot lingwistyki tekstu a przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego

Najważniejszym zadaniem stojącym przed każdą dziedziną nauki, jak również przed każdą częścią (poddziedziną) danej dziedziny jako częścią pewnego zakresu nauki jest możliwie dokładne określenie jej przedmiotu badań, czyli wyodrębnienie i możliwie dokładne nazwanie tego, czym się ona zajmuje (zajmować pragnie), a mianowicie wykazanie, że żadna z już istniejących dziedzin lub poddziedzin nauki nie zajęła się nim dotychczas. Obowiązek możliwie jasnego przedstawienia przedmiotów badań dotyczy w równej mierze lingwistyki tekstu, co lingwistyki tekstu specjalistycznego. I dlatego zajmę się w tym rozdziale w sposób bardziej szczegółowy kwestiami dotyczącymi przedmiotu lingwistyki tekstu, a także zagadnieniami dotyczącymi przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego. Rozdział 7.1. poświęcę przedmiotowi lingwistyki tekstu w ogóle, rozdział 7.2. przedmiotowi lingwistyki tekstu specjalistycznego, a rozdział 7.3. wewnętrznej dyferencjacji lingwistyki tekstu specjalistycznego. W każdym z tych rozdziałów spróbuję najpierw zarysować rozwój wcześniejszych prób wyodrębnienia i zdefiniowania ich przedmiotów, a następnie podejmę próbę przedstawienia ich z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków.

Analiza literatury przedmiotu prowadzi do wniosku, że zarówno przedstawiciele lingwistyki tekstu, jak i lingwistyki tekstu specjalistycznego z reguły zaniedbywali obowiązek zdefiniowania przedmiotu swych badań. Poczynione przez nich w tej sprawie uwagi mają charakter ogólnikowy i zostały sformułowane na marginesie rozważań dotyczących innych zagadnień.

Charakteryzując swą dziedzinę badań, jej przedstawiciele wymieniają bardzo często zamiast opisu jej przedmiotu jedynie jej ogólne zadania czy cele poznawcze. Jednakże za pomocą wyliczenia samych tylko jej ogólnych zadań i celów poznawczych nie sposób wyodrębnić, a tym bardziej scharakteryzować żadnej dziedziny nauki, albowiem im wszystkim przyświecają w gruncie rzeczy te same cele – poznanie jej przedmiotu, tzn. opisanie jego składników, komponentów, struktury, wyjaśnienie zachodzących w jego obrębie związków czy procesów itd.

W skrócie można powiedzieć, że po to, by zrozumieć sens jakiegokolwiek szczegółowego (konkretnego) celu badawczego, trzeba wiedzieć możliwie dokładnie, czego on dotyczy, czyli inaczej mówiąc, trzeba wiedzieć, co się wyjaśnia i jaką wiedzę pragnie się za pomocą danego opisu i wyjaśnienia zdobyć, a więc np. czy opisuje się „konkretne teksty” jako wyrażenia, czy raczej ich formy (struktury), czy ich znaczenia itd.

7.1. Dotychczasowe sposoby wyodrębniania i charakteryzowania przedmiotu lingwistyki tekstu

Na płaszczyźnie ogólnej historia rozwoju wyodrębniania i ujmowania przedmiotu badań lingwistyki tekstu jest zbieżna z rozwojem lingwistycznego myślenia o tekstach w ogóle, wobec czego można ją podzielić na te same etapy i fazy, które zostały wyod-

rębnione w rozdziale 3. W tym miejscu powtórzę jedynie to, co z punktu widzenia konstituowania się lingwistyki tekstu wypada uznać za najważniejsze, a mianowicie, że kolejne etapy rozwoju lingwistycznego myślenia o tekstach to w gruncie rzeczy: (a) coraz dalej idące poszerzanie zakresu przedmiotu lingwistyki tekstu oraz (b) przesuwanie punktu ciężkości jej zainteresowań na owe nowe elementy jej przedmiotu, głównie na te, które na danym etapie zostały doń włączone.

Zainteresowania lingwistyki tekstu na etapie transfrastycznym ograniczały się w zasadzie do przedmiotu obejmującego tylko teksty jako pewną kategorię wyrażen językowych większych od wyrażen o strukturze jednozdaniowej. W następnym etapie (semantycznym) włączono do zakresu przedmiotu zainteresowań lingwistyki tekstu także semantyczne aspekty (funkcje) tekstów, a później przesunięto punkt ciężkości rozważań właśnie na te aspekty. W kolejnym etapie, pragmatyczno-komunikatywnym, poszerzono zakres zainteresowań lingwistyki tekstu o zagadnienia związane z pragmatyczną i komunikacyjną funkcją tekstu i/lub dotyczące m.in. używania tekstów, ich zależności kontekstowej, ról społecznych, następnie przesunięto punkt ciężkości zainteresowania lingwistyki tekstu na te zagadnienia. W etapie kognitywnym w obręb zainteresowań lingwistyki tekstu włączono takie elementy, jak: wiedza, informacja, przetwarzanie informacji, struktury kognitywne itd., by w końcu zajmować się głównie nimi.

Owo poszerzanie przedmiotu rozważań czy zainteresowań lingwistyki tekstu należy uznać za zjawisko pozytywne. Negatywnie wypada natomiast ocenić przesuwanie punktu ciężkości zainteresowań czy rozważań lingwistyki tekstu w taki sposób, jakby poprzednie częściowe zakresy przedmiotu lingwistyki tekstu traciły swą relewancję. Negatywnie wypada ocenić też to, że dotychczas próbowano lingwistykę tekstu z reguły charakteryzować jako nową dziedzinę nie tyle w kategoriach przedmiotu, ile w kategoriach szczegółowych celów badawczych. Natomiast ci lingwiści, którzy wypowiedzieli się także w sprawie jej przedmiotu, uczynili to niejako na marginesie i bardzo ogólnikowo. Poza tym negatywnie trzeba też ocenić, że usiłowali oni opisać jej przedmiot i jej cele (zadania) tylko za pomocą takich określeń, jak: „tekst”, „rozumienie tekstu”, „posługiwanie się tekstem”, „konfiguracje znaków”, w dodatku z reguły nie wyjaśniając dokładnie, do czego odnoszą te określenia i jak je rozumieją.

Tutaj nie będę jednak omawiał dokładnie wszystkich deficytów przedstawionych dotychczas charakterystyk lingwistyki tekstu. Ograniczę się do wymienienia kilku, które można uznać za typowe. Czytelników zainteresowanych historią definiowania lingwistyki tekstu odsyłam do następujących prac: Gühlich/ Raible (1977), Kallmeyer/ Meyer-Hermann (1980), Rosengren (1980), Scherner (1984), Brinker (1985), de Beaugrande (1990), Vater (1990a), Heinemann/ Viehweger (1991), Klemm (2002), Heinemann/ Heinemann (2002).

Jako przykład próby wyodrębnienia i zdefiniowania lingwistyki tekstu w kategoriach teleologicznych można przytoczyć następującą jej charakterystykę, przedstawioną przez W. Kalmmayera, W. Kleina, R. Meyera-Hermann, K. Netzera i H.J. Sieberta: „Mit Textlinguistik bezeichnen wir die Wissenschaft, die zum Ziel hat, die Voraussetzungen und Bedingungen der menschlichen Kommunikation sowie deren Organisation zu beschreiben” (1974: 25). Jej dodatkowy deficyt polega na tym, że ostatecznie przedmiotem lingwistyki tekstu czyni ona „ludzką komunikację” („menschliche Kommunikation”).

Inaczej W. Kallmayer wypowiedział się później na temat lingwistyki tekstu w artykule napisanym razem z R. Meyerem-Hermannem, bowiem tym razem przedmiot lingwistyki tekstu został wyjaśniony za pomocą wyrażenia „teksty” („Texte”), dokładniej za pomocą wyrażenia „występowanie tekstów” („Textvorkommen”): „Textlinguistik soll (...) als diejenige linguistische Disziplin charakterisiert werden, deren Gegenstandsbereich ‚Texte’, genauer ‚Textvorkommen’, natürlicher Sprachen sind (...)” (Kallmayer/ Meyer-Hermann 1980: 245). Podobnie przedmiot lingwistyki tekstu scharakteryzował Z. Wawrzyniak (1980: 21), pisząc: „Die Lehre vom sprachlichen Text nennen wir Textwissenschaft (Textologie)” (por. także Bartmiński 1998: 19 i n.). Natomiast W. Heinemann i D. Viehweger (1991: 17) uczynili przedmiotem lingwistyki tekstu wyłącznie tekst: „Der Text selbst bildet (...) den primären und originären Gegenstand der Wissenschaft vom Text, die zentrale Aufgabe der Textlinguistik schlechthin”.

Przykładem „opisu” przedmiotu lingwistyki tekstu odwołującym się do „znaku” (dokładniej „konfiguracji znaków” – „Zeichenkonfigurationen”) jest wypowiedź J.S. Petöfiego (1983: 412):

Als Objekt der x-ologischen Forschung (textologischen – S.G.) betrachte ich einerseits (a) beliebige Zeichenkonfigurationen mit einem dominanten natürlichen Kern, wobei ich diese als Endprodukte einer abgeschlossenen Kommunikation ansehe, andererseits (b) alle mit ihnen zusammenhängenden, über sie interpretierbaren Operationen. Diese Konfiguration nenne ich Texte ohne Rücksicht auf Medium und/oder ihren Typ.

Wszystkie definicje charakteryzujące czy wyjaśniające przedmiot lingwistyki tekstu, za pomocą wyrażenia „tekst” mają charakter tautologii (lingwistyka tekstu zajmuje się tekstem). Zarówno te definicje lingwistyki tekstu, jak i te, które charakteryzują lingwistykę tekstu jako dziedzinę zajmującą się pewnym rodzajem znaków (językowych), cechuje ten wspólny mankament, że nie wiadomo, czy definiują lingwistykę tekstu, czy „skazują” lingwistykę tekstu na zajmowanie się tekstami i/lub znakami jako pewnymi obiektami realnymi, czyli konkretnymi tekstami, czy raczej ich formami (strukturami). I wreszcie tak jedne, jak i drugie nie są zadowolające z tego powodu, że jedynie jakby przesuwiają niewiadomą z pytania o przedmiot na pytanie o tekst lub znak. Natomiast definicje idące w kierunku uczynienia przedmiotem lingwistyki tekstu „komunikację w ogóle” nie wyjaśniają niczego, bo nie wyodrębniają lingwistyki tekstu w żaden sposób.

7.2. Relatywistyczna wizja przedmiotu lingwistyki tekstu

By sformułować odpowiedź na pytanie o prymarny przedmiot lingwistyki tekstu w sposób spełniający wymogi współczesnej teorii nauki, w żadnym razie nie wystarczy powiedzieć, że lingwistyka tekstu to lingwistyka zajmująca się tekstem, lecz trzeba przynajmniej wymienić konstytuujące ten przedmiot: (a) konkretne obiekty, (b) ich konkretne właściwości i (c) zachodzące między tymi ostatnimi relacje. Formalna definicja przedmiotu jakiegokolwiek dziedziny nauki i/lub jakiegokolwiek poddziedziny ma

postać zbioru składającego się z trzech podzbiorów (dokładnie w tej sprawie wypowiada się Grucza F. 1983, 1993a, 1993b, 2003):

$$\{O_1 \dots O_x; W_1 \dots W_y; R_1 \dots R_z\}$$

Zbiór $\{O_1 \dots O_x\}$ to zbiór obiektów branych pod uwagę, zbiór $\{W_1 \dots W_y\}$ to zbiór właściwości obiektów branych pod uwagę, zbiór $\{R_1 \dots R_z\}$ to zbiór relacji pomiędzy tymi właściwościami i relacji pomiędzy obiektami brnymi pod uwagę.

Zdecydowana większość przedstawicieli lingwistyki tekstu uważa, że zbiór $\{O_1 \dots O_x\}$ stanowią teksty. Nie mają jednak racji. By zrozumieć, dlaczego nie mają racji, a zarazem, jakie obiekty trzeba uznać za rzeczywiście prymarne obiekty lingwistyki tekstu i wobec tego zaliczyć do zbioru $\{O_1 \dots O_x\}$, trzeba zdać sobie sprawę po pierwsze z tego – przypomnę – że teksty nie zawierają (w sensie dosłownym) języka, oraz po drugie uświadomić sobie, co jest specyficznym (finalnym) celem poznawczym lingwistyki tekstu.

W żadnym razie finalnym celem lingwistyki tekstu nie jest sama tylko analiza, opisanie lub eksplikacja konkretnych tekstów jako konkretnych ciągów wyrażeniowych. Celem tym jest poznanie (rekonstrukcja) mentalnych form (struktur, reguł), na podstawie których ludzie z jednej strony tworzą teksty jako znaczące ciągi wyrażeniowe, a z drugiej rozumieją konkretne teksty, a także reguły praktycznego (komunikacyjnego) posługiwania się nimi. A skoro formy te, jak już wspominałem w części pierwszej, nie istnieją w postaci obiektów samodzielnych, tylko w postaci pewnych obiektów mentalnych (wiedzy) w mózgach konkretnych ludzi, to jest oczywiste, że za obiekty konstytuujące prymarny przedmiot lingwistyki tekstu trzeba uznać konkretne osoby – konkretnych twórców i/lub odbiorców konkretnych tekstów. Ale rzecz jasna, że lingwistyki tekstu nie wyróżnia to, iż interesuje się ona konkretnymi mówcami-słuchaczami, ponieważ tymi zajmują się także wszystkie poddziedziny lingwistyki. Lingwistykę tekstu wyróżnia zbiór $\{W_1 \dots W_y\}$, czyli zbiór właściwości, z uwagi na które zajmuje się ona ludźmi w powiązaniu z (wy)tworzonymi przez nich i/lub stanowiącymi przedmiot ich rozumienia konkretnymi tekstami.

Właściwości ludzi (mówców-słuchaczy), którymi lingwistyka tekstu interesuje się w sposób szczególny, nazywam właściwościami tekstowymi i rozumiem jako pewien rodzaj ich właściwości językowych. Zbiór właściwości wszystkich branych pod uwagę mówców-słuchaczy $\{MS_1 \dots MS_x\}$, którymi interesuje się lingwistyka tekstu, można przedstawić następująco:

$$\{W(T)_1 \dots W(T)_y\}$$

Formalny zapis przedmiotu lingwistyki tekstu można wobec tego przedstawić następująco:

$$\{MS_1 \dots MS_x; W(T)_1 \dots W(T)_y; R(T)_1 \dots R(T)_z\}$$

Zbiór $\{MS_1 \dots MS_x\}$ to zbiór ludzi (mówców–słuchaczy), twórców i/lub odbiorców tekstów branych pod uwagę (obiekt badań lingwistycznych), zbiór $\{W(T)_1 \dots W(T)_y\}$, to zbiór właściwości tekstowych mówców–słuchaczy (przedmiot badań lingwistyki tekstu), zbiór $\{RT_1 \dots RT_z\}$ zbiór relacji zachodzących pomiędzy tymi właściwościami i relacji pomiędzy branymi pod uwagę mówcami–słuchaczami.

Wraz z wyróżnieniem zbioru $W(T)$ jako zbioru specyficznych ludzkich właściwości i włączeniem tych właściwości w zakres zainteresowań lingwistyki dokonało się istotne poszerzenie dotychczasowego zakresu zainteresowań lingwistyki w ogóle, jako że tradycyjna lingwistyka interesowała się wprawdzie również tekstami (jako materiałem badawczym), jednakże po to tylko, by poznać (zrekonstruować) fonemiczne, morfologiczne, słowotwórcze i/lub zdaniowe właściwości odpowiednich mówców–słuchaczy, tzn. ich wiedzę i sprawności, na podstawie których owi mówcy–słuchacze teksty te wytworzyli (wytwarzają) i/lub rozumieją.

Zarazem uznanie zbioru $\{W(T)_1 \dots W(T)_y\}$ za zbiór pewnych właściwości językowych powoduje konieczność poszerzenia dotychczasowego rozumienia języków ludzkich. Jeśli właściwościom fonemicznym, morfologicznym, słowotwórczym i zdaniowym przypisać odpowiednio ogólne indykatory F, M, S, Z, to zbiór właściwości, którymi interesowała się tradycyjna lingwistyka, można przedstawić następująco:

$$\{W(F, M, S, Z)_1 \dots W(F, M, S, Z)_y\}$$

Natomiast zbiór właściwości interesujących lingwistykę poszerzoną o lingwistykę tekstu można przedstawić następująco:

$$\{W(F, M, S, Z, T)_1 \dots W(F, M, S, Z, T)_y\}$$

Z tego punktu widzenia lingwistykę tekstu trzeba uznać za pewien nowy czy dodatkowy składnik lingwistyki w ogóle, natomiast w żadnym razie nie sposób uznać jej za jakąś inną lingwistykę. Z kolei wewnętrzny rozwój lingwistyki tekstu można teraz opisać jako poszerzanie zbioru $W(T)_1$ o podzbiory coraz to nowych właściwości, aspektów i/lub funkcji tekstów, aż po ich związki z ich kontekstami. Powtórzmy: zrazu lingwistyka tekstu brała pod uwagę tylko strukturalne (komponentalne), potem generatywne, potem również semantyczne, a później także dyskursywne itd. właściwości ludzi (mówców–słuchaczy) tworzących i/lub rozumiejących tekst, posługujących się (potrafiących się posługiwać) nim interakcyjnie, a wreszcie także właściwości kontekstowe.

Nie jest jednak tak, że wszystkie te właściwości trzeba koniecznie uznać za właściwości językowe. W obrębie mentalnej rzeczywistości nie ma bowiem wyraźnej granicy między językowymi i niejęzycznymi właściwościami ludzi. Zaliczając wszystkie właściwości do zbioru właściwości językowych, można podzielić go (z punktu widzenia relatywistycznego stanowiska względem nich) na językowe w wąskim rozumieniu i na językowe w szerokim rozumieniu tego słowa.

Ale niezależnie od tego, czy do zbioru właściwości $W(T)$, którymi powinna się zająć lingwistyka tekstu, zaliczy się wszystkie wymienione właściwości tekstowe ujawnione i wyróżnione w procesie lingwistycznego myślenia o tekstach, czy też się ich nie zaliczy, w konkretnym wypadku lingwistyka tekstu (jej podmiot) może się skoncentrować na tym lub innym ich rodzaju. W konkretnym wypadku lingwistyka tekstu nie musi też brać pod uwagę wszystkich ludzi składających się na ogólny zbiór $\{MS_1 \dots MS_x\}$, lecz może wziąć pod uwagę tylko niektórych z nich. Na tym właśnie między innymi polega relatywistyczne podejście do przedmiotu lingwistyki w ogóle i lingwistyki tekstu w szczególności.

W konkretnym wypadku lingwistyka tekstu może na przykład, a nawet powinna, ograniczyć się do analizy konkretnego rodzaju i/lub gatunku tekstów oraz związanych z nimi konkretnych tekstowych właściwości konkretnych mówców-słuchaczy. Inaczej mówiąc, z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków lingwistyka tekstu powinna rozpocząć od poszukiwania i rekonstruowania tekstowości poszczególnych rodzajów i/lub gatunków tekstów, a nie od poszukiwania i rekonstruowania tekstowości w ogóle. Charakter kanoniczny ma natomiast zdanie, iż punkt wyjścia rozważań lingwistyki tekstu w każdym wypadku stanowią konkretni mówcy-słuchacze (pisarze-czytelnicy) i związane z nimi konkretne teksty.

Do uwag tych wypada dodać, że każdy z dodatkowo wyróżnionych zbiorów (rodzajów) właściwości tekstowych można i trzeba wewnątrznie podzielić na różne rodzaje. I tak na przykład, można je podzielić na odpowiednie właściwości wyrażeniowe i/lub znaczeniowe, a właściwości wyrażeniowe na właściwości, na podstawie których ludzie identyfikują, dyferencjują i segmentują teksty, oraz na takie właściwości, na których opiera się rozumienie tych tekstów przez mówców-słuchaczy.

Ważne jest, by, poszukując tekstowości, nie mieszać właściwości rzeczywiście istniejących w tekstach (immanentnych) z właściwościami przypisanymi (przypisywanymi) im przez ich twórców i/lub odbiorców. Ważne jest również, by nie mieszać tekstowości konkretnych tekstów z tekstowością ich mentalnych form.

Rzecz jasna, że ani celem lingwistyki w ogóle, ani celem lingwistyki tekstu nie jest zrekonstruowanie wyłącznie idiolektalnych kompetencji językowych i/lub tekstowych, ani też ich odpowiednich idiolektalnych kompetencji komunikacyjnych. Ostatecznym celem każdej z nich jest ustalenie składów odpowiednich kompetencji polilektalnych, czyli tego, co jest wspólne dla wszystkich, a przynajmniej dla większości członków danej wspólnoty. Wiele nieporozumień w obrębie lingwistyki tekstu ma swoje źródło w tym, że jej przedstawiciele nie zajmują się rekonstrukcją rzeczywiście istniejących (funkcjonujących) ludzkich języków, lecz suponują istnienie odpowiednich języków idealnych, a w konsekwencji istnienie odpowiednich idealnych właściwości i kompetencji, a więc także idealnych właściwości i kompetencji tekstowych.

7.3. Ogólny przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego

Lingwistykę tekstu specjalistycznego można uznać (rzecz z pozoru paradoksalna) zarówno za dziedzinę znacznie starszą niż „lingwistyka tekstu”, jak i za dziedzinę znacznie od niej młodszą. Za starszą można, a nawet trzeba, ją uznać, jeśli jej genezę zwiąże się z rozważaniami czy z badaniami terminologicznymi, czyli terminologią jako pewną dziedziną nauki. Natomiast za znacznie młodszą trzeba ją uznać jako dziedzinę mającą na celu rekonstrukcję tekstowości, czyli zbioru specyficznych właściwości $\{W(T)_1 \dots W(T)_y\}$ twórców i odbiorców tekstów specjalistycznych, zwłaszcza jeśli celem tej rekonstrukcji jest podzbiór pewnych ich właściwości.

W każdym razie podejmując próbę charakterystyki lingwistyki tekstu specjalistycznego, a przede wszystkim jej prymarnego przedmiotu, trzeba wziąć pod uwagę oba źródła jej genezy – terminologię i lingwistykę tekstu. Z punktu widzenia terminologii sprawa konstytuujących jej przedmiot obiektów przedstawia się następująco: do zbioru tych obiektów zalicza się co prawda, podobnie jak w wypadku lingwistyki tekstu, a także lingwistyki w ogóle, konkretne osoby, konkretnych mówców-słuchaczy, jednakże zalicza się ich do tego zbioru nie z tego względu, że znają określony język, lecz z uwagi na ich fachowość, wyrażaną przez nich za pomocą odpowiednich tekstów specjalistycznych, a przede wszystkim tych ich elementów, które zostały uznane za wykładniki ich fachowości. Upraszczając nieco, można powiedzieć, że konkretne osoby zalicza się do zbioru $\{O_1 \dots O_x\}$, konstytuującego przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego z uwagi na te właściwości, na podstawie których określa się ich jako specjalistów. Z tego punktu widzenia ich właściwości czysto językowe trzeba uznać za ich właściwości wtórne i właśnie dlatego lingwistyki tekstu specjalistycznego nie można uznać za zwykłą poddziedzinę lingwistyki tekstu w ogóle.

Przedmiot badań lingwistyki tekstu specjalistycznego jest tylko przedmiotem cząstkowym ogólnego przedmiotu badań lingwistyki tekstu, a jest nim o tyle, o ile pytania o tekstowość można postawić także wobec tekstów specjalistycznych, a nie jest o tyle, o ile pytania o fachowość (w tym przede wszystkim o terminologiczność) można postawić z sensem tylko względem tekstów specjalistycznych.

W następnym podrozdziale podejmuję próbę połączenia obu punktów widzenia. Jej wyjściowe założenia polegają na tym, że do zbioru tekstów specjalistycznych zaliczam teksty w zależności od tego, czy zostały one stworzone przez przedstawicieli jakiejś specjalności, a następnie dzielę ten zbiór na odpowiednie podzbiory (kategorie) w zależności od tego, jacy specjaliści (należący do jakiej specjalności) je wytworzyli, czyli w zależności od terminologicznej specyfiki tych tekstów. Główny cel badawczy lingwistyki tekstu specjalistycznego formułuję w analogii do głównego celu lingwistyki tekstu w ogóle: podstawowym zadaniem lingwistyki tekstu specjalistycznego w przedstawionym tu rozumieniu jest rekonstrukcja tekstowości wyróżnionych tekstów specjalistycznych, a zwłaszcza ich językowej tekstowości. Inaczej mówiąc, głównym zadaniem lingwistyki tekstu specjalistycznego jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, co (prócz ich składników natury terminologicznej) wyróżnia dane teksty specjalistyczne danej specjalności.

7.3.1. Dotychczasowe traktowanie lingwistyki tekstu specjalistycznego

W związku ze wspomnianą, ale dotychczas mało uświadomioną, podwójną genezą lingwistyki tekstu specjalistycznego, a zwłaszcza w związku z faktem, iż jej terminologiczna zależność jest starsza od jej zależności „tekstologicznej”, większość jej przedstawicieli do niedawna główny, a nawet wyłączny przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego upatrywała w terminologicznych aspektach tekstów specjalistycznych, a tylko niektórzy w badaniu ich tekstowości rozumianej jako specyficzny rodzaj tekstowości w rozumieniu ogólnym lingwistyki tekstu. Dlatego często przedstawia się lingwistykę tekstu specjalistycznego tak, jakby jej przedmiot prymarny stanowiły po prostu określone zbiory terminologiczne i jakby przedmiot ten był – przynajmniej ogólnie – zbieżny z przedmiotem terminologii.

Być może właśnie dlatego uwag dotyczących wyróżniania specyficznego przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego jako pewnej cząstkowej dziedziny lingwistyki tekstu nie ma w dotychczasowej literaturze przedmiotu prawie wcale i autorzy, którzy wypowiadają się na ten temat, czynią to w kategoriach teleologicznych (a nie ontologicznych), tzn. w kategoriach komunikacyjnego bądź pragmatycznego posługiwania się nimi.

Co się tyczy historii wyróżniania zainteresowań (celów) badawczych lingwistyki tekstu, czyli inaczej mówiąc: historii charakteryzowania lingwistyki tekstu specjalistycznego, to można powiedzieć, że początkowo zainteresowania te ograniczono niemal wyłącznie do terminologicznych elementów tych tekstów, i że dopiero później włączono do tych zainteresowań elementy składniowe. Jeszcze później włączono do zakresu zainteresowań znaczenie tekstów specjalistycznych, a wreszcie, również na początku lat 80. XX wieku, odpowiednie ich aspekty pragmatyczne, czyli aspekty związane z używaniem tekstów specjalistycznych w aktach komunikacji profesjonalnej, inaczej mówiąc aspekty związane z kontekstami ich tworzenia i odbierania. Pod koniec lat 90. XX wieku zaczęto interesować się także płaszczyzną kognitywną, tj. rozumieniem tekstów specjalistycznych, a także przetwarzaniem specjalistycznych informacji itd. (Jahr 1996).

Według H. Schrödera (1993: XI) zwrócenie uwagi na aspekty pragmatyczne tekstów (specjalistycznych) pozwoliło lepiej zrozumieć mechanizmy komunikacji specjalistycznej:

Durch die Fachtextpragmatik können Fachsprachen als Ausdruck einer bestimmten Form sozialen Handelns im Fach (zwischen Fächern sowie zwischen Fach und Öffentlichkeit), d.h. als Interaktion verschiedener Kommunikationspartner in fachlichen Situationen beschrieben werden. Die Fachtextpragmatik ist dabei nicht nur auf die Klärung kommunikativer Einbettung von Fachtexten orientiert; vielmehr thematisiert die Fachtextpragmatik auch kognitive Aspekte der Textverarbeitung und die Ebene der Wirkung von Texten.

Dokładniejsza analiza odpowiednich badań prowadzi jednak do wniosku, że (wbrew temu, co sugeruje H. Schröder) ani tzw. przełom pragmatyczny, ani tzw. zwrot kognitywny nie zrewolucjonizował niestety dotychczasowej wiedzy o tekstach w ogóle ani o tekstach specjalistycznych, tzn. ani w sprawie tekstowości, ani w spra-

wie fachowości tekstów specjalistycznych. Poniekąd w ich wyniku stało się nawet inaczej. Zainteresowanie zagadnieniami pragmatycznymi spowodowało, iż badania nad tekstami specjalistycznymi zamieniły się w analizę komunikacji profesjonalnej, a zainteresowanie zagadnieniami kognitywnymi spowodowało, że lingwistyka tekstu bardziej zajmuje się przetwarzaniem informacji niż samymi „nośnikami” tych informacji. Przesunięcie punktu ciężkości na zagadnienia pragmatyczne i kognitywne spowodowało, że w lingwistyce tekstu specjalistycznego w badaniach nad tekstem bardzo szybko „zapomniano” o zagadnieniach związanych z tekstowością tekstów specjalistycznych. W gruncie rzeczy na początku XXI wieku zainteresowanie lingwistycznymi zagadnieniami tekstów specjalistycznych zaczyna maleć. Jest to zapewne efekt większego zainteresowania pozalingwistycznymi perspektywami badawczymi oraz próbami integracyjnego i interdyscyplinarnego podejścia do językowej komunikacji specjalistycznej. Trzeba jednak pamiętać o tym, że żadnego rodzaju komunikacji językowej nie da się w sposób wyczerpujący opisać bez wyczerpującego opisanie „narzędzi” tej komunikacji, czyli tekstów.

Nie jest jednak tak, że nikt dotąd nie zajmował się żadnymi pozaleksykalnymi elementami tekstowości tekstów specjalistycznych, tzn. elementami, które je wyróżniają i/lub pozwalają identyfikować. W tym miejscu trzeba wymienić przede wszystkim następujące publikacje: Marciszewski (1977), Żydek-Bednarczuk (1985, 1999), Schatte Ch. (1997), Lukszyn (2002a, 2003), Konik (2002), Pytel (2003), Kornacka (2003), Waszczuk (2003), Górnicz (2003), Zmarzer (2003).

7.3.2. Relatywistyczna wizja przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego

Z przedstawionych już uwag poświęconych tekstom specjalistycznym (rozdział 6.) wynika, że o uznaniu lub nieuznaniu konkretnych tekstów za specjalistyczne decyduje najpierw ich geneza. Teksty specjalistyczne to teksty wytworzone przez specjalistów w celu wyrażenia odpowiedniej specjalistycznej wiedzy. Do zbioru specjalistów zalicza się poszczególne osoby albo ze względu na posiadaną przez nie wiedzę, albo ze względu na posiadane przez nie praktyczne sprawności. Żaden specjalista nie jest specjalistą w ogóle – każdy jest zawsze specjalistą w jakimś zakresie, choć poszczególnych zakresów wiedzy specjalistycznej z reguły nie można wyraźnie rozgraniczyć. Z tego z kolei wynika, że specjalista nie tworzy, a nawet więcej: nie może tworzyć tekstów specjalistycznych w ogóle, lecz zawsze tylko teksty charakterystyczne dla danej dziedziny specjalistycznej.

W skrócie oznacza to, że realnie nie sposób uprawiać lingwistyki tekstu specjalistycznego w ogóle, zresztą w tym samym sensie nie sposób realnie uprawiać lingwistyki tekstu w ogóle. Faktycznie lingwistyka tekstu specjalistycznego jest zawsze lingwistyką zajmującą się pewnym rodzajem (podzbiorem) tekstów specjalistycznych, tzn. tekstami specjalistycznymi typowymi z punktu widzenia indywidualnego lub zbiorowego podmiotu określonej specjalności. Natomiast specyficzny cel tak rozumianej lingwistyki tekstu specjalistycznego można określić (podobnie jak w wypadku lingwistyki tekstu w ogóle) jako zmierzanie do poznania (zrekonstruowania) mentalnych form (struktur, reguł), na podstawie których ludzie (specjaliści)

z jednej strony tworzą teksty specjalistyczne jako znaczące teksty wyrażeniowe, a z drugiej rozumieją konkretne teksty specjalistyczne, a także jako zmierzanie do zrekonstruowania reguł praktycznego (komunikacyjnego) posługiwania się tymi tekstami. Inaczej mówiąc, celem lingwistyki tekstu specjalistycznego jest poznanie (zrekonstruowanie) zbioru właściwości, głównie językowych właściwości osób stanowiących daną specjalność, na podstawie których tworzą oni i rozumieją dane teksty specjalistyczne, a następnie posługują się nimi interakcyjnie (dyskursywnie).

Co się natomiast tyczy kontekstów tworzenia, rozumienia i interakcyjnego posługiwania się tekstami specjalistycznymi, to ta sprawa zdaje się wyglądać zupełnie inaczej niż w wypadku tekstów i interakcji niespecialistycznych. Otóż generalnie można powiedzieć, iż teksty specjalistyczne są tekstami specjalistycznymi tylko o tyle, o ile ich rozumienie nie jest uzależnione od zewnętrznych kontekstów, w których się dokonuje. Następnie można powiedzieć, że teksty specjalistyczne są tekstami specjalistycznymi o tyle, o ile ich rozumienie jest również niezależne od takich współczynników wewnętrznych kontekstów, jak stan emocjonalny mówcy i/lub odbiorcy lub nastawienie do rzeczy, albo nastawienie do mówcy i/lub odbiorcy. Ponieważ stopień kontekstowej niezależności tekstów specjalistycznych jednych specjalistycznych dziedzin jest wyższy, a innych niższy, trzeba specjalistyczność tekstów różnych dziedzin ocenić jako relatywną. Z tego punktu widzenia rozwój poszczególnych dziedzin można oceniać w zależności m.in. od stopnia wyspecjalizowania (w tym także ścisłości) tekstów (więcej na ten temat Grucza F. 2004).

Jeśli dowolnej osobie uznanej za specjalistę przypisze się indyktor SP, to zbiór obiektów konstytuujących prymarny przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego można wyróżnić jako zbiór:

$$\{SP_1 \dots SP_x\}$$

Na gruncie lingwistyki tekstu osoby zaliczone do zbioru specjalistów nie są jednak rozważane z uwagi na ich właściwości specjalistyczne (wiedzę i sprawności specjalistyczne), lecz z uwagi na ich specyficzne językowe właściwości (wiedzę i sprawności) specjalistyczne. Inaczej mówiąc, lingwistyka tekstu specjalistycznego interesuje się nimi jako pewnym podzbiorem mówców-słuchaczy wyróżniających się tym spośród innych mówców-słuchaczy, że potrafią tworzyć i rozumieć teksty zaliczone do określonego zbioru tekstów specjalistycznych.

Jeśli specjalistom rozważanym jako „specjalistyczni” mówcy-słuchacze przypiszemy indyktor MS/SP, to zbiór mówców-słuchaczy branych pod uwagę przez lingwistykę tekstu specjalistycznego można zapisać następująco:

$$\{MS/SP_1 \dots MS/SP_x\}$$

Zbiór $\{MS/SP_1 \dots MS/SP_x\}$ to zatem zbiór mówców-słuchaczy-specjalistów potrafiących tworzyć i/lub odbierać teksty specjalistyczne.

Właściwości mówców-słuchaczy-specjalistów, którymi interesuje się lingwistyka tekstu specjalistycznego w sposób szczególny, nazywam specjalistycznymi właściwo-

wościami tekstowymi. Każdą właściwość tekstową rozumiem jako pewien rodzaj wiedzy, wraz ze związaną z nią sprawnością posługiwania się tą wiedzą.

Jeśli każdej specjalistycznej właściwości tekstowej wziętych pod uwagę mówców-słuchaczy-specjalistów przypiszemy indykator $W(Ts)$, to zbiór specjalistycznych właściwości tekstowych, którymi interesują się lingwistyka tekstu specjalistycznego, można przedstawić następująco:

$$\{W(Ts)_1 \dots W(Ts)_y\}$$

Zbiór relacji zachodzących pomiędzy tymi właściwościami i pomiędzy mówcami-słuchaczami-specjalistami branymi pod uwagę można przedstawić następująco:

$$\{R(Ts)_1 \dots R(Ts)_z\}$$

Wobec powyższego prymarny przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego można przedstawić w następujący sposób:

$$\{MS/SP_1 \dots MS/SP_x; W(Ts)_1 \dots W(Ts)_y; R(Ts)_1 \dots R(Ts)_z\}$$

Nie jest jednak tak, że wszystkie specjalistyczne właściwości tekstowe są równie ważne. Z punktu widzenia relatywistycznej teorii języka można je podzielić (podobnie zresztą jak i inne rodzaje właściwości tekstowych) na istotniejsze i mniej istotne. Do zbioru najważniejszych trzeba zaliczyć te, które można nazwać językowymi (w wąskim rozumieniu tego słowa) specjalistycznymi właściwościami tekstowymi. Jeśli tym ostatnim przypiszemy indykator $W(TsJ)$, to zbiór tych właściwości, tzn. ściśle językowych specjalistycznych właściwości tekstowych, można przedstawić następująco:

$$\{W(TsJ)_1, \dots, W(TsJ)_x\}$$

W konsekwencji wyróżnienia tego podzbioru trzeba odróżnić dwa rozumienia prymarnego przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego, a w końcu także rozumienia tej dziedziny – węższe i szersze. Wyżej przedstawione zostało jej szersze rozumienie. W tym rozumieniu lingwistyka tekstu specjalistycznego jest dziedziną zajmującą się badaniem wszystkich specjalistycznych właściwości tekstowych wziętych pod uwagę mówców-słuchaczy. Natomiast w węższym znaczeniu lingwistyka tekstu specjalistycznego to dziedzina zajmująca się (ściśle) językowymi właściwościami tekstowymi wziętych pod uwagę mówców-słuchaczy. Jej przedmiot, tzn. przedmiot wąsko rozumianej lingwistyki tekstu specjalistycznego, można przedstawić następująco:

$$\{MS/SP_1 \dots MS/SP_x; W(TsJ)_1 \dots W(TsJ)_y; R(TsJ)_1 \dots R(TsJ)_z\}$$

Językowe specjalistyczne właściwości tekstowe mówców-słuchaczy (specjalistów) można oczywiście podzielić na różne kategorie (podzbiory). Najpierw na podzbiór właściwości wyrażeniowych, tzn. na podzbiór właściwości tworzenia, identyfikowania i dyfrencjowania tekstów specjalistycznych jako wyrażań oraz na podzbiór właściwości denotatywnych, tj. na podzbiór właściwości, na których opiera się rozumienie tych tekstów przez mówców-słuchaczy (specjalistów).

7.4. Dyferencjacja i klasyfikacja cząstkowych przedmiotów i zadań lingwistyki tekstu specjalistycznego

Przedstawiony w poprzednim rozdziale opis przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego jest opisem uogólnionego przedmiotu. Z dalszych poczynionych tam uwag, a głównie ze stwierdzenia, iż w każdym konkretnym wypadku twórcy tekstów wchodzący w skład zbioru $\{O_1 \dots O_x\}$ są do niego zaliczani z uwagi na to, że reprezentują konkretną specjalistyczną dziedzinę pracy (fizycznej lub intelektualnej) wynika, iż w rzeczywistości lingwistyka tekstu specjalistycznego ma do czynienia tylko z przedmiotami partykularnymi. W tym stanie rzeczy zawiera się pierwsze kryterium jej koniecznej „przedmiotowej” dyferencjacji. Dyferencjacja ta jest konsekwencją naturalnego zróżnicowania jej przedmiotów. Lingwistyka tekstu specjalistycznego nie może się zajmować jakimś jednym ogólnym językiem specjalistycznym, bo taki w ogóle nie istnieje. W rzeczywistości nie istnieje żaden jednorodny ani żaden jeden język specjalistyczny – również na płaszczyźnie idiolektów. Lingwistyka tekstu specjalistycznego zajmuje się konkretnymi językami i wytworzonymi przez użytkowników tych języków tekstami.

Drugi podział wewnętrzny jest z kolei konsekwencją faktu, że lingwistyka tekstu specjalistycznego w konkretnym wypadku może zajmować się albo specjalistycznym idiolektem dowolnego specjalisty, albo polilektem dowolnej grupy specjalistów. Z tego punktu widzenia można podzielić ją na idiolektalną lingwistikę tekstu specjalistycznego i polilektalną lingwistikę tekstu specjalistycznego. Co się tyczy polilektalnej lingwistyki tekstu specjalistycznego, to pamiętać trzeba, że można ją z kolei zróżnicować (w zasadzie dowolnie) w zależności od tego, czy bierze ona pod uwagę idiolekty dwóch, trzech, czy wreszcie wszystkich specjalistów danej specjalności.

Trzecie kryterium wewnętrznego podziału lingwistyki tekstu specjalistycznego polega na tym, że w konkretnym wypadku nie musi ona (tym razem podobnie jak inne dziedziny lingwistyki) zajmować się wszystkimi rodzajami czy gatunkami tekstów specjalistycznych zarazem, lecz tylko jednym z nich, tj. tylko podzbiorem wziętego pod uwagę rodzaju czy gatunku tekstów specjalistycznych. Lingwistyka tekstu specjalistycznego może zajmować się różnymi rodzajami/gatunkami tekstów specjalistycznych: tekstami pisanymi, mówionymi, monologowymi, dialogowymi itd. Badając właściwości wziętych pod uwagę twórców i/lub odbiorców tekstów specjalistycznych może też – idąc śladem R. Arntza i E. Eydama (1993) – podzielić je na takie, które można uznać za typowe dla dyscypliny właściwej, ramowej i podstawowej.

Oba wymienione rodzaje wewnętrznego podziału lingwistyki tekstu specjalistycznego są podziałami dokonanyymi z punktu widzenia różnic w obrębie przedmiotów wziętych przez nią w konkretnym wypadku pod uwagę – raz różnic dotyczących zbioru konstytuujących jej przedmiot obiektów (specjalistów), a raz z punktu widzenia różnic dotyczących zbioru właściwości tych obiektów. Wypada do tego dodać, iż przedmiotowo można lingwistykę tekstu specjalistycznego zróżnicować w zależności od tego, jakie relacje zachodzące między jej obiektami są brane pod uwagę w konkretnym wypadku, ale tu wspomnę jedynie, iż może przy tym chodzić: po pierwsze, o relacje między różnymi właściwościami wziętych pod uwagę obiektów (specjalistów), a po drugie, o związki między nimi (np. o związki interakcyjne) i wreszcie po trzecie, o zależności zachodzące między branymi pod uwagę twórcami i/lub odbiorcami tekstów specjalistycznych a tym wszystkim, co się składa na zewnętrzne konteksty.

Jednakże lingwistykę tekstu specjalistycznego trzeba zróżnicować nie tylko z punktu widzenia jej przedmiotu, lecz także z punktu widzenia jej poznawczych zadań cząstkowych, czyli według określonych kryteriów teleologicznych. W tej sprawie pragnę tu zwrócić uwagę na następujące okoliczności:

- (1) Podstawowym zadaniem lingwistyki tekstu specjalistycznego jest (tak samo jak każdej innej dziedziny) oczywiście opisanie wyróżnionego i badanego przedmiotu. Jednak „opis” w wypadku lingwistyki tekstu specjalistycznego znaczy co innego niż w wypadku wielu innych dziedzin, albowiem rzeczywisty przedmiot jej opisu, czyli ostatecznie język (składająca się nań wiedza operacyjna) nie jest dostępny bezpośrednio obserwacji. W wypadku opisu tekstów specjalistycznych jest w dodatku tak, że opisywany język w ogóle się w nich nie zawiera. Dlatego w wypadku lingwistyki tekstu specjalistycznego deskrypcja jest zawsze ściśle związana z eksplikacją, a jej celem, a nie efektem (rezultatem) nie jest opis w dosłownym rozumieniu wyrażenia „opis”, tylko pewna hipoteza lub pewien zbiór hipotez.
- (2) Nawet tak szeroko rozumiane opisywanie przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego, tzn. opisywanie implikujące eksplikację, nie wyczerpuje listy jej cząstkowych zadań badawczych. Podobnie jak każda inna dziedzina, tak też lingwistyka tekstu specjalistycznego może i powinna postawić sobie poza tym zarówno cele komparatywne, jak i aplikatywne.
- (3) Co się tyczy celów komparatywnych, to lingwistyka tekstu specjalistycznego może porównywać albo (a) zbiory tekstów i/lub języki specjalistyczne różnych dziedzin specjalistycznych funkcjonujących w obrębie tej samej ogólnej wspólnoty językowej, albo (b) zbiory tekstów i/lub języki specjalistyczne dziedzin specjalistycznych funkcjonujących w obrębie dwóch lub więcej różnych ogólnych wspólnot językowych. W odniesieniu do pierwszego rodzaju badań porównawczych można mówić o monolingwalnych porównaniach specjalistycznych, a w odniesieniu do ich drugiego rodzaju – o porównaniach bilingwalnych lub multilingwalnych. Tak w jednym, jak i w drugim wypadku można pytać tylko o różnice na poziomie terminologii (o różnice zachodzące między stopniami nasycenia terminologicznego), a można także o różnice na poziomie tekstowego dyskursu czy tekstowej

interakcji, jak również o różnice występujące na poziomie gatunków tekstów (np. sposób i stopień ich sformalizowania).

- (4) Badania natury aplikatywnej lingwistyka tekstu specjalistycznego może podjąć z dwóch powodów: (a) By ulepszyć stwierdzony stan badanych tekstów specjalistycznych, czyli sposoby ich tworzenia i możliwości rozumienia, a więc po to, by ulepszyć stan odpowiednich języków specjalistycznych i/lub dotychczasowe sposoby posługiwania się nimi; (b) By dostarczyć innym dziedzinom potrzebną im wiedzę o tekstach i/lub językach specjalistycznych. Do dziedzin tych należą przede wszystkim glottodydaktyka i translatoryka. Jest bowiem oczywiste, że dydaktykę języków specjalistycznych i dydaktykę translacji tekstów specjalistycznych trzeba oprzeć na wynikach badań kontrastywnej lingwistyki tekstu specjalistycznego.

Z punktu widzenia podziału jej zadań częściowych, czyli ze względu na odpowiednie kryteria teleologiczne, można lingwistykę tekstu specjalistycznego podzielić przynajmniej na: (a) dekskryptywno-eksplikatywną, (b) komparatywną oraz (c) aplikatywną. Trzeba do tego dodać, że badania komparatywne realizuje się niekiedy wyraźnie z myślą o potrzebach innych dziedzin i że ten rodzaj badań komparatywnych już od dłuższego czasu wyróżnia się za pomocą określenia „badania (studia, analizy) konfrontatywne/kontrastywne” albo „lingwistyka konfrontatywna/kontrastywna”. W konsekwencji ten rodzaj badań, tzn. badań komparatywno-aplikatywnych, można określić jako „kontrastywną lingwistykę tekstu specjalistycznego”. Byłby to w takim razie czwarty rodzaj szczegółowej lingwistyki tekstu specjalistycznego wyróżniony wedle kryteriów teleologicznych.

8. Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, że niejedna z przedstawionych w tej pracy propozycji i niejedno z zarysowanych w niej rozwiązań metodologicznych wymaga dodatkowego namysłu. Wydaje mi się jednak, że w efekcie spojrzenia na podstawowe zagadnienia lingwistyki tekstu oraz lingwistyki tekstu specjalistycznego, w tym przede wszystkim na kwestie dotyczące tekstów w ogóle oraz kwestie dotyczące tekstów specjalistycznych z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków udało się je w dużej mierze uporządkować, a przynajmniej i dokładniej niż dotychczas ustalić, do czego się one naprawdę odnoszą.

Szczególnie pomocne w trakcie porządkowania wspomnianych kwestii okazało się przyjęte za punkt wyjścia dla ich analizy (skądinąd oczywiste) założenie, iż każdy konkretny tekst, a więc także każdy konkretny tekst specjalistyczny, jest wytworem konkretnej osoby (konkretnego mówcy-słuchacza), wytworzonym przez nią na podstawie jej konkretnego języka (idiolektu). Przy tym założeniu staje się jasne na przykład, że czym innym jest pytanie o idiolektalne właściwości tekstu, a czym innym o właściwości polilektalne, i że odpowiedzi na ostatnie pytania mają z zasady charakter relatywny.

Do wniosku, że niektóre pytania dotyczące tekstów, w tym również tekstów specjalistycznych, jak i odpowiedzi na nie, trzeba zrelatywizować, doszli już także inni autorzy zajmujący się tymi kwestiami. Nikt jednak na razie nie podjął próby zastosowania relatywistycznego podejścia do całości zagadnień związanych z lingwistyką tekstu w ogóle ani do całości zagadnień związanych z lingwistyką tekstu specjalistycznego. Niniejsza praca jest taką próbą. Mam nadzieję, że w jej rezultacie udało mi się stworzyć w miarę jednolite podstawy do dalszej dyskusji na temat tekstów specjalistycznych oraz kształtu lingwistyki tekstu specjalistycznego, a w jakimś stopniu także lepiej ufundować dyskusję na temat tekstów w ogóle i ogólnej lingwistyki tekstu. Na listę mniej lub bardziej szczegółowych wyników przedstawionych rozważań można, jak mi się zdaje, nanieść między innymi następujące wnioski i/lub dostrzeżenia:

- (i) Konieczność poszerzenia ramy relatywistycznej teorii języków ludzkich o człon reprezentowany przez lingwistykę tekstu, a ten o człon reprezentowany przez lingwistykę tekstu specjalistycznego – dotychczas ramy tej teorii nie obejmowały zagadnień dotyczących tekstów.
- (ii) Uszczegółowienie etapowej charakterystyki rozwoju lingwistyki tekstu, co stało się możliwe w wyniku spojrzenia na dotychczasową historię badań nad tekstami z punktu widzenia charakterystyki ogólnego przedmiotu nauki. Z tego punktu widzenia rozwój lingwistyki tekstu przedstawia się jako proces poszerzania zakresu jej badań o coraz to nowe aspekty tekstów i/lub włączania coraz to nowych zakresów rzeczywistości (albo jej płaszczyzn) (jakoś) związanych z tworzeniem i rozumieniem tekstów.
- (iii) Spojrzenie na historię lingwistyki tekstu z tego samego punktu widzenia pozwoliło zarazem ujawnić pewne negatywne efekty uboczne jej rozwoju, do

których należy przede wszystkim fakt, iż wspomniane permanentne poszerzanie perspektywy badawczej lingwistyki tekstu, polegające na obejmowaniu nią coraz to nowych zagadnień, nie powodowało pogłębienia analizy jej zagadnień pierwotnych, lecz często wywoływało efekt odwrotny: spychanie ich na drugi plan lub nawet całkowite przemilczanie, a w każdym razie przesuwanie punktu ciężkości dyskusji tekstologicznej na owe nowe pytania czy zagadnienia. Nierzadko przedstawiciele kolejnego nowego etapu traktowali zagadnienia podejmowane na etapie poprzednim w taki sposób, jakby ich koncepcje unieważniały te ostatnie, jak gdyby przekreślały sens ich dalszego rozważania. A tak, jak się okazuje, nie jest.

- (iv) Przeprowadzona kategoryalna dyferencjacja i stratyfikacja obiektów związanych z wyrażeniem „tekst” stworzyła podstawę do sformułowania pewnego rodzaju metodologicznego prototypu, tzn. wzoru, który można/powinno się zastosować do analizy wszystkich istotnych wyrażeniowych składników (terminów) tak języka lingwistyki tekstu w ogóle, jak i języka lingwistyki tekstu specjalistycznego. Pierwszy krok tego porządkowania polega na kategorycznym oddzieleniu poszczególnych elementów tych języków jako wyrażeń od związanych z nimi znaczeń, a następnie na oddzieleniu mentalnych postaci poszczególnych wyrażeń od ich postaci konkretnych (fizycznych), od ich mentalnych postaci znaczeń (denotatów). Następny polega na oddzieleniu z jednej strony poszczególnych wyrażeń rozumianych jako pewne fakty mentalne (formy, reguły, porcje wiedzy) od wyrażeń rozumianych jako fakty fizyczne (konkretne realizacje), a z drugiej strony na oddzieleniu również znaczeń rozumianych jako fakty mentalne (denotaty) od znaczeń rozumianych jako konkretne obiekty czy zdarzenia fizyczne (desygnaty). I wreszcie trzeci krok polega na oddzieleniu idiolektalnych postaci wyrażeń, jak i znaczeń rozumianych jako fakty mentalne, od postaci polilektalnych.
- (v) Negatywne skutki nierespektowania przedstawionej dyferencjacji i stratyfikacji natury obiektów związanych z wyrażeniem „tekst” można podzielić z grubsza na dwa rodzaje: (a) notoryczne mylenie konkretnych tekstów (realizacji) z ich formami mentalnymi; (b) notoryczne wpisywanie w „teksty” jako konkretne realizacje rzeczy, których w nich nie ma. Szczególnie wiele nieporozumień, źle postawionych pytań i źle sformułowanych odpowiedzi (w dotychczasowych dyskusjach dotyczących tekstów) udało się też dostrzec w wyniku spojrzenia na nie z punktu widzenia dokonanych rozróżnień między językiem rozumianym jako idiolekt i językiem rozumianym jako polilekt oraz wzięcia pod uwagę faktu, że każdy konkretny tekst jest zawsze tworem konkretnej osoby, wytworzonym przez nią na podstawie jej języka (idiolektu). W dotychczasowej literaturze konkretne teksty traktuje się często w taki sposób, jakby były one tworam jakiegoś „ogólnego” twórcy, wytworzonymi przez niego na podstawie jakiegoś języka ogólnego, a nawet abstrakcyjnego.
- (vi) Konsekwencje wynikające ze stanowiska, iż analizę tekstów trzeba koniecznie zaczynać od analizy konkretnych twórców i/lub odbiorców konkretnych tekstów, od rekonstrukcji ich mentalnego wyposażenia, na podstawie którego wy-

tworzyli i/lub rozumieją te teksty, każą uznać, że uogólniania wiedzy uzyskanej tą drogą trzeba dokonywać oddzielnie w odniesieniu do tekstów mówionych i do tekstów pisanych, a także oddzielnie w odniesieniu do różnych gatunków tekstów. Do wniosku takiego zdają się zresztą „zmuszać” także wyniki wspomnianych badań nad „językiem mówionym”.

- (vii) Przeniesienie rozróżnień dokonanych w trakcie analizy wyrażenia „tekst” do rozważań dotyczących dyskursu pozwoliło oddzielić najpierw kwestie dotyczące dyskursu jako pewnego rodzaju interakcji językowych od kwestii dotyczących dyskursu jako pewnego rodzaju tekstów, a następnie kwestie dotyczące „dyskursu” rozumianego jako pewien ciąg wyrażeniowy, od kwestii dotyczących dyskursu rozumianego jako pewien ciąg znaczeń związanych z tym pierwszym. Wprowadzenie tych rozróżnień pozwoliło następnie uporządkować w analogiczny sposób także kwestie dotyczące dialogu i rozmowy.
- (viii) Zarysowane odróżnienie pozwoliło także uściślić pytania dotyczące tekstowości tekstów w ogóle i odróżnić wyraźnie tekstowość tekstów rozumianych jako ciągi wyrażeniowe od tekstowości „tekstów” rozumianych jako ciągi denotatywne. Wiele nieporozumień w dotychczasowych dyskusjach na ten temat (np. w „dyskusjach illokucyjnych”) ma swoje źródło w tym, że te ostatnie rozważa się w taki sposób, jakby tekstowość znaczeniowa zawierała się w tekstach-wyrażeniach, a tak nie jest.
- (ix) W rezultacie przeprowadzonej analizy okazało się, iż, podobnie jak pytania o tekstowość tekstów w ogóle, tak też pytania o fachowość tekstów specjalistycznych trzeba oddzielnie stawiać wobec tekstów specjalistycznych rozumianych jako konkretne wyrażenia (ciągi wyrażeniowe) i oddzielnie wobec tekstów specjalistycznych rozumianych jako znaczenia (ciągi znaczeń). W konsekwencji tego odróżnienia okazało się, iż prymarnie teksty specjalistyczne wyróżnia ich geneza, czyli fakt, że są one tekstami wytworzonymi (wytwarzanymi) przez osoby uznane za specjalistów, a następnie to, że zostały one wytworzone dla wyrażenia ich specjalistycznej wiedzy. Z faktu, iż specyficznym instrumentem wyrażania tej wiedzy są terminy/terminologie wynika, iż fachowość (specjalistyczność) tekstów specjalistycznych jako wyrażeń (ciągów wyrażeń) trzeba ocenić przede wszystkim miarą ich terminologiczności.
- (x) Stwierdzenie, że konkretne teksty nie zawierają ani języków, na podstawie których zostały wytworzone, ani żadnych znaczeń (nie tylko desygnatów, lecz także denotatów), zmusza do uznania, iż – wbrew temu, co sugeruje jej nazwa – to nie konkretne teksty i nie ich właściwości stanowią główne kategorie obiektów i właściwości konstytuujących przedmiot prymarny lingwistyki tekstu. Za obiekty konstytuujące prymarny przedmiot lingwistyki tekstu wypada uznać twórców i/lub odbiorców konkretnych tekstów, a za jej główny cel – rekonstrukcję właściwości, na podstawie których tworzą oni i rozumieją teksty. Teksty stanowią jedynie materiał (punkt wyjścia) dla rozważań (nazywanych też analizą) lingwistyki tekstu. Analogicznie sprawa ta przedstawia się w odniesieniu do przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego.
- (xi) Wyraźne określenie centralnego zbioru obiektów konstytuujących prymarny

przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego, a także zbioru właściwości konstytuujących ten przedmiot, stworzyło podstawę do sformułowania jasnych kryteriów wewnętrznego podziału tej dziedziny. Pierwsze z tych kryteriów można nazwać „kryterium przedmiotowym”. Trzeba je jednak podzielić na dwa jakby kryteria częściowe. Pierwsze z tych kryteriów częściowych dzieli lingwistykę tekstu specjalistycznego na różne poddziedziny w zależności od tego, ile lub jaki rodzaj obiektów wchodzących w skład ogólnego zbioru obiektów konstytuujących prymarny przedmiot lingwistyki tekstu specjalistycznego bierze ona pod uwagę. Drugie kryterium przedmiotowe – kryterium częściowe, dzieli lingwistykę tekstu specjalistycznego na różne poddziedziny ze względu na to, jakie właściwości tych obiektów bierze ona pod uwagę. Drugie kryterium podstawowego podziału lingwistyki tekstu specjalistycznego można nazwać kryterium teleologicznym, albowiem dzieli ją ono na różne poddziedziny, w zależności od tego, jakie częściowe cele poznawcze stawiają sobie owe poddziedziny przede wszystkim.

- (xii) W efekcie przeprowadzonej analizy zagadnień dotyczących tekstów, w tym również tekstów-dyskursów, tekstów specjalistycznych (specjalistycznych tekstów-dyskursów), a także przedmiotu lingwistyki tekstu i przedmiotu lingwistyki tekstu specjalistycznego stosunkowo jasne stało się również, jakie badania w jej obrębie trzeba zrealizować, by uzyskać wiedzę potrzebną do stworzenia racjonalnych podstaw zarówno dla dydaktyki języków specjalistycznych, jak i dla dydaktyki translacji tekstów specjalistycznych.

Bibliografia

- Abramowicz, M./ J. Bartmiński (red.) (1989), *Tekst ustny – texte orale. Struktura i pragmatyka – problemy semantyki – ustność w literaturze*, Wrocław.
- Adamzik, K. (2001), *Grundfragen einer kontrastiven Textologie*, (w:) K. Adamzik (red.), *Kontrastive Textologie*, Tübingen, s. 13–48.
- Adamzik, K. (2002), *Zum Problem des Textbegriffs. Rückblick auf eine Diskussion*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos / M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 163–171.
- Adamzik, K. (2004), *Textlinguistik. Eine einführende Darstellung*, Tübingen.
- Adamzik, K. (red.) (2002), *Texte, Diskurse, Interaktionsrollen. Analysen zu Kommunikation im öffentlichen Raum*, Tübingen, 1–18.
- Agricola, E. (1969), *Semantische Relationen im Text und im System*, Halle.
- Agricola, E. (1976), *Vom Text zum Thema*, (w:) F. Daneš/ D. Viehweger (red.), *Probleme der Textgrammatik*, Berlin, s. 13–27.
- Agricola, E. (1977), *Text – Textaktanten – Informationskern*, (w:) F. Daneš/ D. Viehweger (red.), *Probleme der Textgrammatik I*, Berlin, s. 11–32.
- Agricola, E. (1979), *Textstruktur – Textanalyse – Informationskern*, Leipzig.
- Albrecht, J./ R. Baum (1982), *Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart*, Tübingen.
- Androutopoulos, J./ G. Schmidt (2002), *SMS-Kommunikation: Ethnografische Gattungsanalyse am Beispiel einer Kleingruppe*, (w:) „Zeitschrift für Angewandte Linguistik“ 36, s. 49–79.
- Angermüller, J. (red.) (2001), *Diskursanalyse: Theorien, Methoden, Anwendungen*, Hamburg.
- Antos, G. (1997), *Texte als Konstitutionsformen von Wissen. Thesen zu einer evolutionstheoretischen Begründung der Textlinguistik*, (w:) G. Antos/ H. Tietz (red.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*, Tübingen, 43–63.
- Arntz, R. (1988a), *Einleitung: Zum Verhältnis von Textlinguistik und Fachsprache*, (w:) R. Arntz (red.), *Textlinguistik und Fachsprache. Akten des Internationalen übersetzungswissenschaftlichen AILA-Symposiums Hildesheim*, 13.–16. April 1987, Hildesheim/ Zürich/ New York, s. 3–5.
- Arntz, R. (1988b), *Zur Rolle der Definition in der mehrsprachigen Terminologearbeit*, (w:) R. Arntz (red.), *Textlinguistik und Fachsprache. Akten des Internationalen übersetzungswissenschaftlichen AILA-Symposiums Hildesheim*, 13.–16. April 1987, Hildesheim/ Zürich/ New York, s. 173–185.
- Arntz, R. (1998), *Die Rolle von Fachsprachen im Kontakt von Einzelsprachen IV: Fachübersetzung in den Naturwissenschaften und Technik*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 792–800.

- Arntz, R. (red.) (1988c), *Textlinguistik und Fachsprache. Akten des Internationalen übersetzungswissenschaftlichen AILA-Symposiums Hildesheim, 13.–16. April 1987*, Hildesheim/ Zürich/ New York.
- Arntz, r., E. Eydam (1993), *Zum Verhältnis von Sprach- und Sachwissen beim Übersetzen von Fachtexten*, (w:) Th. Bungarten (red.), *Fachsprachentheorie*, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffsund Sachsysteme, Methodologie, Toestedt, s. 189–227.
- Arntz, r., H. Picht (1982), *Einführung in die übersetzungsbezogene Terminologiearbeit*, Hildesheim/ Zürich/ New York.
- Austin, J.L. (1962), *How to do things with words*, Oxford.
- Bach, S. (1984), *Systematische und empirische Untersuchungen über das Verhältnis von Umgangssprache und Fachsprache im gymnasialen Physikunterricht*, Hamburg.
- Bachmann, R. (1992), *Übersetzen technischer Fachtexte. Was muß man können? Wie kann man es lernen? Ein Beitrag aus praktischer und didaktischer Sicht*, (w:) „Lebende Sprachen” 37, s. 145–151.
- Bahner, W. (red.) (1986), *Fachlexik im 19. Jahrhundert: Studien zur Fachsprache der Chemie und Elektrotechnik*, Berlin.
- Bajerowa, I. (1980), *Wpływ techniki na ewolucję języka polskiego*, Kraków.
- Bañcerowski, J./ J. Pogonowski/ T. Zgółka (1999), *Wstęp do językoznawstwa*, Wrocław.
- Barth, E. (1971), *Fachsprache. Eine Bibliographie*, (w:) „Germanistische Linguistik” 3, 209–363.
- Bartmiński, J. (1974a), O pewnej różnicy pomiędzy językiem mówionym a pisanym (zasada minimalizacji wyboru), (w:) „Prace Filologiczne” 25, s. 225–232.
- Bartmiński, J. (1974b), *O spójności pieśni ludowej*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław, s. 107–129.
- Bartmiński, J. (1990), *Kolekcja w strukturze tematycznej tekstu ustnego*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 155–174.
- Bartmiński, J. (1992), *Streszczenie w aspekcie typologii tekstów*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Warszawa, s. 7–14.
- Bartmiński, J. (1998), *Tekst jako przedmiot tekstologii lingwistycznej*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin, s. 9–25.
- Bartmiński, J. (2001), *Kontekst założony, historyczny czy teoretyczny?*, (w:) A. Pajdzińska/ R. Tokarski (red.), *Semantyka tekstu artystycznego*, Lublin, s. 109–121.
- Bartmiński, J./ R. Grzegorzczkova (red.) (1991), *Funkcje języka i wypowiedzi*, (w:) „Język a Kultura” t. 4, Wrocław.
- Bartmiński, J./ R. Tokarski (1986), *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 65–81.
- Bartoszewicz, I. (1994), *Propozycje wykorzystania tekstów prasowych o tematyce politycznej i reklamowej w nauczaniu języka niemieckiego*, (w:) „Orbis Linguarum. Legnickie rozprawy filologiczne” 1, s. 79–84.
- Bartoszewicz, L. (1994), *W poszukiwaniu modelu nauczania czytania obcojęzycznych tekstów naukowych*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki specjalistyczne*, Warszawa, s. 61–70.

- Baßler, H. (1996), *Wissenschaftstransfer in intrafachlichen Vermittlungsgesprächen. Eine empirische Untersuchung von Unterweisungen in Lehrwerkstätten für Automobilmechaniker*, Tübingen.
- Baumann, K.-D. (1992), *Integrative Fachtextlinguistik*, Tübingen.
- Baumann, K.-D. (1994), *Fachlichkeit von Texten*, Engelsbach.
- Baumann, K.-D. (1995), *Die Verständlichkeit von Fachtexten. Ein komplexer Untersuchungsansatz*, (w:) „Fachsprache“ 17, s. 115–126.
- Baumann, K.-D. (1997), *Die interdisziplinäre Betrachtung von Kenntnissystemen auf der Ebene der Fachtexte*, (w:) A. Wolff/ W. Scheyer (red.), *Materialien Deutsch als Fremdsprache* 26), *Fachund Sprachunterricht: Gemeinsamkeiten und Unterschiede. Studiengänge Deutsch als Fremdsprache: Von der Theorie zur Praxis*, Regensburg, s. 5–20.
- Baumann, K.-D. (1998a), *Das Postulat der Exaktheit für den Fachsprachengebrauch*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 373–377.
- Baumann, K.-D. (1998b), *Textuelle Eigenschaften von Fachsprache*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 408–416.
- Baumann, K.-D. (2001), *Kenntnissysteme im Fachtext*, Engelsbach/ Frankfurt a. M./ München/ New York.
- Baumann, K.-D./ H. Kalverkämper (red.) (1992), *Kontrastive Fachsprachenforschung*, Tübingen.
- Bausch, K.R./ U. Bliesener/ H. Christ/ K. Schröder/ U. Weisbord (red.) (1978), *Beiträge zum Verhältnis von Fachsprache und Gemeinsprache im Fremdsprachenunterricht der Sekundarstufe II*, „Manuskripte zur Sprachlehrforschung“ 12–13, Bochum.
- Bąk, M. (1984), *Powstanie i rozwój terminologii nauk ścisłych*, Wrocław.
- Beaugrande, R. de (1990), *Textlinguistics Through the Years*, (w:) „Text“ 10, z. 1–2, s. 9–17.
- Beaugrande, R. de (1991), *Textsorten im Mittelpunkt zwischen Theorie und Praxis*, (w:) R. Mackeldey (red.), *Textsorten/Textmuster in der Sprechund Schriftkommunikation*, Leipzig, s. 174–190.
- Beaugrande, R. de (1992), *Theory and Practice in the Design of Text Production Models*, (w:) H.P. Krings/ G. Antos (red.), *Textproduktion. Neue Wege der Forschung*, Trier, s. 5–44.
- Beaugrande, R. de (1996), *New Foundations for a Science of Text and Discourse*, London.
- Beaugrande, R. de/ W. Dressler (1981), *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen.
- Becker, A./ M. Hundt (1998), *Die Fachsprache in der einzelsprachlichen Differenzierung*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 118–133.
- Becker, T./ L. Jäger/ W. Michaeli/ H. Schmalen (red.) (1990), *Sprache und Technik. Verständliches Gestalten technischer Fachtexte*, Aachen.
- Bednarczuk, L. (2002), *Elipsa a spójność tekstu*, (w:) M. Krauz/ K. Ożoga (red.), *Składnia, stylistyka, struktura tekstu*, Rzeszów, s. 42–45.

- Behrendt, M. (1998), *Die Verständlichkeit von Fachtexten in Abhängigkeit vom Gegenstandsbereich*, Egelsbach etc.
- Beier, r., Möhn D. (1983), *Merkmale fachsprachlicher Übungen. Beschreibungskategorien für das „Hamburger Gutachten“* (w:) „Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache“ 9, s. 194–228.
- Beier, r., Möhn D. (1984), *Fachtexte in fachsprachlichen Lehr- und Lernmaterialien für den fremdsprachlichen Unterricht*, (w:) „Fachsprache“ 6, z. 3–4, s. 89–115.
- Beier, r., Möhn D. (1988), *Fachsprachlicher Fremdsprachenunterricht. Voraussetzungen und Entscheidungen*, (w:) „Die neueren Sprachen“ 87, z. 1–2, s. 19–75.
- Beißwenger, M. (red.) (2001), *Chat-Kommunikation: Sprache, Interaktion, Sozialität und Identität in synchroner computervermittelter Kommunikation. Perspektiven auf ein interdisziplinäres Forschungsfeld*, Stuttgart 2001.
- Bellert, I. (1970), *Conditions for the coherence of „texts“*, (w:) „Semiotica“ 2, s. 335–363.
- Bellert, I. (1971), *O pewnym warunku spójności tekstu*, (w:) R.M. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław, s. 47–75.
- Beneš, E. (1967), *Die funktionale Satzperspektive. Thema – Rhema – Gliederung im Deutschen*, (w:) „Deutsch als Fremdsprache“ 1, s. 23–28.
- Beneš, E. (1973), *Thema – Rhema – Gliederung und Textlinguistik*, (w:) H. Sitta/ K. Brinker (red.), *Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik. Festgabe für Hans Glinz*, Düsseldorf, s. 42–62.
- Berdychowska, Z. (1982), *Język fachowy w nauczaniu języka niemieckiego na studiach germanistycznych*, (w:) „Acta Universitatis Wratislaviensis 649”, *Germanica Wratislaviensia* XLIX, s. 59–64.
- Berdychowska, Z. (1987), *Übungsgestaltung im fachübergreifenden Fremdsprachenunterricht auf der Grundlage von fachspezifischen Texten*, (w:) „Skamandros – Germanistisches Jahrbuch DDR-VR Polen”, s. 152–159.
- Berdychowska, Z. (1990), *Zum Stellenwert der Fachtextanalyse im Fremdsprachenunterricht*, (w:) W. Pfeiffer (red.), *Deutsch als Fachsprache in der Deutschlehrerausbildung und Fortbildung*, Poznań, s. 65–67.
- Berdychowska, Z. (1993), *Specjalizacja tłumaczenia na studiach filologicznych. Przesłanki i propozycje programowe*, (w:) F. Grucza (red.), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*, Warszawa, s. 81–88.
- Berdychowska, Z. (1996), *Polsko-niemiecka terminologia gramatyczna*, Kraków.
- Berdychowska, Z. (2003), *Personaldeixis. Typologie, Interpretation und Exponenten im Deutschen und Polnischen*, Kraków.
- Berutto G. (1987), *Varietät*, (w:) „Sociolinguistics“ 1, s. 263–267.
- Bilut-Homplewicz, Z. (1993), *Zu ausgewählten Fragen der linguistischen Textbeschreibung (dargestellt am Beispiel literarischer Texte)*, (w:) J. Darski/ Z. Vetulani (red.), *Sprache – Kommunikation – Informatik*, Tübingen, s. 735–739.
- Bilut-Homplewicz, Z. (1998), *Zur Dialogtypologie in der Erzählung aus textlinguistischer Sicht*, Rzeszów.

- Bilut-Homplewicz, Z. (1999), *Zum Textstatus des Dialogs*, (w:) Z. Bilut-Homplewicz (red.), *Zur Mehrdimensionalität des Textes. Repräsentationsformen, Kommunikationsbereiche, Handlungsfunktionen*, Rzeszów, s. 37–46.
- Bilut-Homplewicz, Z. (2003), *Der literarische Text und der literarische Dialog als zukünftige Aufgabenstellung der Textlinguistik*, (w:) M. Cieszkowski/ M. Szczepaniak (red.), *Texte im Wandel. Beiträge zur moderenen Textwissenschaft*, Frankfurt a. M., s. 179–195
- Biniewicz, A./ A. Starzec (1995), *Styl naukowy*, (w:) S. Gajda (red.), *Przewodnik po stylistyce polskiej*, Opole, s. 397–430.
- Biniewicz, J. (1990), *Rozwój polskiej terminologii chemii nieorganicznej*, Opole.
- Bock, Ch. (1985), *Untersuchungen zur Topikstruktur des Textes*, (w:) „Textlinguistik” 12, s. 149–158.
- Boelcke, E./ Thiele P. (1988), *Vergleichende Landeskunde in der Fachsprache Wirtschaft*, (w:) „Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache“ 15, s. 270–285.
- Bogusławski, A. (1983), *Słowo o zdaniu i o tekście*, (w:) T. Dobrzyńska, Janus, E. (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 7–31.
- Boniecka, B. (1983), *Pole gramatyczne jako czynnik spójności tekstu dialogowego*, (w:) T. Dobrzyńska/ E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 231–245.
- Boniecka, B. (1994), *Tekst w kontekście (problemy metodologiczne)*, (w:) „Polonica” XVI, s. 43–67.
- Boniecka, B. (1995), *Pragmatyczne aspekty wypowiedzi dziecięcych*, Lublin.
- Boniecka, B. (1996), *Intertekstualny charakter wypowiedzi dziecięcych*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst i jego odmiany*, Warszawa, s. 87–110.
- Boniecka, B. (1998), *Tekst potoczny a dyskurs*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin, s. 45–62.
- Boniecka, B. (1999), *Lingwistyka tekstu. Teoria i praktyka*, Lublin.
- Borek, H. (1976), *Stan badań i postulaty badawcze w zakresie rozwoju terminologii specjalistycznej*, (w:) „Zeszyty Naukowe. Prace Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych” 4, s. 3–15.
- Brandt, B. (1988), *Wortschatzminimum und kommunikative Orientierung im Fremdsprachenunterricht*, (w:) „Deutsch als Fremdsprache” 4, s. 198–203.
- Brandt, M./ I. Rosengren (1991a), *Handlungsstruktur und Informationsstruktur – zwei Seiten einer Münze*, (w:) „Sprache und Pragmatik. Arbeitsberichte” 24, s. 120–139.
- Brandt, M./ I. Rosengren (1991b), *Zur Handlungsstruktur des Textes*, (w:) „Sprache und Pragmatik. Arbeitsberichte” 24, s. 3–46.
- Brandt, M./ W. Koch/ W. Motsch/ I. Rosengren / D. Viehweger (1983), *Der Einfluß der kommunikativen Strategie auf die Textstruktur – dargestellt am Beispiel des Geschäftsbriefes*, (w:) I. Rosengren (red.), *Sprache und Pragmatik. Lunder Symposium 1982*, Stockholm, s. 105–135.
- Brinker, K. (1971), *Aufgaben und Methoden der Textlinguistik*, (w:) „Wirkendes Wort” 21, s. 217–237.

- Brinker, K. (1973), *Zum Textbegriff in der heutigen Linguistik*, (w:) H. Sitta/ K. Brinker (red.), Studien zur Texttheorie und zur deutschen Grammatik, Mannheim, s. 9–41.
- Brinker, K. (1979), *Zur Gegenstandsbestimmung und Aufgabenstellung der Textlinguistik*, (w:) J.S. Petöfi (red.), Text vs. Sentence, Hamburg, s. 3–12.
- Brinker, K. (1980), *Textthematik als spezifisch textlinguistischer Forschungsbereich*, (w:) W. Kühlwein/ A. Raasch (red.), Sprache und Verstehen. Kongreßberichte der 10. Jahrestagung der Gesellschaft für Angewandte Linguistik GAL, Main 1979, t. II, Tübingen, s. 138–141.
- Brinker, K. (1983), *Textfunktionen. Ansätze zu ihrer Beschreibung*, (w:) „Zeitschrift für germanistische Linguistik“ 11, s. 127–148.
- Brinker, K. (1985), *Einführung in die Textlinguistik*, Berlin.
- Brinker, K. (2000a), *Textstrukturanalyse*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text- und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 164–175.
- Brinker, K. (2000b), *Textfunktionale Analyse*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 175–186.
- Brinker, K. (1997), *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, Berlin.
- Brinker, K./ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.) (2000), Text und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, t. 1–2, Berlin/ New York.
- Brünner, G. (1993), *Mündliche Kommunikation in Fach und Beruf*, (w:) Th. Bungarten (red.), Fachsprachentheorie, t. 2: Konzeptionen und theoretische Richtungen, Toestedt, s. 730–771.
- Brünner, G. (2000), *Wirtschaftskommunikation: Linguistische Analyse ihrer mündlichen Formen*, Tübingen.
- Bugajski, M. (2000), *O perswazyjnej funkcji terminów naukowych*, (w:) K. Madelewski (red.), Regulacyjna funkcja tekstu, Łódź, s. 419–424.
- Buhl, S./ H. Gerzymisch-Arbogast (red.) (1996), *Fach – Text – Übersetzen: Theorie – Praxis – Didaktik mit ausgewählten Beiträgen des Saarbrücker Symposiums 1996*, St. Ingbert.
- Bühler, H. (1988), *Übersetzungstyp und Übersetzungsprozeduren bei sogenannten Fachtexten*, (w:) R. Arntz (red.), Textlinguistik und Fachsprache. Akten des Internationalen übersetzungswissenschaftlichen AILA-Symposiums Hildesheim, 13.–16. April 1987, Hildesheim/ Zürich/ New York, s. 281–297.
- Buhlmann, R. (1989), *Fachsprache Wirtschaft – gibt es sie?*, (w:) „Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache“ 15, s. 82–108.
- Buhlmann, R./ A. Fearn (1987), *Handbuch des Fachsprachenunterrichts. Unter besonderer Berücksichtigung naturwissenschaftlich-technischer Fachsprachen*, Berlin etc.
- Buhlmann, R./ A. Fearn (2000), *Handbuch des Fachsprachenunterrichts: Unter besonderer Berücksichtigung naturwissenschaftlich-technischer Fachsprachen*, (6. überarbeitete und erweiterte Auflage), Tübingen.

- Bungarten, Th. (1992), *HA I N. Hamburger Arbeiten zur Fachsprachenforschung. Ein neues Forum für die pragmatische Diskussion*, (w:) Th. Bungarten (red.), Beiträge zur Fachsprachenforschung. Sprache in Wissenschaft und Technik, Wirtschaft und Rechtswesen, Toestedt, s. 9–14.
- Bungarten, Th. (1993), *Hinsichten zu einer Theorie der Fachsprachen. Zur Einführung*, (w:) Th. Bungarten (red.), Fachsprachentheorie, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffs- und Sachsysteme, Methodologie, Toestedt, s. 13–35.
- Bungarten, Th. (red.) (1981), *Wissenschaftssprache. Beiträge zur Methodologie, theoretischen Fundierung und Deskription*, München.
- Bungarten, Th. (red.) (1988), *Sprache und Information in Wirtschaft und Gesellschaft*, Toestedt.
- Bungarten, Th. (red.) (1993), *Fachsprachentheorie, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffs- und Sachsysteme, Methodologie, t. 2: Konzeptionen und theoretische Richtungen*, Toestedt.
- Bungarten, Th. (red.) (1997), *Aspekte der Unternehmungskultur und Unternehmensidentität in der historischen Wirtschaftslinguistik. Beiträge zur Wirtschaftskommunikation, t. 1*, Toestedt.
- Burzyńska, A.B./ A. Libura (1998), *Analiza nieokreślonych implikatur konwersacyjnych na przykładzie tekstów wywiadów prasowych*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Analizy i interpretacje*, Lublin, s. 71–84.
- Busse, D. (1989), *Sprachwissenschaftliche Terminologie. Verständlichkeits- und Vermittlungsprobleme der linguistischen Fachsprache*, (w:) „Muttersprache” 99, s. 27–38.
- Butler, D. (1979a), *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego I: Terminologizacja wyrazów potocznych*, (w:) „Poradnik Językowy” 2, s. 58–66.
- Butler, D. (1979b), *O wzajemnym oddziaływaniu terminologii i słownictwa ogólnego II: Determinologizacja wyrazów z leksyki specjalnej*, (w:) „Poradnik Językowy” 3, s. 127–135.
- Chomsky, N. (1965), *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass.
- Christmann, U. (2000), *Aspekte der Textverarbeitungs-forschung*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), *Text und Gesprächslinguistik, t. 1*, Berlin/ New York, s. 113–122.
- Coseriu, E. (1962), *Teoria del linaje u linguistica general*, Madrid.
- Czerni, S. (1977), *Słowniki specjalistyczne*, Warszawa.
- Czyżewska-Parys, M. (2001), *Języki fachowe a puryzm w języku niemieckim na przełomie XIX i XX wieku*, (w:) A. Kątny (red.), *Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji*, Olecko, s. 7–16.
- Dakowska, M. (1990), *Psycholingwistyczne aspekty procesu rozumienia języka pisanego a techniki pracy z tekstem fachowym*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 11, s. 45–53.
- Daneš, F. (1968), *Typy tematických poslopnosti v textu (na materiale českého textu odborného)*, (w:) „Slovo a Slovestnost” 29, s. 125–141.
- Daneš, F. (1970), *Zur linguistischen Analyse der Textstruktur*, (w:) „Folia Linguistica” 4, s. 72–78.

- Data, K. (1996), *Wpływ czynników interakcyjnych na tekst*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 83–86.
- Dębski, A. (2000), *Problem stosowalności opisu lingwistycznego*, (w:) B.Z. Kielar / T.P. Krzeszowski / J. Lukszyn / T. Namowicz (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*, Warszawa, s. 35–66.
- Dietz, G. (1995), *Titel wissenschaftlicher Texte*, Tübingen.
- Dijk, T.A. van (1972), *Some aspects of text grammars. A study in theoretical linguistics and poetics*, Paris.
- Dijk, T.A. van (1977), *Text and context. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, London.
- Dijk, T.A. van (1980), *Textwissenschaft. Eine interdisziplinäre Einführung*, München.
- Dijk, T.A. van (1995), *On macrostructures, mental models, and other inventions: A brief theory of the Kintsch – van Dijk theory*, (w:) Ch.A. Weaver III / S. Mannes / Ch.R. Fletscher (red.), *Discourse comprehension. Essay in Honor of Walter Kintsch*, Hillsdale, NJ, s. 383–410.
- Dijk, T.A. van (red.) (2001), *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa.
- Dijk, T.A. van / W. Kintsch (1983), *Strategies of discourse comprehension*, New York / London.
- Dimitrova, St. / R. Karshakova (1992), *Bulgarian Text Linguistics – Present State and Prospects*, (w:) P. Godglück (red.), *Text – Fachwort – Übersetzen. Beiträge eines Kolloquiums in Sofia/Bulgarien*, Frankfurt a. M. etc., s. 9–41.
- Dobrzyńska, T. (1971), *O głosowej delimitacji tekstu*, (w:) R.M. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław, s. 149–188.
- Dobrzyńska, T. (1974a), *O początkach i końcach bajek zwierzęcych*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław, s. 131–163.
- Dobrzyńska, T. (1974b), *Delimitacja tekstu literackiego*, Wrocław.
- Dobrzyńska, T. (1976), *Tempo jako wykładnik spójności w tekście mówionym*, (w:) R.M. Mayenowa (red.), *Semantyka tekstu i języka*, Wrocław, s. 129–143.
- Dobrzyńska, T. (1978), *Delimitacja tekstu pisanego i mówionego*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst, język, poetyka*, Wrocław, s. 101–118.
- Dobrzyńska, T. (1984), *Metafora*, Wrocław.
- Dobrzyńska, T. (1986a), *Warunki interpretacji wypowiedzi metaforycznych*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 55–64.
- Dobrzyńska, T. (1990), *Wypowiedź przenośna relacjonowana w mowie zależnej*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 187–203.
- Dobrzyńska, T. (1992a), *Badania struktury tekstu – nowe źródło inspiracji stylistyki*, (w:) „Stylistyka” I, s. 51–66.
- Dobrzyńska, T. (1992b), *Gatunki pierwotne i wtórne*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Warszawa, s. 75–80.
- Dobrzyńska, T. (1993a), *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa.
- Dobrzyńska, T. (1993b), *Tekst*, (w:) J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wrocław, s. 283–304.

- Dobrzyńska, T. (1996a), *Tekst i styl*, (w:) S. Gajda/ M. Balowski (red.), Styl a tekst, Opole, s. 21–28.
- Dobrzyńska, T. (1996b), *Tekst w perspektywie stylistycznej*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), Tekst i jego odmiany, Warszawa, s. 125–143.
- Dobrzyńska, T. (2001), *Od niespójności do (super)koherencji*, (w:) A. Pajdzińska/ R. Tokarski (red.), Semantyka tekstu artystycznego, Lublin, s. 47–57.
- Dobrzyńska, T. (red.) (1986b), *Teoria tekstu*, Wrocław.
- Dobrzyńska, T. (red.) (1990b), *Tekst w kontekście*, Wrocław.
- Dobrzyńska, T. (red.) (1992c), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Warszawa.
- Dobrzyńska, T./ E. Janus (red.) (1983), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław.
- Dodigovic, M. (1995), *Computergestütztes Lernen und Lehren einer Fachsprache*, Bremen.
- Dominczak, H. (1997), *Probleme der Fachsprache im praktischen Unterricht Deutsch als Fremdsprache: Grundfragen – Konzeptionen – Methoden*, Tübingen.
- Doroszewski, J. (1999), *Polski język medyczny*, (w:) W. Pisarek (red.), Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci, Kraków, s. 33–49.
- Dressler, W. (1970), *Modelle und Methoden der Textsyntax*, (w:) „Folia Linguistica” 4, 64–71.
- Dressler, W. (1972), *Einführung in die Textlinguistik*, Tübingen.
- Dressler, W. (1978), *Wege der Textlinguistik*, (w:) W. Dressler (red.), Textlinguistik, Darmstadt, 1–15.
- Dressler, W. (red.) (1989), *Fachsprache und Kommunikation: Experten im sprachlichen Umgang mit Laien*, Wien.
- Dröge, K. (1978), *Die Fachsprache des Buchdrucks im 19. Jahrhundert*, Lemgo.
- Drozd, L./ W. Seibicke (1973), *Deutsche Fachund Wissenschaftssprache. Bestandsaufnahme – Theorie – Geschichte*, Wiesbaden.
- Duhme, M. (1991), *Phraseologie der deutschen Wirtschaftssprache*, Essen.
- Duszak, A. (1990), *O lokalizacji tematu w zdaniu polskim*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), Tekst w kontekście. Zbiór studiów, Wrocław, s. 105–123.
- Duszak, A. (1992), *Tekst spójny, nieuporządkowany? Niektóre typologiczne uwarunkowania organizacji tekstu*, (w:) W. Woźniakowski (red.), Modele komunikacji międzyludzkiej, Warszawa, s. 31–40.
- Duszak, A. (1998), *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa.
- Dyjak, R. (1999), *Specyfika tłumaczeń tekstów technicznych*, (w:) P. Płusa (red.), Aktualne kierunki traduktologii polskiej, Częstochowa, s. 7–13.
- Dzierżanowski, H. (1981), *Metodyka nauczania tłumaczenia tekstów pisanych*, (w:) F. Grucza (red.), Glottodydaktyka a translatoryka, Warszawa, s. 127–140.
- Ebert, H. (2002), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff? Thesen*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage, Wien, s. 73–76.
- Eckkammer, E.M. (2002), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage, Wien, s. 31–59.
- Eckkammer, E.M./ N. Hödl/ W. Pöckl (1999), *Kontrastive Textologie*, Wien.

- Edmonson, W. (1981), *Spoken Discourse. A Model for Analysis*, London.
- Ehlich, K. (1984), *Zum Textbegriff*, (w:) A. Rothkegel/ B. Sandig (red.), Text – Textsorten – Semantik. Linguistische Modelle und maschinelle Verfahren, Hamburg, s. 9–25.
- Ehlich, K. (1991), „Textsorten“ – Überlegungen zur Praxis der Kategorienbildung in der Textlinguistik, (w:) R. Mackeldey (red.), Textsorten Textmuster in der Sprechund Schriftkommunikation, Leipzig, s. 17–30.
- Enkvist, N.-E. (2000), *Text Linguistics in the Nordic Countries*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Textund Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, t. 1, Berlin/ New York, s. 140–145.
- Esser, U. (1983), *Textverarbeitung – ein schemageleiteter kognitiver Prozeß*, (w:) „Deutsch als Fremdsprache“ 1 (1983), s. 26–29.
- Feilke, H. (2000), *Die pragmatische Wende in der Textlinguistik*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Textund Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, t. 1, Berlin/ New York, s. 64–82.
- Felber, H. (1993), *Fachsprache aus der Sicht der Allgemeinen Terminologielehre*, (w:) Th. Bungarten (red.), Fachsprachentheorie, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffsund Sachsysteme, Methodologie, Toestedt, s. 36–63.
- Felber, H./ G. Budin (1989), *Terminologie in Theorie und Praxis*, Tübingen.
- Fiehler, R./ B. Barden/ M. Elstermann/ B. Kraft (2004), *Eigenschaften gesprochener Sprache*, Tübingen.
- Figarski, W. (2003), *Proces glottodydaktyczny w szkole*, Warszawa.
- Figge, U.L. (1994), *Kognitive Grundlagen textlicher Kohärenz*, (w:) P. Canisius/ C.-P. Herbermann/ G. Tschauder (red.), Text und Grammatik. Festschrift für Roland Harweg zum 60. Geburtstag, Bochum, s. 1–28.
- Figge, U.L. (2000), *Die kognitive Wende in der Textlinguistik*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Textund Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung, t. 1, Berlin/ New York, s. 96–104.
- Fijas, L. (1998), *Das Postulat der Ökonomie für den Fachsprachengebrauch*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), Fachsprachen, t. 1, Berlin/ New York, s. 390–397.
- Fix, U./ S. Habscheid/ J. Klein (red.) (2001), *Zur Kulturspezifität von Textsorten*, Tübingen.
- Fluck, H.-R. (1985), *Fachsprachen*, (3. aktualisierte und erweiterte Auflage), München.
- Fluck, H.-R. (1992), *Didaktik der Fachsprachen. Aufgaben und Arbeitsfelder, Konzepte und Perspektiven im Sprachbereich Deutsch*, Tübingen.
- Fluck, H.-R. (1996), *Fachsprachen: Einführung und Bibliographie* (5. überarbeitete und erweiterte Auflage), Tübingen/ Basel.
- Fluck, H.-R. (1997), *Fachdeutsch in Naturwissenschaft und Technik: Einführung in die Fachsprachen und die Didaktik/Methodik des fachorientierten Fremdspra-*

- chenunterrichts (Deutsch als Fremdsprache)*, (2. neu bearbeitete Auflage), Heidelberg.
- Fluck, H.-R. (1998), *Bedarf, Ziele und Gegenstände fachsprachlicher Ausbildung*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 944–954.
- Fodor, J.A. (1983), *The Modularity of Mind. An Essay on Faculty Psychology*, Cambridge, Mass.
- Forner, W. (red.) (2000), *Fachsprachliche Kontraste oder: die unmögliche Kunst des Übersetzens. Akten des SISIB-Kolloquiums vom 11.–12. Juni 1999*, Frankfurt a. M.
- Fraas, C. (1998), *Lexikalisch-semantische Eigenschaften von Fachsprache*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 428–437.
- Frączek, A.J. (2001), *Język fachowy w dwujęzycznych słownikach ogólnych. Na podstawie dawnych i współczesnych słowników niemiecko-polskich i polsko-niemieckich*, (w:) A. Kątny (red.), *Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji*, Olecko, s. 39–56.
- Fritz, G./ F. Hundsnurscher (red.) (1994), *Handbuch der Dialoganalyse*, Tübingen.
- Gaca, A. (1997), *Zur Textkonnexion aus deutscher und polnischer Sicht*, (w:) „*Studia Germanica Posnaniensia*” XXII, s. 67–82.
- Gajda, S. (1976), *Rozwój polskiej terminologii górniczej*, Opole.
- Gajda, S. (1982), *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Wrocław.
- Gajda, S. (1988), *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, (w:) J. Brzeziński (red.), *Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych*, Zielona Góra, s. 23–34.
- Gajda, S. (1989), *Internacjonalne afiksy w terminologii*, (w:) „*Zeszyty Naukowe WSP w Opolu. Językoznawstwo*” XIV, Opole.
- Gajda, S. (1990a), *Wprowadzenie do teorii terminu*, Opole.
- Gajda, S. (1990b), *Współczesna polszczyzna naukowa. Język czy żargon*, Opole.
- Gajda S. (1993), *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*, (w:) J. Bartmiński (red.), *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, Wrocław, s. 245–258.
- Gajda, S. (1999), *Język nauk humanistycznych*, (w:) W. Pisarek (red.), *Polshczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków, s. 12–32.
- Gajda, S./ A. Adamiszyn (red.) (1991), *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych*, Opole.
- Gajda, S./ M. Balowski (red.) (1996), *Styl a tekst*, Opole.
- Gajewska, U. (2002), *Metatekstemy charakteryzujące wprowadzanie treści pod względem epistemicznym*, (w:) M. Krauz/ K. Ożoga (red.), *Składnia, stylistyka, struktura tekstu*, Rzeszów, s. 60–73.
- Gardt, A. (1988), *Sprachtheoretische Grundlagen und Tendenzen in der Fachsprachenforschung*, (w:) „*Zeitschrift für Germanistische Linguistik*” 26, s. 31–66.
- Gercken, J. (1999), *Kulturen, Sprache und Text als Aspekte von Original und Übersetzung. Theoretische Grundlagen und Exemplifizierung eines Vergleichs kulturspezifischer Textinhalte*, Frankfurt a. M.

- Gerzymisch-Arbogast, H./ J. Pfeil (1996), *Das neue Saarbrücker Curriculum*, (w:) A. Lauer/ H. Gerzymisch-Arbogast/ J. Haller/ E. Steiner (red.), *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtsdag*, Tübingen, s. 307–312.
- Gerzymisch-Arbogast, H. (1996), *Termini im Kontext. Verfahren zur Erschließung und Übersetzung der textspezifischen Bedeutung von fachlichen Ausdrücken*, Tübingen.
- Gläser, R. (1998), *Fachsprachen und Funktionalstile*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 199–208.
- Gläser, R. (red.) (1992), *Aktuelle Probleme der anglistischen Fachtextanalyse*, Frankfurt a. M.
- Glewski, W. (1986), *Z doświadczeń nauczania tłumaczenia kabinowego w ILS*, (w:) F. Grucza (red.), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej*, Warszawa, s. 111–119.
- Gliwiński, T./ Z. Weigt (1997), *Fachdeutsch für Dolmetscher und Übersetzer*, Warszawa.
- Głodowski, W. (1999), *Bez słowa. Komunikacyjne funkcje zachowań niewerbalnych*, Warszawa.
- Gnutzmann, C./ J. Turner (red.) (1980), *Fachsprachen und ihre Anwendung*, Tübingen.
- Gnyś, M. (red.) (1996), *Bibliografia analityczna glottodydaktyki polskiej, t. 3: Język polski jako obcy, cz. 2: Słowniki i rozmówki za lata 1980–1995*, Warszawa.
- Gobyn, L. (1984), *Textsorten. Ein Methodenvergleich, illustriert an einem Märchen*, Brüssel.
- Göpferich, S. (1993), *Die translatorische Behandlung von Textsortenkonventionen in technischen Texte*, (w:) „Lebende Sprachen” 38, s. 49–53.
- Göpferich, S. (1995), *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie – Kontrastierung – Translation*, Tübingen.
- Göpferich, S. (1997), *Fachliches adressatengerecht vermitteln. Interkulturelles Technical Writing. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*, Tübingen.
- Górnicz, M. (2003), *Terminologizacja tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kiejar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych (= Języki Specjalistyczne 3)*, Warszawa, s. 106–117.
- Grabarczyk, Z. (1989), *Preparacja materiałów glottodydaktycznych w zakresie tekstów specjalistycznych*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 10, s. 83–99.
- Greimas, A.J. (1966), *Sémantique structurale*, Paris.
- Greimas, A.J. (1971), *Strukturelle Semantik*, Braunschweig.
- Grochowski, M. (1978), *Czy zjawisko elipsy istnieje?*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst, język, poetyka. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 73–85.
- Grochowski, M. (1996), *Anafora w strukturze tekstu*, Warszawa.
- Große, E.U. (1974), *Texttypen. Linguistik gegenwärtiger Kommunikationsakte*, Stuttgart.
- Große, E.U. (1976), *Text und Kommunikation. Eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte*, Stuttgart.

- Grozeva, M. (2003), *Grammatische Mittel der Textkohäsion oder Über die Funktion des Artikels im Text*, (w:) „Germanistische Linguistik” 171–172, s. 153–166.
- Grucza, F. (1983), *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*, Warszawa.
- Grucza, F. (1985), *Lingwistyka, lingwistyka stosowana, glottodydaktyka, translatoryka*, (w:) F. Grucza (red.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*, Warszawa, s. 19–44.
- Grucza, F. (1988), *Zum Begriff der Sprachkompetenz, Kommunikationskompetenz und Kulturkompetenz*, (w:) N. Hosza/ H.-G. Rolaff (red.), CHLOE. Beihefte zum Daphnis 7. Daß eine Nation die Andere verstehen möge. Festschrift für Marian Szyrocki zu seinem 60. Geburtstag, Amsterdam, s. 309–331
- Grucza, F. (1991), *Terminologia – jej przedmiot, status i znaczenie*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław, s. 11–43.
- Grucza, F. (1992b), *O komunikacji międzyludzkiej – jej podstawach, środkach, rodzajach, płaszczyznach, składnikach i zewnętrznych uwarunkowaniach*, (w:) W. Woźniakowski (red.), *Modele komunikacji międzyludzkiej*, Warszawa, 9–30.
- Grucza, F. (1993a), *Język, ludzkie właściwości językowe, językowa zdolność ludzi*, (w:) J. Piontka/ A. Wiercińska (red.), *Człowiek w perspektywie ujęć biokulturowych*, Poznań, s. 151–174.
- Grucza, F. (1993b), *Zagadnienia ontologii lingwistycznej: O językach ludzkich i ich (rzeczywistym) istnieniu*, (w:) *Opuscula logopaedica. In honorem Leonis Kaczmarek*, Lublin, s. 25–47.
- Grucza, F. (1994), *O językach specjalistycznych (= technolektach) jako pewnych składnikach rzeczywistych języków ludzkich*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki specjalistyczne*, Warszawa, s. 7–27.
- Grucza, F. (1997), *Języki ludzkie a wyrażenia językowe, wiedza a informacja, mózg a umysł ludzki*, (w:) F. Grucza/ M. Dakowska (red.), *Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*, Warszawa, s. 7–21.
- Grucza, F. (2001), *Origins and Development of Applied Linguistics in Poland*, (w:) E.F.K. Koerner/ A. Szwedek (red.), *Towards a History of Linguistics in Poland. From the Early Beginnings to the End of the Twentieth Century*, Amsterdam/ Philadelphia, s. 53–100.
- Grucza, F. (2002), *Języki specjalistyczne – indykatory i/lub determinatory rozwoju cywilizacyjnego*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki (= Języki Specjalistyczne 2)*, Warszawa, s. 9–26.
- Grucza, F. (2003), *Zum Basisgenestand der polnischen (Universitäts) Germanistik: Versuch einer wissenschaftlichen Begründung ihrer Einheit*, (w:) „Kwartalnik Neofilologiczny” L, 1–2, s. 99–115
- Grucza, F. (2004), *O językach dotyczących europejskiej integracji i Uni Europejskiej i potrzebie ukonstytuowania ogólnej lingwistyki języków specjalistycznych*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka (= Języki Specjalistyczne 4)*, Warszawa, s. 9–51.
- Grucza, F. (red.) (1976), *Glottodydaktyka a lingwistyka. Materiały z II Symposium zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jadwisin 13–15 listopada 1974 r.*, Warszawa.

- Grucza, F. (red.) (1981a), *Glottodydaktyka a translatoryka. Materiały z IV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jachranka 3–5 listopada 1976 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1981b), *Bilingwizm a glottodydaktyka. Materiały z V Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Białowieża 26–28 maja 1977 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1985), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka. Materiały z VIII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Jadwisin 5–7 listopada 1982 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1986), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej. Materiały Sympozjum Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW, Białowieża 15–17 maja 1983 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1991), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław.
- Grucza, F. (red.) (1992a), *Bilingwizm, bikulturyzm, implikacje glottodydaktyczne. Materiały z XII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Zaborów 18–20 września 1986 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1992b), *Język, kultura – kompetencja kulturowa. Materiały z XIII Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Zaborów 5–8 listopada 1987 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1992c), *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy. Materiały z XIV Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Warszawa 16–18 grudnia 1988 r.*, Warszawa.
- Grucza, F. (red.) (1993), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy. Materiały z XVI Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW, Białobrzegi 16–17 listopada 1990 r.*, Warszawa.
- Grucza, F./ K. Chomicz-Jung (red.) (1996), *Problemy komunikacji interkulturowej: Jedna Europa – wiele języków. Materiały z XIX Ogólnopolskiego Sympozjum Instytutu Lingwistyki Stosowanej UW i Polskiego Towarzystwa Lingwistyki Stosowanej. Warszawa–Bemowo, 17–19 lutego 1994 r.*, Warszawa.
- Grucza, F./ M. Dakowska (red.) (1997), *Podjęcie kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce. Materiały z XX Sympozjum zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW i Polskie Towarzystwo Lingwistyki Stosowanej, Grzegorzewice 12–14 stycznia 1996 r.*, Warszawa.
- Grucza, F./ Z. Kozłowska (red.) (1994), *Języki specjalistyczne. Materiały z XVII Ogólnopolskiego Sympozjum ILS UW, Warszawa 9–11 stycznia 1992 r.*, Warszawa.
- Grucza, S. (1993), *Zur Konfrontativen Textlinguistik*, (w:) J. Darski/ Z. Vetulani (red.), *Sprache – Kommunikation – Informatik*, Tübingen, s. 425–429.
- Grucza, S. (1995a), *Referenz von Nominalphrasen im Deutschen und Polnischen. Eine konfrontative Untersuchung und ihre glottodidaktischen Implikationen*, Saarbrücken 1995 (rozprawa doktorska).
- Grucza, S. (1995b), *Aspekte der linguistischen Referenzforschung*, (w:) „Kwartalnik Neofilologiczny” XLII, 3 (1995), s. 325–344.

- Grucza, S. (1995c), *Zum Gegenstand der Textlinguistik*, (w:) „Zeitschrift für Germanistik” 1/1995, s. 122–130.
- Grucza, S. (1999), *Kommentierte Auswahlbibliographie zur Germanistischen Artikel-forschung*, (w:) „Kwartalnik Neofilologiczny” XLV, 3, s. 275–304.
- Grucza, S. (2002), *Badania nad językami specjalistycznymi w Niemczech*, (w:) L. Lukszyn/ J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki* (= *Języki Specjalistyczne* 2), Warszawa, s. 81–100.
- Grucza, S. (2002/2003), rec.: *Textund Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. / Linguistics of Text and Conversation. An International Handbook of Contemporary Research*, Klaus Brinker, Gerd Antos, Wolfgang Heinemann, Sven F. Sager (red.), t. 1 i 2 (= „*Handbücher zur Sprachund Kommunikationswissenschaft*”, t. 16.1 i 16.2), Berlin–New York, 2000”, (w:) część 1: „Kwartalnik Neofilologiczny” L, 1 (2002); część 2: „Kwartalnik Neofilologiczny” L, 3 (2003).
- Grucza, S. (2003), *Badania z zakresu lingwistyki tekstu specjalistycznego*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych* (= *Języki Specjalistyczne* 3), Warszawa, s. 35–55.
- Grzegorzczak, P. (1967), *Index Lexicorum Poloniae*, Warszawa.
- Grzegorzczak, R. (1991), *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, (w:) J. Bartmiński/ R. Grzegorzczak (red.), *Funkcje języka i wypowiedzi* (= *Język a Kultura* 4), Wrocław, s. 11–28
- Grzegorzczak, R. (1998), *Głos w dyskusji o pojęciu tekstu i dyskursu*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin, s. 37–43.
- Gülich, E./ Kotschi Th. (1986), *Reformulierungshandlungen als Mittel der Textkonstitution. Untersuchungen zu französischen Texten aus mündlicher Kommunikation*, (w:) W. Motsch (red.) *Satz, Text, sprachliche Handlung/ Berlin*, s. 199–261.
- Gülich, E./ W. Raible (1977), *Linguistische Textmodelle. Grundlagen und Möglichkeiten*, München.
- Gülich, E./ W. Raible (red.) (1972), *Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht*, Frankfurt a. M.
- Hahn, W. von (1983), *Fachkommunikation. Entwicklung. Linguistische Konzepte. Betriebliche Beispiele*, Berlin/ New York.
- Hahn, W. von (1998a), *Das Postulat der Vagheit für den Fachsprachengebrauch*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 378–382.
- Hahn, W. von (1998b), *Das Postulat der Expliziertheit für den Fachsprachengebrauch*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, 383–389.
- Halliday, M.A.K./ A. McIntosh/ P. Sørensen (1966), *The linguistic sciences and language teaching*, London.
- Halliday, M.A.K./ R. Hassan (1976), *Cohesion in English*, New York.
- Handke, K. (1993), *Polskie nazewnictwo przyrodnicze oczami językoznawcy*, (w:) *Historia leków naturalnych*, t. 4, Warszawa, s. 11–23.
- Harris, Z.S. (1952), *Discourse Analysis*, (w:) „*Language*” 28, s. 1–30.

- Hartmann, P. (1964), *Text, Texte, Klassen von Texten*, (w:) „Bogawus” 2, s. 15–25.
- Hartmann, P. (1968), *Textlinguistik als neue linguistische Teildisziplin*, (w:) „Replik” 1, 2, s. 2–7.
- Hartmann, P. (1971), *Texte als linguistisches Objekt*, (w:) W.-D. Stempel (red.), Beiträge zur Textlinguistik, München, s. 9–29.
- Hartmann, P. (1972/ 1964), *Text, Texte, Klassen von Texten*, (w:) W.A. Koch (red.), Strukturelle Textanalyse, Hildesheim/ New York, s. 1–22.
- Hartmann, P./ H. Rieser (red.) (1974), *Angewandte Textlinguistik*, Hamburg.
- Hartung, W. (2000), *Kommunikationsorientierte und handlungstheoretisch ausgerichtete Ansätze*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 83–96.
- Harweg, R. (1968a), *Pronomina und Textkonstitution*, München.
- Harweg, R. (1968b), *Textanfänge in geschriebener und gesprochener Sprache*, (w:) „Orbis” 17, s. 343–388.
- Harweg, R. (1969a), *Bemerkungen zum sogenannten Identitätspronomen derselbe*, (w:) „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik” 36, s. 269–303.
- Harweg, R. (1969b), *Nachfolgeradjektive*, (w:) „Folia Linguistica” 3, s. 333–347.
- Harweg, R. (1993), *Narrative Fachsprache. Ein Beitrag zur Fachtextlinguistik am Beispiel von Sportberichten*, (w:) Th. Bungarten (red.), Fachsprachentheorie, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffs- und Sachsysteme, Methodologie, Toestedt, 848–879.
- Hebel, F./ R. Hoberg/ K.-H. Jahn (red.) (2002), *Fachsprachen und Multimedia*, Frankfurt a. M.
- Heidolph, K.-E. (1966), *Kontextbeziehungen zwischen Sätzen in einer generativen Grammatik*, (w:) „Kybernetika” 2, s. 274–281.
- Heinemann, W. (1982), *Textlinguistik heute. Entwicklung, Probleme, Aufgaben*, (w:) „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig. Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe” s. 210–221.
- Heinemann, W. (1998a), *Textsorte – Textmuster – Texttyp*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 507–523
- Heinemann, W. (1998b), *Aspekte der Textsortendifferenzierung*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin, New York, s. 523–546
- Heinemann, W./ D. Viehweger (1991), *Textlinguistik. Eine Einführung*, Tübingen.
- Heinemann, W./ M. Heinemann (2002), *Grundlagen der Textlinguistik*, Tübingen.
- Hejwowski, K. (2001), *Języki specjalistyczne a kompetencja tłumaczeniowa*, (w:) A. Kątny (red.), Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji, Olecko, s. 171–180.
- Hildebrandt, K. (1998), *Zagadnienia doboru materiałów dydaktycznych i ćwiczeń do zajęć z terminologii kultury oraz historii sztuki*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 16, s. 61–69.
- Hoffmann, L. (1968), *Probleme der Fundierung eines modernen fachbezogenen Fremdsprachenunterrichts*, (w:) R. Růžicka (red.), Probleme der strukturellen Grammatik und Semantik, Leipzig, s. 271–287.

- Hoffmann, L. (1976), *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*, Berlin.
- Hoffmann, L. (1978), *Sprache in Wissenschaft und Technik*, Leipzig.
- Hoffmann, L. (1982), *Linguistische Analyse, didaktische Aufbereitung und effektive Vermittlung von Fachsprachen*, (w:) W. Pfeifer (red.), Deutsch als Fachsprache. Materialien des Internationalen Symposiums des Polnischen Neophilologen-Verbandes und des Internationalen Deutschlehrer-Verbandes, Poznań 3.–6.9.1981, Poznań, s. 17–30.
- Hoffmann, L. (1983), *Fachtextlinguistik*, (w:) „Fachsprache“ 5.2, s. 57–68.
- Hoffmann, L. (1985), *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*, (2. völlig neu bearbeitete Auflage), Berlin.
- Hoffmann, L. (1987), *Ein textlinguistischer Ansatz in der Fachsprachenforschung*, (w:) M. Sprieser (red.), Standpunkte der Fachsprachenforschung, Tübingen, 91–105.
- Hoffmann, L. (1988), *Vom Fachwort zum Fachtext. Beiträge zur Angewandten Linguistik*, Tübingen.
- Hoffmann, L. (1990), *Fachtexte und Fachtextsorten*, Leipzig.
- Hoffmann, L. (1993), *Fachwissen und Fachkommunikation. Zur Dialektik von Systematik und Linearität in den Fachsprachen*, (w:) Th. Bungarten (red.), Fachsprachentheorie, t. 2: Fachsprachliche Terminologie, Begriffs- und Sachsysteme, Methodologie, Toestedt, s. 595–617.
- Hoffmann, L. (1998a), *Fachsprachen als Subsprachen*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), Fachsprachen, t. 1, Berlin/ New York, 189–199.
- Hoffmann, L. (1998b), *Syntaktische und morphologische Eigenschaften von Fachsprache*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), Fachsprachen, t. 1, Berlin/ New York, s. 416–427.
- Hoffmann, L. (1998c), *Anwendungsmöglichkeiten und bisherige Anwendung von linguistischen Methoden in der Fachsprachenforschung*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), Fachsprachen, t. 1, Berlin/ New York, s. 249–269.
- Hoffmann L./ H. Kalverkämper / H.E. Wiegand (red.) (1998), *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft*, t. 1–2, Berlin/ New York.
- Homberger, D. (1990), *Von Experte zu Laie. Fachsprachliche Kommunikation und Wissenstransfer*, (w:) G. Rickheit/ S. Wichter (red.), Dialog. Festschrift für Siegfried Grosse, Tübingen, s. 375–393.
- Hums, L. (1989), *Zur Genese der Fachsprache der Eisenbahn*, (w:) „Muttersprache“ 1, s. 39–54.
- Huszczka, R. (1983), *O pewnych uniwersaliach w tematyczno–rematycznej strukturze zdania*, (w:) T. Dobrzyńska/ E. Janus (red.), Tekst i zdanie. Zbiór studiów, Wrocław, s. 97–124.
- Huszczka, R. (1990a), *Tematyczno-rematyczna struktura zdania w językach różnych typów (normalny podział tematyczno-rematyczny)*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), Tekst w kontekście. Zbiór studiów, Wrocław, s. 55–95.

- Huszcza, R. (1990b), *Czy istnieją zdania czysto rematyczne?*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 97–103.
- Hymes, D. (1972), *On Communicative Competence*, (w:) J.P. Pride/ J. Holmes (red.), *Sociolinguistics: Selected Readings*, Harmondsworth, s. 269–293.
- Hymes, D. (1985), *Toward Linguistic Competence*, (w:) „*AILA Review*” 2, s. 9–23.
- Ickler, Th. (1997), *Die Disziplinierung der Sprache. Fachsprachen in unserer Zeit*, Tübingen.
- Ihwe, I. (1972), *Linguistik in der Literaturwissenschaft. Zur Entwicklung einer modernen Theorie der Literaturwissenschaft*, München.
- Isenberg, H. (1970), *Der Begriff „Text” in der Sprachtheorie*, (w:) „*ASG-Bericht*” 8, Berlin.
- Isenberg, H. (1974), *Texttheorie und Gegenstand der Grammatik*, Berlin.
- Isenberg, H. (1976a), *Einige Grundbegriffe für eine Linguistische Texttheorie*, (w:) Daneš F./ Viehweger D. (red.), *Probleme der Textgrammatik I*, Berlin, s. 47–146.
- Isenberg, H. (1977), *Text vs. Satz*, (w:) Daneš F./ Viehweger D. (red.), *Probleme der Textgrammatik II*, Berlin, s. 119–146.
- Jadacka, H. (1976), *Termin techniczny – pojęcie, budowa, poprawność*, Warszawa.
- Jäger, S. (1999), *Kritische Diskursanalyse. Eine Einführung* (2. überarb. und erw. Auflage), Duisburg.
- Jahr, S. (1993), *Verständlichkeit von Fachtexten in der Verständigung zwischen Experten und Laien*, (w:) „*Informationen Deutsch als Fremdsprache*” 20, s. 651–658.
- Jahr, S. (1996), *Das Verstehen von Fachtexten. Rezeption – Kognition – Applikation*, Tübingen.
- Jancewicz, Z. (1994), *Nauczanie języka specjalistycznego w kierunku międzynarodowej współpracy naukowo-technicznej*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki specjalistyczne*, Warszawa, s. 93–98.
- Janich, N. (2002), *Des Kaisers neue Kleider oder: Die Suche nach einem neuen Textbegriff*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 77–82.
- Jasny, S. (2001), *Trennbare Verben in der gesprochenen Wissenschaftssprache und die Konsequenzen für ihre Behandlung im Unterricht für Deutsch als fremde Wissenschaftssprache*, Regensburg.
- Jaworski, M. (1984), *W sprawie terminologii stosowanej w szkole*, (w:) „*Poradnik Językowy*” s. 447–451.
- Jurkowski, M. (1991), *Metajęzyk terminologii*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław, s. 45–60.
- Juskiewicz, U. (1982), *Z historii i teorii prac nad polską terminologią techniczną*, (w:) „*Poradnik Językowy*” 2, s. 82–88.
- Kallmeyer, W./ W. Klein/ R. Meyer-Hermann/ K. Netzer/ H.J. Siebert (1974), *Lektürenkolleg zur Textlinguistik*, t. 1: *Einführung*, Frankfurt a. M.
- Kallmeyer, W./ R. Meyer-Hermann (1980), *Textlinguistik*, (w:) *Lexikon der Germanistischen Linguistik*, t. 2, Tübingen, s. 245–258.
- Kalverkämper H. (1981), *Orientierung zur Textlinguistik*, Tübingen.

- Kalverkämper, H. (1983), *Textuelle Fachsprachen-Linguistik als Aufgabe*, (w:) „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik” 13–15, s. 124–166.
- Kalverkämper, H. (1990), *Der Einfluß der Fachsprachen auf die Gemeinsprache*, (w:) G. Stickel (red.), Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven, Berlin/ New York, s. 88–101
- Kalverkämper, H. (1987), *Vom Terminus zum Text*, (w:) M. Sprieser (red.), Standpunkte der Fachsprachenforschung, Tübingen, s. 39–69.
- Kalverkämper, H. (1996), *Im Zentrum der Interessen: Fachkommunikation als Leitgröße*, (w:) „Hermes” 16, s. 1–61.
- Kalverkämper, H. (1998a), *Fach und Fachwissen*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), Fachsprachen, t. 1, Berlin/ New York, s. 1–24.
- Kalverkämper, H. (1998b), *Fachsprache und Fachsprachenforschung*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), Fachsprachen, t. 1, Berlin/ New York, s. 48–59.
- Kalverkämper, H. (2000), *Vorläufer der Textlinguistik: die Rhetorik*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Textund Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 1–17.
- Kalverkämper, H./ K.-D. Baumann (red.) 1996), *Fachliche Textsorten. Komponenten – Relationen – Strategien*, Tübingen.
- Kaniuka, W. (2001), *Specyfika języka biznesu w aspekcie gramatyki konfrontatywnej*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 17, s. 39–44.
- Karolak, G. (1991), *Zum Problem kommunikativer Didaktisierungsmöglichkeiten literarischer Texte im Fremdsprachenunterricht*, (w:) „Studia Germanica Posnaniensia” XVII–XVIII, 181–187.
- Kawczyńska, U. (2001), *Praktyczne aspekty zajęć translatorskich ze studentami germanistyki – specjalizacja: język gospodarczy*, (w:) A. Kątny (red.), Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji, Olecko, s. 151–162.
- Kawka, M. (1990), *Metatekst w tekście narracyjnym na przykładzie współczesnych utworów literatury dla dzieci*, Kraków.
- Kątny, A. (red.) (2001), *Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji*, Olecko.
- Kątny, A. (2001), *Kontakty językowe a słownictwo specjalistyczne*, (w:) A. Kątny (red.), Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji, Olecko, s. 17–25.
- Kielar, B.Z. (1973), *Angielskie ekwiwalenty polskich terminów prawnoustrojowych*, Warszawa.
- Kielar, B.Z. (1977), *Language of the Law in the Aspect of Translation*, Warszawa.
- Kielar, B.Z. (1981a), *Nauczanie tłumaczenia w zakresie subjęzyka specjalistycznego*, (w:) F. Grucza (red.), Glottodydaktyka a translatoryka, Warszawa, s. 111–125.
- Kielar, B.Z. (1981b), *Bilingwizm a nauczanie tłumaczenia*, (w:) F. Grucza (red.), Bilingwizm a glottodydaktyka, Warszawa, s. 55–61.
- Kielar, B.Z. (1986), *O adekwatne ujęcie językowych właściwości tłumacza*, (w:) F. Grucza (red.), Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej, Warszawa, s. 29–38.
- Kielar, B.Z. (1988), *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne*, Wrocław.
- Kielar, B.Z. (1991), *Problemy tłumaczenia tekstów specjalistycznych*, (w:) F. Grucza (red.), Teoretyczne podstawy terminologii, Wrocław, s. 133–140.

- Kielar, B.Z. (1992a), *Sposoby interpretacji zjawisk kulturowych przy nauczaniu języka obcego oraz tłumaczenia*, (w:) F. Grucza (red.), *Bilingwizm, biculturalizm, implikacje glottodydaktyczne*, Warszawa, s. 51–63.
- Kielar, B.Z. (1992b), *O wzorach kulturowych i tekstowych w tłumaczeniu i w dydaktyce translacyjnej*, (w:) F. Grucza (red.), *Język, kultura – kompetencja kulturowa*, Warszawa, s. 229–242.
- Kielar, B.Z. (1993), *Nauczanie tłumaczenia: rozważania nad ekwiwalencją i ekwiwalentnym tekstem przekładu*, (w:) F. Grucza (red.), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*, Warszawa, s. 139–150.
- Kielar, B.Z. (1994), *Kształtowanie się translatoryki w latach 1972–1992*, (w:) B.Z. Kielar/ L. Bartoszewicz/ J. Lewandowski (red.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*, Warszawa, s. 45–60.
- Kielar, B.Z. (1996), *Translating statutory texts: in search of meaning and relevance*, (w:) M. Thelen/ B. Lewandowska-Tomaszczyk (red.), *Translation and Meaning, Part 4*, Maastricht, s. 393–398.
- Kielar, B.Z. (1999), *Aspects of Legal Language and Legal Translation*, (w:) J. Tomaszczyk (red.), *Aspects of Legal Language and Legal Translation*, Łódź, s. 183–190.
- Kielar, B.Z. (2000), *O tłumaczeniu tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ T.P. Krzeszowski/ J. Lukszyn/ T. Namowicz (red.), *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*, Warszawa, s. 235–246.
- Kielar, B.Z. (2001), *Harmonizacja terminologii w słowniku*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej (= Języki Specjalistyczne 1)*, Warszawa, s. 37–146.
- Kielar, B.Z. (2002), *Języki specjalistyczne a translatoryka*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki (= Języki Specjalistyczne 2)*, Warszawa, 171–180.
- Kielar B.Z. (2003a), *TS w układzie międzynarodowej komunikacji zawodowej (na przykładzie tłumaczenia tekstów prawnych)*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych (Języki Specjalistyczne 3)*, Warszawa, s. 121–133.
- Kielar, B.Z. (2003b), *Zarys translatoryki*, Warszawa.
- Kielar, B.Z. (2003c), *Aspekty komunikacyjne i funkcjonalne tłumaczenia w dydaktyce translacyjnej*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 18, s. 5–12.
- Kielar, B.Z./ W. Woźniakowski (1984), rec.: *Grucza F./ Zagadnienia Metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana*, (w:) „Kwartalnik Neofilologiczny” XXXI, 3/1984, s. 369–373.
- Kielar, B.Z./ L. Bartoszewicz/ J. Lewandowski (red.) (1994), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej. Materiały XVIII Symposium zorganizowanego przez Instytut Lingwistyki Stosowanej UW. Warszawa 18–19 grudnia 1992 r.*, Warszawa.
- Kielar, B.Z./ S. Grucza (red.) (2003), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych (= Języki Specjalistyczne 3)*, Warszawa.

- Kielar B.Z./ T.P. Krzeszowski/ J. Lukszyn/ T. Namowicz (red.) (2000), *Problemy komunikacji międzykulturowej. Lingwistyka, translatoryka, glottodydaktyka*, Warszawa.
- Kiełb-Starczewska, E. (1999), *Nowa dziedzina studiów filologicznych „język biznesu” – aktualne koncepcje kształcenia w uczelniach wyższych*, (w:) P. Plusa (red.), *Aktualne kierunki traduktologii polskiej*, Częstochowa, s. 29–36.
- Kierkowska, D. (2000), *Praktyczne kształcenie tłumaczy prawniczych i sądowych*, (w:) A. Setkowicz (red.), *O nauczaniu przekładu*, Warszawa, 131–135.
- Kierkowska, D. (2001), *Polski język prawny w przekładzie prawa wspólnotowego*, (w:) A. Kopczyński/ U. Zaliwska-Okrutna (red.), *Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka*, Warszawa, s. 173–182.
- Kintsch W. (1974), *The representation on meaning in meaning*, Hillsdale, NJ.
- Kintsch, W./ T.A. Dijk van (1978), *Toward a model of text comprehension and production*, (w:) „Psychological Review” 85, s. 363–394.
- Klauke, M. (1994), *Fachtexte, Fachtextsorten, Fachtextstrukturen*, (w:) B. Schaefer (red.), *Fachsprachen und Fachkommunikation in Forschung, Lehre und beruflicher Praxis*, Essen, 83–97.
- Klein, J. (red.) (1972), *Textlinguistik*, Frankfurt a. M.
- Klein, W./ Ch. von Steiner (1991), *Text Structure and Referential movement*, (w:) I. Rosengren (red.), *Sprache und Pragmatik* 22, s. 1–32.
- Klein, W./ Ch. von Steiner (1987), *Questio und referentielle Bewegung in Erzählungen*, (w:) „Linguistische Berichte” 109, s. 163–183.
- Klemm, M. (2002a), *Ausgangspunkte: Jeden seinen Textbegriff i n. Textdefinitionen im Vergleich*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 17–29.
- Klemm, M. (2002b), *Textbegriff? Pragmatische Antworten auf eine Gretchenfrage der (Text)Linguistik*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 143–161.
- Knobloch, C. (1990), *Zum Status und zur Geschichte des Textbegriffs. Eine Skizze*, (w:) „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik” 77, s. 66–87.
- Knobloch, C. (1994), *Sprache und Sprechfähigkeit. Sprachpsychologische Konzepte*, Tübingen.
- Knobloch, C. (1998), *Grundlegende Begriffe und zentrale Fragestellungen der Textlinguistik, dargestellt mit Bezug auf Fachtexte*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 443–456.
- Knobloch, C./ B. Schaefer (red.) (1996), *Nomination – fachsprachlich und gemeinsprachlich*, Opladen.
- Koch, W.A. (1971), *Textologie des Englischen. Versuch einer einheitlichen Beschreibung der englischen Grammatik und englischer Texte*, München.
- Koch W./ I. Rosengren/ M. Schonebohm (1981), *Ein pragmatisches Textanalyseprogramm*, (w:) I. Rosengren (red.), *Sprache und Pragmatik. Lunder Symposium 1980*, Lund, s. 155–203.
- Kohrt, M. (1998), *Graphematisch-phonologische*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 438–442.

- Konik, T. (1996), *O Badaniach zmian stylistyczno-retorycznych w redakcji tekstów pisanych*, (w:) Grucza F./ K. Chomicz-Jung (red.), *Problemy komunikacji interkulturowej: Jedna Europa – wiele języków*, Warszawa, s. 121–133.
- Konik, T. (1997), *Koncepcja „figury” i „tła” w analizie stylistyczno-retorycznej tekstów pisanych*, (w:) F. Grucza/ M. Dakowska (red.), *Podejście kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*, Warszawa, s. 65–73.
- Konik, T. (2002), *O prognozach społeczno-gospodarczych z perspektywy językoznawczej*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki (= Języki Specjalistyczne 2)*, Warszawa, s. 101–115.
- Kopczyńska, Z./ L. Pszczołowska (1978), *Forma wierszowa a zagadnienie spójności tekstu*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst, język i poetyka. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 119–127.
- Kornacka, M. (2001), *Słowniki terminologii językoznawczej*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej (= Języki Specjalistyczne)*, Warszawa, s. 45–83.
- Kornacka, M. (2002), *Języki programowania jako języki specjalistyczne*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki (= Języki Specjalistyczne 2)*, Warszawa, s. 116–131.
- Kornacka, M. (2003), *Identyfikatory morfologiczne tekstów specjalistycznych*, (w:) Kielar, B.Z./ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych (= Języki Specjalistyczne 3)*, Warszawa, s. 74–93.
- Korzeb, M.A. (2001), *Główne problemy dydaktyczne związane z tłumaczeniem tekstów prasowych*, (w:) A. Kątny (red.), *Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji*, Olecko, s. 163–169.
- Kowalewska-Dąbrowska, J. (1998), *Wielotekst quasi-cyklu (na przykładzie pięciu wierszy Jana Twardowskiego). Szkic interpretacyjny*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Analizy i interpretacje*, Lublin, 55–70.
- Kozak, J. (2000), *The spirit of the letter. Standards of textuality and the semic codes in translemic analysis*, (w:) „Kwartalnik Neofilologiczny” XLIX, 4, 457–476.
- Kozłowska, Z. (1982), *Translatoryczne aspekty konstrukcji biernych w tekstach naukowych (na materiale rosyjskim)*, (niepublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski), Warszawa
- Kozłowska, Z. (1995), *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)*, Warszawa.
- Kozłowski, A. (1986), *Textlinguistik und ihre glottodidaktischen Implikationen*, (w:) „Folia Linguistica. Acta Universitatis Lodziensis” 14, s. 91–105.
- Kozłowski, A. (1987), *Probleme der Textentschlüsselung und Textanalyse im Fremdsprachenunterricht*, (w:) „Folia Linguistica. Acta Universitatis Lodziensis” 15, s. 133–142.
- Kozłowski, A. (1990), *Der Text im Mittelpunkt des Fremdsprachenunterrichts*, (w:) „Glottodidaktika” XX, s. 21–32.
- Koźbiał, J. (2002a), *Język literatury pięknej jako język specjalistyczny*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki (= Języki Specjalistyczne 2)*, Warszawa, s. 132–140.

- Koźbiał, J. (2002b), *Kilka uwag o krytyce tłumaczenia*, (w:) J. Koźbiał (red.), *Recepcja*. Transfer. Przekład, t. 1, Warszawa, s. 47–55.
- Krämmer, S. (2001), *Sprache, Sprechakt, Kommunikation. Sprechakttheoretische Positionen des 20. Jahrhunderts*, Frankfurt a. M.
- Krauz, M./ J. Litwin (1996), *Delimitatory początku tekstu*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst i jego odmiany*, Warszawa, s. 31–39.
- Krzyszowski, T.P. (1976), *Gramatyki zdania, tekstu i dyskursu a gramatyki pedagogiczne*, (w:) F. Grucza (red.), *Glottodydaktyka a lingwistyka*, Warszawa, s. 37–52.
- Krzyszowski, T.P. (1997), *O znaczeniu przymiotnika „kognitywny”*, (w:) F. Grucza/ M. Dakowska (red.), *Podejścia kognitywne w lingwistyce, translatoryce i glottodydaktyce*, Warszawa, s. 23–34.
- Kuratczyk, M. (2001), *Leksykograficzny obraz lingwistyki w „Encyklopedii językoznawstwa ogólnego”*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej (= Języki Specjalistyczne)*, Warszawa, s. 84–102.
- Kwiryna-Handke K./ Rzetelska-Feleszko E. (1977), *Przewodnik po językoznawstwie polskim 1901–1970*, Wrocław.
- Labocha J. (1996a), *Odbiorca w tekście i wypowiedzi*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 55–60.
- Labocha, J. (1996b), *Tekst, wypowiedź, dyskurs*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 49–53.
- Lachu, C. (1984), *Charakterystyka temporalna tekstu a typ tekstu*, (w:) M. Blicharski (red.), *Problemy lingwistyki tekstu*, Katowice, s. 34–43.
- Langeheine, V. (red.) (2001), *Deutsch in der beruflichen Kommunikation: Grundlagen, Unterrichtspraxis, Materialien*, Göttingen.
- Langner, M. (1984), *Rezeption der Tätigkeitstheorie und der Sprachtätigkeitstheorie in der BRD. Teil I*, (w:) „Deutsche Sprache” 3, s. 110–140.
- Laurén, Ch./ M. Nordmann (1996), *Wissenschaftliche Technolekte*, Tübingen.
- Lee, W. (1992), *Untersuchungen zur mündlichen russischen Fachkommunikation: Gespräche über kulturwissenschaftliche Fragen in Sendungen des sowjetischen Fernsehens*, Berlin.
- Lejczyk, W.M./ L. Biesiekirska (1998), *Terminoznawstwo: przedmiot, metody, struktura*, Białystok.
- Lenz, F. (1989), *Organisationsprinzipien in mündlicher Fachkommunikation. Zur Gesprächsorganisation von Technical Meetings*, Frankfurt a. M.
- Lenz, F. (1993), *Ansätze zur Analyse mündlicher Fachkommunikation*, (w:) Th. Bungarten (red.), *Fachsprachentheorie, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffssysteme und Sachsysteme, Methodologie*, Toestedt, s. 341–367.
- Leont’ev, A.A. (1975), *Psycholinguistische Einheiten und die Erzeugung sprachlicher Äußerungen*, Berlin.
- Leski, K. (1978), *Zasady budowy tezaurusa*, Warszawa.
- Lewandowski J. (1994), *Scjentyficzny model badań naukowych prowadzonych przez ILS w latach 1972–1992*, (w:) B.Z. Kielar/ L. Bartoszewicz/ J. Lewandowski (red.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*, Warszawa, s. 35–44.

- Lewandowski J. (2001), *Języki specjalistyczne. Bibliografia prac opublikowanych w Polsce w latach 1998–2000*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= Języki Specjalistyczne 1), Warszawa, s. 155–161.
- Lewandowski, J. (2002), *Paratypologie i quasi-klasyfikacje polskich języków profesjonalnych*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki* (= Języki specjalistyczne 2), Warszawa, s. 27–40.
- Lewandowski, J. (red.) (2004), *Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka* (= Języki Specjalistyczne 4), Warszawa.
- Lewandowski, J. (red.) (2002), *Problemy technolingwistyki* (= Języki Specjalistyczne 2), Warszawa.
- Lewicka, G. (1995), *Zur Rolle des Textes bei der Entwicklung der kommunikativen Kompetenz im fremdsprachlichen Unterricht für Anfänger*, (w:) „Orbis Linguarum. Legnickie rozprawy filologiczne” 2, s. 167–170.
- Lewicka, G. (1996), *Lingwistyka tekstu a nauczanie komunikacji w języku obcym*, (w:) „Orbis Linguarum. Legnickie rozprawy filologiczne” 5, s. 195–210.
- Lörscher, W./ R. Schulze (1994), *Die britische Diskursanalyse*, (w:) G. Fritz/ F. Hundsnurscher (red.), *Handbuch der Dialoganalyse*, Tübingen, s. 51–68.
- Lothar, H. (1984/ 1985), *Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung*, Berlin.
- Lötscher, A. (1987), *Text und Thema*, Tübingen.
- Lukszyn, J. (1991), *Lingwistyczne problemy badań terminologicznych*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław, s. 79–96.
- Lukszyn, J. (1993), *Kształcenie tłumaczy i nauczycieli języków obcych w zakresie leksykografii dydaktycznej*, (w:) F. Grucza (red.), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*, Warszawa, 89–93.
- Lukszyn, J. (1994a), *Kierunki działalności badawczej w Zakładzie Leksykografii i Gramatykografii Dydaktycznej*, (w:) B.Z. Kielar/ L. Bartoszewicz/ J. Lewandowski (red.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*, Warszawa, s. 61–63.
- Lukszyn, J. (1994b), *O jednostkach leksykograficznych w obcojęzycznym słowniku dydaktycznym*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki specjalistyczne*, Warszawa, s. 39–43.
- Lukszyn, J. (1999), *O substracie lingwistycznym terminologii translatorskiej*, (w:) P. Płusa (red.), *Aktualne kierunki traduktologii polskiej*, Częstochowa, s. 51–58.
- Lukszyn, J. (2001a), *Termin i system terminologiczny w świetle praktyki*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= Języki Specjalistyczne 1), Warszawa, s. 7–25.
- Lukszyn, J. (2001b), *Systemowy słownik terminologii branżowej*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= Języki Specjalistyczne 1), Warszawa, s. 103–119.
- Lukszyn, J. (2002), *Uniwersalia tekstów specjalistycznych*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki* (= Języki Specjalistyczne 2), Warszawa, s. 41–48.

- Lukszyn, J. (2003), *Parametry analizy tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kiejar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych* (= Języki Specjalistyczne 3), Warszawa, s. 9–23.
- Lukszyn, J. (2004), *Leksykon specjalistyczny – słownik terminologiczny – seria terminograficzna*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka* (= Języki Specjalistyczne 4), Warszawa, s. 55–64.
- Lukszyn, J. (red.) (1993), *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Warszawa.
- Lukszyn, J. (red.) (1998), *Tezaurus terminologii translatorskiej* (wydanie II, poprawione i uzupełnione), Warszawa.
- Lukszyn, J. (red.) (2001), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= Języki Specjalistyczne 1), Warszawa.
- Lukszyn, J. (red.) (2002), *Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej*, Warszawa.
- Lukszyn, J./ Zmarzer W. (2001), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Warszawa.
- Lüttich, E.W.B. (1987), *Fachsprachenerwerb im Zweitsprachenerwerb. Probleme der Vermittlung von Fachsprachen in ethnisch heterogenen Gruppen*, (w:) M. Spieser (red.), *Standpunkte der Fachsprachenforschung*, Tübingen, s. 111–128.
- Lutz, L. (1981), *Zum Thema „Thema“*. Einführung in die Thema – Rhema – Theorie, Hamburg.
- Lux, F. (1981), *Text, Situation, Textsorte. Probleme der Textsortenanalyse, dargestellt am Beispiel der britischen Registerlinguistik*, Tübingen.
- Maciejewski, W. (1983), *Podstawy polsko-szwedzkiej kontrastywnej lingwistyki tekstu*, Poznań.
- Mackeldey, R. (red.) (1991), *Textsorten/Textmuster in der Sprechund Schriftkommunikation. Festschrift zum 65. Geburtstag von Wolfgang Heinemann*, Leipzig.
- Majer-Baranowska, U. (1998), *Tekst jako jednostka językowa i jego warianty*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin, s. 27–35.
- Makuchowska, M. (1996), *O delimitacji tekstów modlitewnych*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst i jego odmiany*, Warszawa, s. 71–76.
- Malinowska, E. (1988), *Komunikacja urzędowa i jej zróżnicowanie*, (w:) „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Opolskiego 17. Językoznawstwo” s. 93–100.
- Mamet, P. (2002), *Relacja pomiędzy kompetencją językową a kompetencją merytoryczną na przykładzie języka biznesu*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Problemy technolingwistyki* (= Języki Specjalistyczne 2), Warszawa, s. 141–151.
- Marchwiński, A. (1985), *Pragmatyczne aspekty tłumaczenia*, (w:) F. Grucza (red.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatorska*, Warszawa, s. 263–271.
- Marchwiński, A. (1992a), *Kompetencja kulturowa a kompetencja translatorska. Implikacje dydaktyczne*, (w:) F. Grucza (red.), *Język, kultura – kompetencja kulturowa*, Warszawa, s. 243–253.
- Marchwiński, A. (1992b), *Gramatyka a kompetencja tłumacza*, (w:) F. Grucza (red.), *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*, Warszawa, s. 103–110.
- Marchwiński, A. (1993), *Z problematyki dydaktyzacji tłumaczenia*, (w:) F. Grucza (red.), *Przyczynki do teorii kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy*, Warszawa, s. 133–138.

- Marchwiński, A. (2001), *Związki interdyscyplinarne w słowniku terminologii lingwistycznej*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= Języki Specjalistyczne 1), Warszawa, s. 147–154.
- Marchwiński, A. (2003), *Determinanty ekwiwalencji przekładowej tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych* (= Języki Specjalistyczne 3), Warszawa, s. 147–158.
- Marciniak, S. (1987), *Język wojskowy*, Warszawa.
- Marciszewski, W. (1977), *Zarys programu badań nad strukturą tekstu*, (w:) „Zagadnienia Informacji Naukowej” 1.
- Marniok A. (1996), *Zum Problem der Textfunktion und Deskription in einem phänomenologischen Text*, (w:) „Studia Germanica Posnaniensia” XXIII, s. 105–114.
- Martens, G. (1984), *Text*, (w:) „Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte” 4, s. 403–417.
- Mathesius, V. (1929), *Zur Satzperspektive im modernen Englischen*, (w:) „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen” 155, s. 202–210.
- Mayenowa, M.R. (1971a), *Spójność tekstu a postawa odbiorcy*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław, s. 189–205.
- Mayenowa, M.R. (red.) (1971b), *O spójności tekstu*, Wrocław.
- Mayenowa, M.R. (red.) (1973), *Semiotyka i struktura tekstu*, Wrocław.
- Mayenowa, M.R. (1974a), *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław.
- Mayenowa, M.R. (1974b), *Teoria tekstu a tradycyjne zagadnienia poetyki*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław, s. 299–311.
- Mayenowa, M.R. (red.) (1974c), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław.
- Mayenowa, M.R. (red.) (1976), *Semantyka tekstu i języka*, Wrocław.
- Mayenowa, M.R. (red.) (1978), *Tekst, język, poetyka*, Wrocław.
- Mayer, P. (1975), *Satzverknüpfungsrelationen. Ein Interpretationsmodell für situationsunabhängige Texte*, Tübingen.
- Mazur, J. (1986), *Organizacja tekstu potocznego. Na przykładzie języka polskiego i rosyjskiego*, Lublin.
- Mazur, J. (1989), *Semantische und kommunikative Organisation der gesprochenen Mitteilung*, (w:) M. Abramowicz/ J. Bartmiński (red.), *Tekst ustny – Texte orale. Struktura i pragmatyka. Problemy systematyki*, Wrocław, s. 47–76.
- Mazur J. (1990), *Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym (z zagadnień teoretyczno-metodologicznych)*, (w:) „Socjolingwistyka” 9, s. 71–86.
- Mazur, J. (1997), *Packungsbeilage als Textmuster*, (w:) „Lubelskie Materiały Neofilologiczne” 21, s. 93–216.
- Mazur, J. (2000), *Textlinguistik im slawischen Sprachraum*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), *Text und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*, t. 1, Berlin/ New York, s. 153–163.
- Meier, J. (2002), *Zwischen Textphilologie, Kulturwissenschaft und „neuen Medien”. Interdisziplinäre Anmerkungen und Fragestellungen zum Textbegriff*, (w:) U.

- Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 83–92.
- Mazur, M. (1961), *Terminologia techniczna*, Warszawa.
- Mentrup, W. (1976), *Gemeinsprache und Fachsprache. Überlegungen zur Methodik ihrer lexikographischen Erfassung*, (w:) „Wirkendes Wort” 26, s. 431–443.
- Miczka, E. (1996a), *Rola kategorii ponadzdaniowych w procesie rekonstrukcji tekstu*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst i jego odmiany*, Warszawa, s. 41–52.
- Miczka, E. (1996b), *Sytuacja – tekst – rozumienie tekstu*, (w:) „Stylistyka” V, s. 113–127.
- Miczka, E. (2000), *Prototyp w lingwistyce tekstu*, (w:) D. Ostaszewska (red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*, Katowice 20–31.
- Mikołajczyk, S. (1990), *Składnia tekstów naukowych (dyscypliny humanistyczne)*, Poznań.
- Milewski, T. (1965), *Językoznawstwo*, Warszawa.
- Möhn, D. (1968), *Fachund Gemeinsprache. Zur Emanzipation und Isolation der Sprache*, (w:) W. Mitzka (red.), *Wortgeographie und Gesellschaft. Festgabe für Ludwig Erich Schmitt zum 60. Geburtstag*, Berlin.
- Möhn, D. (1998a), *Fachsprachen und Gemeinsprache*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 157–181.
- Möhn, D. (1998b), *Textsorten und Wissenstransfer*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 561–574.
- Möhn, D./ R. Pelka (1984), *Fachsprachen. Eine Einführung*, Tübingen.
- Möller, L. (2002), *Beitrag zur Diskussion: Brauchen wir einen neuen Textbegriff?*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 93–97.
- Morgenthaler, E. (1980), *Kommunikationsorientierte Textgrammatik. Ein Versuch die kommunikative Kompetenz zur Textbildung und -rezeption aus natürlicher Sprachkompetenz zu erschließen*, Düsseldorf.
- Motsch, W. (1975), *Sprache als Handlungsinstrument*, (w:) „Linguistische Studien” 19, s. 1–65.
- Motsch, W. (1978), *Sprache als Handlungsinstrument*, (w:) W. Motsch (red.), *Kontexte der Grammatiktheorie*, Berlin, s. 11–49.
- Motsch, W. (1979), *Einstellungskonfigurationen und sprachliche Äußerungen. Aspekte des Zusammenhangs zwischen Grammatik und Kommunikation*, (w:) „Untersuchungen zum Verhältnis von Grammatik und Kommunikation”, Berlin, s. 19–47.
- Motsch, W. (1986), *Anforderungen an eine handlungsorientierte Textanalyse*, (w:) „Zeitschrift für Germanistik” 3 (1986), 261–282.
- Motsch, W. (1987), *Zur Illokutionsstruktur von Feststellungstexten*, (w:) „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation (ZPSK)” 40, z. 1, 45–67.
- Motsch, W. (1989), *Dialog – Texte als modular organisierte Strukturen*, (w:) „Sprache und Pragmatik” 11, s. 37–67.
- Motsch, W. (1991), *Anforderungen an eine modulare Textanalyse*, (w:) „Sprache und Pragmatik” 24, s. 47–61.

- Motsch, W. (1992), *Ist die Sprechakttheorie eine Theorie der gesprochenen Sprache?*, (w:) M. Kohrt/ A. Wrobel (red.), *Schreibprozesse – Schreibprodukte*. Festschrift für Gisbert Keseling, Hildesheim/ Zürich/ New York, s. 243–253.
- Motsch, W. (1996a), *Ebenen der Textstruktur. Begründung eines Forschungsprogramms*, (w:) W. Motsch (red.), *Ebenen der Textstruktur. Sprachliche und kommunikative Prinzipien*, Tübingen, s. 3–33.
- Motsch, W. (1996b), *Zur Sequenzierung von Illokutionen*, (w:) W. Motsch (red.), *Ebenen der Textstruktur. Sprachliche und kommunikative Prinzipien*, Tübingen, s. 3–33.
- Motsch, W./ D. Viehweger (1981), *Sprachhandlung, Satz und Text*, (w:) I. Rosengren (red.), *Sprache und Pragmatik. Lunder Symposium 1980*, Lund, s. 125–153.
- Motsch, W./ D. Viehweger (1991), *Illokutionstruktur als Komponente einer modularen Textanalyse*, (w:) „Germanistische Linguistik“ 106–107), s. 107–132.
- Motsch, W./ M. Reis/ I. Rosengren (1990), *Zum Verhältnis von Satz und Text*, (w:) „Deutsche Sprache“ 2, s. 97–125.
- Motsch, W./ R. Pasch (1984), *Bedeutung und illokutive Funktion sprachlicher Äußerungen*, (w:) „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation“ 37), s. 471–489.
- Motsch, W./ R. Pasch (1986), *Illokutive Handlungen*, (w:) W. Motsch (red.), *Satz, Text, sprachliche Handlung*, Berlin, s. 11–79.
- Nabrings, K. (1981), *Sprachliche Varietäten*, Tübingen.
- Nagórko, A. (1974), *Ilościowy opis kategorii nazw wykonawców czynności w systemie i tekstach współczesnego języka polskiego*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław, s. 243–269.
- Niebrzegowska, S. (1998), *Pętla semantyczna w paradygmacie spójnościowym tekstu*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Problemy teoretyczne*, Lublin, s. 169–185.
- Niederhauer, J. (1999), *Wissenschaftssprache und populärwissenschaftliche Vermittlung*, Tübingen.
- Nord, C. (1991), *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methoden und didaktische Anwendungen einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*, (2. verb. Auflage), Heidelberg.
- Nord, C. (1996), *„Wer nimmt den ersten Satz?“ Überlegungen zu neuen Arbeitsformen im Übersetzungsunterricht*, (w:) A. Lauer/ H. Gerzymisch- Arbogast/ J. Haller/ E. Steiner (red.), *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag*, Tübingen, s. 313–327.
- Nowicki, W. (1978), *O ścisłość pojęć i kulturę słowa w technice. Poradnik terminologiczno-językowy opracowany na przykładzie telekomunikacji i dziedzin pokrewnych*, Warszawa.
- Nowicki, W. (1978a), *O ścisłości pojęć i kulturę słowa*, Warszawa.
- Nowicki, W. (1978b), *Działalność twórcza i działalność odtwórcza w pracach terminologicznych*, (w:) „Zagadnienia Naukoznawstwa“ 4.
- Nowicki, W. (1984), *System pojęciowy terminologii*, (w:) „Nauka Polska“ 3.

- Nowicki, W. (1985), *Zarys metody pracy terminologicznej w wybranej dziedzinie wiedzy*, (w:) „Zagadnienia Naukoznawstwa” 3.
- Nowicki, W. (1986), *Podstawy terminologii*, Wrocław.
- Nückles, M. (2001), *Perspektivübernahme von Experten in der Kommunikation mit Laien*, Münster.
- Oksar, E. (1998), *Das Postulat der Anomimität für den Fachsprachengebrauch*, (w:) L. Hoffmann/ H. Kalverkämper/ H.E. Wiegand (red.), *Fachsprachen*, t. 1, Berlin/ New York, s. 397–403.
- Olpińska, M. (2003), *Struktura podręcznika „Tłumaczenie pisemne tekstów specjalistycznych”*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych (= Języki Specjalistyczne 3)*, Warszawa, s. 159–168.
- Olpińska-Mazurek, M./ A. Stępnikowska-Berns (2000), *Terminologia prawnicza i ekonomiczna. Wybór niemieckich i polskich tekstów specjalistycznych z dziedziny prawa i ekonomii dla tłumaczy*, Warszawa.
- Olpińska-Mazurek, M./ A. Stępnikowska. (1996), *Wybrane zagadnienia z zakresu analizy niemieckiego języka prawnego i prawniczego*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 15, 79–89.
- Oomen, U. (1974), *Systemtheorie der Texte*, (w:) „Folia Linguistica” 5, z. 1–2, s. 12–34.
- Ostaszewska, D. (1991), *Organizacja tekstu a problem gromadzenia i scalania jego informacji*, Katowice.
- Ostaszewska, D. (red.) (2000), *Gatunki mowy i ich ewolucja, t. 1: Mowy piękno wielorakie*, Katowice.
- Ostaszewska, D./ E. Sławkowa (1996), *Kontekst rozważania w strukturze tekstu (Analiza funkcjonalno-strukturalna)*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst i jego odmiany*, Warszawa, s. 7–18.
- Paryl, W. (1992), *Językoznawstwo polonistyczne. Przewodnik naukowo-bibliograficzny dla studentów i nauczycieli polonistów*, Wrocław.
- Pawłowski, A. (2001), *Metody kwantytatywne w sekwencyjnej analizie tekstu*, Warszawa.
- Pérennec, M.-H. (2000), *Textlinguistik im romanischen Sprachraum*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), *Text und Gesprächslinguistik*, t. 1, Berlin/ New York, s. 145–153.
- Pérennec, M.-H. (2002), *Von der notwendigen Untersuchungen von Fiktion und Nicht-Fiktion bei einer Text-Typologie*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), *Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage*, Wien, s. 97–107.
- Petioky, V. (1991), *Fachsprachen in der Dolmetscherausbildung*, (w:) V. Kapp (red.), *Übersetzen und Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*, (2. durchges. und erw. Auflage), Heidelberg, s. 109–122.
- Petőfi, J.S. (1971a), *Probleme der ko-textuellen Analyse von Texten*, (w:) J. Ihwe (red.), *Literaturwissenschaft und Linguistik*, t. 1, Frankfurt a. M. s. 173–212.
- Petőfi, J.S. (1971b), *Transformationsgrammatiken und eine ko-textuelle Texttheorie*, Frankfurt a. M.

- Petöfi, J.S. (1971c), „Generativity” and „Textgrammar”, (w:) „Folia Linguistica” 5, s. 277–309.
- Petöfi, J.S. (1973), *Towards an empirically motivated grammatical theory of verbal texts*, (w:) J.S. Petöfi/ H. Rieser (red.), *Studies in Text Grammar*, Boston, s. 205–275.
- Petöfi, J.S. (1983), *Das Forschungsobjekt X und Aspekte der X-ologie*, (w:) M. Faust et al. (red.), *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik*, Tübingen, s. 403–415.
- Pfeiffer, W. (1997), *Tekst w nauczaniu języków obcych. Metodologiczny przyczynek do glottodydaktycznej typologii tekstu*, (w:) A. Dębski (red.), *Plus ratio quam vis. Festschrift für Aleksander Szulc zum 70. Geburtstag*, Kraków, s. 119–127.
- Picht, H. (1988), *Fachsprachliche Phraseologie*, (w:) R. Arntz (red.), *Textlinguistik und Fachsprache*, Hildesheim/ Zürich/ New York, s. 187–196.
- Pieńkos, J. (1999), *Podstawy juryslingwistyki. Język w prawie – prawo w języku*, Warszawa.
- Piepho, H.-E. (1982), *Übungsund Aufgabengestaltungen im Deutschfachsprachenunterricht*, (w:) W. Pfeier (red.), *Deutsch als Fachsprache*, Poznań, s. 57–62.
- Pisarkowa, K. (1968), *Funkcje składniowe polskich zaimków odmiennych*, Wrocław/ Warszawa/ Kraków.
- Pisarkowa, K. (1971), *Uwagi o dystrybucji i zakresie funkcji polskiego zaimka odmiennego*, (w:) R.M. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław, s. 123–139.
- Pisarkowa, K. (1974), *O spójności tekstu mówionego*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław, s. 41–71.
- Pisarkowa, K. (1975), *Składnia rozmowy telefonicznej*, Wrocław.
- Pisarkowa, K. (1976), *O zależności pomiędzy typem tekstu a jego struktur składniową. Miejska polszczyzna mówiona. Metodologia badań. Materiały z Konferencji naukowej w Sosnowcu w dn. 20–21 VI 1974*, Katowice, s. 73–84.
- Pisarkowa, K. (1977a), *Odchylenie a kreatywność*, (w:) „Polonica” III, 141–179.
- Pisarkowa, K. (1977b), *Zur Rolle der Personalpronomina*, (w:) T.A. van Dijk/ S.J. Petöfi (red.), *Grammars and Descriptions*, Berlin/ New York, s. 395–401.
- Pisarkowa, K. (1978a), *Odchylenie twórcze w języku potocznym*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Tekst, język, poetyka. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 163–172.
- Pisarkowa, K. (1978b), *Zdanie mówione a rola kontekstu*, (w:) T. Skubalanka (red.), *Studia nad składnią polszczyzny mówionej*, Wrocław, s. 124–139.
- Pisarkowa, K. (1983), *Pisemny akt mowny jako lekarstwo na konflikt*, (w:) T. Dobrzyńska/ E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 161–169.
- Podobiński, S. (1999), *Adaptacja zapożyczeń w polskim słownictwie technicznym w obrębie nazw osób*, (w:) P. Płusa (red.), *Aktualne kierunki traduktologii polskiej*, Częstochowa, s. 87–96.
- Pogner, K.-H. (1999), *Schreiben im Beruf als Handeln im Fach*, Tübingen.
- Pöll B. (red.) (1993), *Fachsprache – kontrastiv: Beiträge der gleichnamigen Sektion des 21. Österreichischen Linguistentages, Salzburg, 23.–26. Oktober 1993*, Berlin.

- Puzynina, J. (1996), *Przesunięcia kategoryzacji w słowniku i w tekście*, (w:) R. Grzegorzewski/ A. Gajdzińska (red.), *Językowa kategoryzacja świata*, Lublin, s. 113–128.
- Puzynina, J. (1997), *Kontekst a rozumienie tekstu*, (w:) „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LIII, s. 15–32.
- Pytel, W. (2003), *Identyfikatory semantyczne tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Gucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych* (= *Języki Specjalistyczne 3*), Warszawa, s. 59–73.
- Raible, W. (1972), *Satz und Text. Untersuchungen zu vier romanischen Sprachen*, Tübingen.
- Rath, R. (1979), *Kommunikationspraxis. Analysen zur Textbildung und Textgliederung im gesprochenen Deutsch*, Göttingen.
- Rath, R. (1983), *Grammatische Abweichung und interaktioneller Erfolg in der Kommunikation mit Gastarbeitern*, (w:) R. Rath (red.), *Sprachund Verständigungsschwierigkeiten bei Ausländerkindern in Deutschland*, Darmstadt, s. 19–40.
- Rath, R. (1985), *Geschriebene und gesprochene Form der heutigen Standardsprache*, (w:) W. Besch et al. (red.), *Sprachgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Sprache und ihrer Erforschung*, t. 2, Berlin/ New York, s. 1651–1663.
- Rath, R. (1992), *Sprechen wir in Sätzen? Über Einheitenbildung im Alltagsdialog*, (w:) P. Suchsland (red.), *Biologische und soziale Grundlagen der Sprache. Interdisziplinäres Symposium des Wissenschaftsbereichs Germanistik der Friedrich-Schiller-Universität Jena*. 17–19 Okt. 1989, Tübingen, s. 249–263.
- Rath, R. (1994), *Was ist aus der Erforschung der gesprochenen deutschen Sprache geworden? Anmerkungen zur Geschichte eines Wissenschaftsgebietes*, (w:) H. Löffler/ K. Jakob/ B. Kelle (red.), *Texttyp, Sprecher gruppe, Kommunikationsbereich. Studien zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. Festschrift für Hugo Steger zum 65. Geburtstag*, Berlin/ New York, s. 375–395.
- Rath, R. (2005), *Überschriften von Kurznachrichten*, (w:) M. Wierzbicka/ M. Sieradzka/ J. Homa (red.), *Moderne deutsche Texte. Beiträge der Internationalen Germanisten-konferenz Rzeszów 2004*, Frankfurt a. M. etc.
- Riekheit, G./ H. Strohner (1985), *Psycholinguistik der Textverarbeitung*, (w:) „Studium Linguistik” 17–18, s. 1–78.
- Rieser, H. (1973), *Probleme der Textgrammatik*, (w:) „Folia Linguistica” 6, s. 28–46.
- Rieser, H. (1978), *On the development of text grammar*, (w:) W. Dressler (red.), *Textlinguistik*, Darmstadt, s. 6–20.
- Rieser, H./ J. Wirrer (1974), *Zu Teun van Dijks „Some Aspects of Text Grammars”*. *Ein Beitrag zur Textgrammatik und Literaturdiskussion*, (w:) J. Ihwe/ J.S. Petöfi (red.), *Probleme und Perspektiven der neueren textgrammatischen Forschung I*, Hamburg, s. 1–80.
- Roeckle, Th. (1991), *Das Eindeutigkeitspostulat der lexikalischen Fachsprachensemantik*, (w:) „Zeitschrift für germanistische Linguistik” 19, s. 194–208.
- Roeckle, Th. (1999), *Fachsprachen*, Berlin.

- Rolf, E. (1993), *Die Funktion der Gebrauchstextsorten*, Berlin/ New York.
- Rosengren, I. (1980), *Texttheorie*, (w:) H.P. Althaus et al. (red.), Lexikon der Germanistischen Linguistik, Tübingen, s. 275–286.
- Rosengren, I. (1983), *Die Textstruktur als Ergebnis strategischer Überlegungen des Senders*, (w:) Sprache und Pragmatik. Lunder Symposium 1982, Lund, s. 157–191.
- Rosengren, I. (1987), *Hierarchisierung und Sequenzierung von Illokutionen zweier interdependente Strukturierungsprinzipien bei der Textproduktion*, (w:) „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation“ 40, s. 28–44.
- Rosengren, I. (1988), *Die Beziehung zwischen Satztyp und Illokutionstyp aus einer modularen Sicht*, Lund.
- Rothkegel A. (1992), *Textstruktur und Computermodelle der Textgenerierung*, (w:) H.P. Krings/ G. Antos (red.), Textproduktion. Neue Wege der Forschung, Trier, s. 339–353.
- Rudziński, G. (1996), *O potrzebie prowadzenia językowych badań tekstów naukowych*, (w:) „Acta Universitatis Lodziensis” 6, s. 5–11.
- Sadziński, R. (1986), *rec.: „F. Grucza: Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana, Warszawa 1983”*, (w:) „Zeitschrift für Phonetik und Kommunikationsforschung” 39/4, s. 495–498.
- Sadziński, R. (1987), *rec.: „F. Grucza: Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka – jej przedmiot, lingwistyka stosowana, Warszawa 1983”*, (w:) „Zeitschrift für Sprachwissenschaft” 6/1, s. 156–160.
- Sanders, W. (2000), *Vorläufer der Textlinguistik: die Stilistik*, (w:) G. Antos/ K. Brinker/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 17–28.
- Sandig, B. (1972), *Zu Differenzierung gebrauchssprachlicher Textsorten im Deutschen*, (w:) E. Gühlich/ W. Raible (red.), Textsorten. Differenzierungskriterien aus linguistischer Sicht, Frankfurt a. M., s. 113–124.
- Sandig, B. (2000), *Text als prototypisches Konzept*, (w:) M. Mangasser-Wahl (red.), Prototypentheorie in der Linguistik, Tübingen, s. 93–112.
- Sandig, B. (2006), *Textstilistik des Deutschen*, Berlin/ New York.
- Schaeder, B. (red.) (1994), *Fachsprachen und Fachkommunikation in Forschung, Lehre und beruflicher Praxis*, Essen.
- Schaeder, B./ H. Bergenholtz (red.) (1994), *Fachlexikographie. Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern*, Tübingen.
- Schatte, Ch. (1997), *Fachsortenspezifische Verbumbeschreibungen und ihre lexikographische Beschreibung*, (w:) W. Fleischmann (red.), Translationsdidaktik – Grundfragen der Übersetzungswissenschaft, Tübingen, s. 483–487.
- Schatte, Cz. (2001), *Język reklamy a języki fachowe*, (w:) A. Kątny (red.), Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji, Olecko, s. 71–79.
- Scherner, M. (1984), *Sprache als Text. Ansätze zu einer sprachwissenschaftlich begründeten Theorie des Textverstehens*, Tübingen.
- Scherner, M. (1994), *Textverstehen als „Spurenlesen” – Zur texttheoretischen Tragweite dieser Metapher*, (w:) P. Canisius/ C.-P. Herbermann/ G. Tschauder

- (red.), Text und Grammatik. Festschrift für R. Harweg zum 60. Geburtstag, Bochum, s. 317–340.
- Scherner, M. (1996), „Text“. *Untersuchungen zur Begriffsgeschichte*, (w:) „Archiv für Begriffsgeschichte“ XXXIX, s. 103–160.
- Scherner, M. (2000), *Kognitionswissenschaftliche Methoden in der Textanalyse*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 186–195.
- Schleyer, W. (1992), *Möglichkeiten und Bedingungen der Übungsgestaltung im fachsprachlichen Fremdsprachenunterricht*, (w:) J. Albrecht/ R. Baum (red.), Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart, Tübingen, s. 277–294.
- Schmidt, J.S. (1974), *Skizzen zu einer Texttheorie*, (w:) W. Kallmeyer/ W. Klein/ R. Meyer-Hermann/ K. Netzer/ H.J. Siebert (red.), Lektürenkolleg zur Textlinguistik, t. 2: Einführung, Frankfurt a. M., s. 30–46.
- Schmidt, S.J. (1972), *Text als Forschungsobjekt der Texttheorie*, (w:) „Der Deutschunterricht“ 24/4, s. 7–28.
- Schmidt, S.J. (1974), *Literaturwissenschaft als argumentierende Wissenschaft. Zur Grundlegung einer rationalen Literaturwissenschaft*, München.
- Schmidt, V.A. (2003), *Grade der Fachlichkeit in Textsorten zum Themenbereich Mathematik*, Berlin.
- Schmitt, P.A. (1987), *Fachtexte für die Übersetzer-Ausbildung. Probleme und Methoden der Textauswahl*, (w:) R. Ehnert/ W. Schleyer (red.), Übersetzen im Fremdsprachenunterricht: Beiträge zur Übersetzungswissenschaft Annäherungen an eine Übersetzungsdidaktik. Materialien Deutsch als Fremdsprache, Regensburg, s. 111–151.
- Schnotz, W. (1994), *Aufbau von Wissenstrukturen. Untersuchungen zur Kohärenzbildung beim Wissenserwerb mit Texten*, Weinheim.
- Schoenke, E. (2000), *Textlinguistik im deutschsprachigen Raum*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text- und Gesprächslinguistik, t. 2, Berlin/ New York, s. 123–131.
- Schopf, A. (1997), *Fünfzig Jahre englische Sprach- und Literaturwissenschaft: vom Strukturalismus zur Textlinguistik, von Beda Venerabilis zu Dylan Thomas*, Neuried.
- Schreiber, (1999), *Textgrammatik – gesprochene Sprache – Sprachvergleich: Proformen im gesprochenen Französischen und Deutschen*, Frankfurt a. M. etc.
- Schröder, H. (1993a), *Interkulturelle Fachkommunikationsforschung. Aspekte kulturkontrastiver Untersuchungen schriftlicher Wirtschaftskommunikation*, (w:) Th. Bungarten (red.), Fachsprachentheorie, t. 1: Fachsprachliche Terminologie, Begriffs- und Sachsysteme, Methodologie, Toestedt, s. 517–550.
- Schröder, H. (1993b), *Thematische Einleitung. Von der Fachtextlinguistik zur Fachtextpragmatik*, (w:) H. Schröder (red.), Subject-oriented Texts. Language for Special Purposes and Text Theory, Berlin/ New York, IX–XIII.
- Schröder, H. (red.) (1991), *Subject-oriented Texts. Language for Special Purposes and Text Theory*, Berlin/ New York.
- Schröder, H. (red.) (1993c), *Fachtextpragmatik*, Tübingen.

- Searl, J.R. (1969), *Speech acts*, Cambridge.
- Seibicke, W. (1959), *Fachsprache und Gemeinsprache*, (w:) „Muttersprache” 69, s. 70–84.
- Shmokawa, Y. (1986), *Zur thematischen Textstruktur. Thematische Progression und Theme – Thema Gliederung*, (w:) W. Heydrich/ J.S. Petöfi (red.), *Aspekte der Konnexität und Kohärenz von Texten*, Hamburg, s. 103–114.
- Siemianowska, U. (1994), *Terminologia glottodydaktyczna języka polskiego i rosyjskiego. Wybrane zagadnienia*, Toruń.
- Skowronek, B. (1982), *Fachsprache in der Hochschule am Beispiel der Polonistikstudenten*, (w:) Pfeifer W. (red.), *Deutsch als Fachsprache*, Poznań, 117–125.
- Skowronek, B. (1986b), *Zur Beschreibung der Fachsprachen für den Gesteuerten Fremdsprachenunterricht*, (w:) „Glottodidactica” XVIII, s. 49–57.
- Skowronek, B. (2001), *O nauczaniu języków specjalistycznych*, (w:) A. Kątny (red.), *Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji*, Olecko, s. 115–121.
- Skowronek, B./ G. Budin (1985), *Zur Methodologie der Fachsprachenforschung und der fachsprachlichen Barrieren*, Poznań.
- Skubalanka, T. (1991), *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej*, Lublin.
- Skubalanka, T. (2000), *Wprowadzenie do gramatyki stylistycznej języka polskiego*, (wyd. II popr. i uzup.), Lublin.
- Snell-Hornby M./ H.G. Hönig/ P. Kußmaull/ P.A. Schmidt (red.) (1998), *Handbuch Translation*, Tübingen.
- Sökeland, W. (1980), *Indirektheit von Sprechhandlungen: eine linguistische Untersuchung*, Tübingen.
- Spiegel, H.-R. (1988), *Fachsprachenforschung und Terminologearbeit*, (w:) „Die neueren Sprachen” 87, s. 91–111.
- Spiewok, W. (1985), *Überlegungen zur Produktion und Rezeption von Texten*, (w:) „Greifswalder Germanistische Forschungen” 7, s. 4–23.
- Spillner, B. (red.) (1996), *Stil in Fachsprachen*, Frankfurt a. M.
- Stachowiak, H. (1993), *Sprache – Zeichen – Form. Einleitendes zum vierten Pragmatik-Band*, (w:) H. Stachowiak (red.), *Pragmatik. Handbuch pragmatischen Denkens*, t. 4, Hamburg, s. XVII–LXVII.
- Stechow, A./ W. von Sternefeld (1988), *Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der modernen Generativen Grammatik*, Opladen.
- Steger, H. (1988), *Erscheinungsformen der deutschen Sprache. Alltagssprache – Fachsprache – Standardsprache – Dialekt und andere Gliederungstermini*, (w:) „Deutsche Sprache” 16, s. 289–319.
- Steger, H. (1997), *Bilden „gesprochene Sprache” und „geschriebene Sprache” eigene Sprachvarietäten?*, (w:) H. Aust (red.), *Wörter, Schätze, Fugen und Fächer des Wissens. Festgabe für Theodor Lewandowski zum 60. Geburtstag*, Tübingen, s. 35–58.
- Steiger, J. (1989), *Der geschriebene Fachtext: zur Entwicklung schriftlicher Fertigkeiten auf naturwissenschaftlich-technischem Gebiet (auf der Stufe des studienbegleitenden Deutschunterrichts für ausländische Studierende)*, Dresden.

- Stenschke, O. (2002), *Einmal Text-Diskurs und zurück. Welches Interesse hat die diskursanalytische Forschung daran, Ordnung ins Dickicht der Textdefinition(en) zu bringen?*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage, Wien, s. 113–120.
- Stickel, G. (red.) (1990), *Deutsche Gegenwartssprache. Tendenzen und Perspektiven*, Berlin/ New York.
- Stoberski, Z. (1981), *Thumaczenia i terminologia w lingwistyce stosowanej*, (w:) F. Gruzca (red.), Glottodydaktyka i translatoryka, Warszawa, s. 85–109.
- Stoberski, Z. (1982), *Międzynarodowa terminologia naukowa. Problemy, postulaty, oczekiwania*, Warszawa.
- Strecker, B. (1994), *Dialoganalyse und Grammatik*, (w:) G. Fritz/ F. Hundsnurscher (red.), Handbuch der Dialoganalyse, Tübingen, s. 281–298.
- Strohner H. (1990), *Textverstehen: Kognitive und kommunikative Grundlagen der Sprachverarbeitung*, Opladen.
- Strohner, H. (2000), *Wissenssysteme – Wissensstrukturen – Gedächtnis*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Textund Gesprächslinguistik, t. 1, Berlin/ New York, s. 261–274.
- Strohner, H./ G. Rickheit (1990), *Kognitive, kommunikative und sprachliche Zusammenhänge: Eine systemtheoretische Konzeption linguistischer Kohärenz*, (w:) „Linguistische Berichte” 125, s. 3–23.
- Stroińska, M. (1992), *Styl bezosobowy a spójność referencjalna w dyskursie*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), Typy tekstów. Zbiór studiów, Wrocław, s. 15–25.
- Strzelecka, G. (2001), *Bibliographie zu ausgewählten Problemen der Fachsprachenforschung*, (w:) A. Kątny (red.), Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji, Olecko, s. 191–208.
- Stutterheim, C. von (1992), *Questio und Textstruktur*, (w:) H.P. Krings/ G. Antos (red.), Textproduktion. Neue Wege der Forschung, Trier, s. 159–171.
- Sucharowski, W. (1996), *Sprache und Kognition. Neue Perspektiven in der Sprachwissenschaft*, Opladen.
- Szakmary, C. (2002), *Personenreferenz und Textplanung*, Frankfurt a. M.
- Szubert, R. (2001), *Deutsch-polnische kontrastive Untersuchungen im Bereich der juristischen Fachsprache*, Wrocław.
- Szubert, R. (2003), *Słowniki dwujęzyczne a tłumaczenie tekstów specjalistycznych*, (w:) „Studia Niemcoznawcze. Studien zur Deutschkunde” 25, s. 795–804.
- Szumaska D. (1996), *Bez rematu. Metodologia opisu organizacji tematycznej tekstu w ujęciu konfrontatywnym*, Kraków.
- Szwed, J. (1999), *Illokutionsstruktur im Geschäftsbrief*, (w:) Z. Bilut-Homplewicz (red.), Zur Mehrdimensionalität des Textes. Repräsentationsformen, Kommunikationsbereiche, Handlungsfunktionen, Rzeszów, s. 225–236.
- Szymczak, M. (1961), *Uwagi słowotwórcze o polskim współczesnym słownictwie technicznym*, (w:) „Poradnik Językowy”, s. 269–278.
- Szymczak, M. (1978), *Rola i miejsce terminologii w języku ogólnonarodowym*, (w:) „Zagadnienia Naukoznawstwa” 4, s. 513–521.

- Thiel, G. (1991), *Ansätze zu einer Methodologie der übersetzungsrelevanten Textanalyse*, (w:) V. Kapp (red.), *Übersetzen und Dolmetschen. Theoretische Grundlagen, Ausbildung, Berufspraxis*, (2. durchges. und erw. Auflage), Heidelberg, s. 174–185.
- Thiel, G./ G. Thome (1988), *Isotopiekonzept, Informationsstruktur und Fachsprache. Untersuchung an wissenschaftsjournalistischen Texten*, (w:) R. Arntz (red.), *Textlinguistik und Fachsprache*, Hildesheim/ Zürich/ New York, s. 299–331.
- Thiele, W. (2000), *Textlinguistik im englischsprachigem Raum*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), *Text und Gesprächslinguistik*, t. 1, Berlin/ New York, s. 132–139.
- Tomasik-Beck, J. (1977), *Zasady budowy tezasurów wielojęzycznych*, Warszawa.
- Tomczyk-Popińska, E. (1987), *Linguistische Merkmale deutscher gesprochener Standardsprache*, (w:) „*Gesprochene Sprache*” 4, s. 336–358.
- Tomczyk-Popińska, E. (1995), *Metatextuelle Mittel in Gewählten Textsorten der deutschen dialogischen Sprache*, (w:) „*Glottodidactica*” XXIII, s. 93–100.
- Tomczyk-Popińska, E. (1997), *Untersuchungen zu mediolektalen Unterschieden im dialogischen Gegenwartsdeutsch. Didaktische Implikationen*, Warszawa.
- Tomczyk-Popińska, E. (1999), *Składniowe cechy niemieckich dialogów symulowanych*, Warszawa.
- Tomczyk-Popińska, E. (2001), *Zagadnienia specyfiki mówionego języka niemieckiego w glottodydaktyce*, (w:) „*Przegląd Glottodydaktyczny*” 17, s. 69–75.
- Tomczyk-Popińska E. (2003), *Subjektattribute im Gegenwartsdeutschen: In spontanen und simulierten Gesprächen*, (w:) „*Studia Niemcoznawcze. Studien zur Deutschkunde*” XXV, s. 751–759.
- Tomiczek, E. (1977), *Rewolucja naukowo-techniczna a procesy językowe na przykładzie słownictwa współczesnego języka niemieckiego*, (w:) „*Germanica Wratislaviensia*” XXIV, s. 79–95.
- Trumpp, E.C. (1998), *Fachtextsorten kontrastiv. Englisch – Deutsch – Französisch*, Tübingen.
- Trybulec, Z. (1998), *O języku tekstów w matematyce*, (w:) „*Studia Semiotyczne*” XXI–XXII, s. 79–90.
- Trzęsieniecki, K. (1983), *Problem spójności tekstu w związku z aksjomatyczną teorią tekstu*, (w:) T. Dobrzyńska/ E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 201–221.
- Trzęsieniecki, K. (1990), *Tekst – fragment tekstu*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Tekst w kontekście. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 135–144.
- Tschauder, G. (1989), *Textverbindungen. Ansätze zu einer Makrotextologie, auch unter Berücksichtigung fiktionaler Texte*, Bochum.
- Urbanek, D. (2004), *Pęknięte lustro. Tendencje w teorii i praktyce przekładu na tle myśli humanistycznej*, Warszawa.
- Valaityte, D. (1989), *Die Beschreibung der rhema-tematischen Sätze zu ihrem Kontext*, (w:) „*Deutsch als Fremdsprache*” 2/1989, s. 108–110.
- Vater, H. (1982), *Strukturalismus und Transformationsgrammatik. Überblick und Anwendung aufs Deutsche*, Trier.
- Vater, H. (1990a), *Einführung in die Textlinguistik*, Köln.

- Vater, H. (1990b), *Referenzrelationen in Texten*, (w:) K. Brinker (red.), Aspekte der Textualität, Hildesheim etc., s. 19–54.
- Ventola E. (2000), *Discourse Studies in the English-Speaking Countries*, (w:) K. Brinker/ G. Antos/ W. Heinemann/ S.F. Sager (red.), Text und Gesprächslinguistik, t. 2, Berlin/ New York, s. 979–994.
- Verschueren, J. (1995), *The Pragmatic Perspective*, (w:) J. Verschueren/ J.O. Östmann/ J. Blommaert (red.), Handbook of Pragmatics. Manual, Amsterdam/ Philadelphia, 1–19.
- Viehweger, D. (1976), *Semantische Merkmale und Textstruktur*, (w:) F. Daneš/ D. Viehweger (red.), Probleme der Textgrammatik I, Berlin, s. 195–206.
- Viehweger, D. (1977), *Struktur und Funktion nominaler Ketten im Text*, (w:) W. Motsch (red.), Kontexte der Grammatiktheorie, Berlin, s. 149–168.
- Viehweger D. (1979), *Handlungsorientierte vs. Tätigkeitsbezogene Sprachbetrachtung. Einige methodologische Überlegungen*, (w:) „Linguistische Studien“ 62, 106–117.
- Viehweger, D. (1980), *Methodologische Probleme der Textlinguistik*, (w:) „Zeitschrift für Germanistik“ 1, s. 6–20.
- Viehweger, D. (1982), *Sequenzierung von Sprachhandlungen und Prinzipien der Einheitenbildung im Text*, (w:) R. Ruzicka/ W. Motsch (red.), Untersuchungen zur Semantik, Berlin, s. 369–394.
- Viehweger, D. (1988), *Illokutionswissen und Handlungsstruktur*, (w:) „Neuphilologische Mittelungen“ LXXXIX, s. 497–512.
- Viehweger, D. (1989a), *Illokutionswissen: Repräsentationsformen und Organisationsprinzipien*, (w:) „Linguistica“ 17, s. 33–48.
- Viehweger, D. (1989b), *Illokutive Handlungen, globale Handlungen, Illokutionsstrukturen*, (w:) „Linguistische Studien“ 191, s. 20–35.
- Viehweger, D./ G. Spies (1987), *Struktur illokutiver Handlungen in Anordnungstexten*, (w:) W. Motsch (red.), Satz, Text, sprachliche Handlung, Berlin, s. 81–118.
- Völzing, P.L. (1979), *Text und Handlung*, Frankfurt a. M./ Bern/ Los Angeles.
- Wajszczuk J. (1983), *Tekst spójny czy po prostu tekst?*, (w:) T. Dobrzyńska/ E. Janus (red.), Tekst i zdanie. Zbiór studiów, Wrocław, s. 225–229.
- Warchala, J. (1991), *Dialog potoczny a tekst*, Katowice.
- Warnke, J. (2002), *Adieu Text – bienvenue Diskurs? Über Sinn und Zweck einer poststrukturalistischen Entgrenzung des Textbegriffs*, (w:) U. Fix/ K. Adamzik/ G. Antos/ M. Klemm (red.), Brauchen wir einen neuen Textbegriff?: Antworten auf eine Preisfrage, Wien, s. 125–141.
- Warnke, J. (2002), *Texte in Texten. Poststrukturalistischer Diskursbegriff und Textlinguistik*, (w:) K. Adamzik (red.), Texte, Diskurse, Interaktionsrollen. Analysen zu Kommunikation im öffentlichen Raum, Tübingen, s. 1–17.
- Waszakowa, K. (1998), *Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), Tekst. Analizy i interpretacje, Lublin, s. 21–33.
- Waszczuk, O. (2003), *Identyfikatory derywatorologiczne tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Grucza (red.), Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych (= Języki Specjalistyczne 3), Warszawa, s. 94–105.

- Wawrzyniak, Z. (1975), *Konfrontative Textlinguistik und Fremdsprachenunterricht*, (w:) A. Schulz (red.), Sprachwissenschaft und Fremdsprachenunterricht, Poznań, s. 139–147.
- Wawrzyniak, Z. (1978), *Einige Bemerkungen zur kommunikativen Textkompetenz in der Fremdsprache*, (w:) „Deutsch als Fremdsprache” 5, s. 284–286.
- Wawrzyniak Z. (1980), *Einführung in die Textwissenschaft. Probleme der Textbildung im Deutschen*, Warszawa.
- Wawrzyniak, Z. (1986), *Rozumienie i zrozumienie tekstu*, (w:) F. Grucza (red.), Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej, Warszawa, s. 131–137.
- Wawrzyniak, Z. (2002), *Tytuł a tekst*, (w:) M. Krauz/ K. Ożoga (red.), Składnia, stylistyka, struktura tekstu, Rzeszów, s. 85–88.
- Wawrzyniak, Z. (2003), *Zum Begriff der Textpraxis*, (w:) Cieszkowski M./ Szczepaniak M. (red.), Texte im Wandel. Beiträge zur moderenen Textwissenschaft, Frankfurt a. M., s. 15–24.
- Wąsik, Z. (1986), *W sprawie koncepcji antropocentrycznej języka na potrzeby lingwistyki stosowanej. Na marginesie książki Franciszka Gruczy „Zagadnienia Metalingwistyki”*, (w:) „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Linguistica” X, s. 91–102.
- Weigt, Z. (2000), *Pragmatyczno-językowe aspekty powszechnej informacji medycznej na przykładzie polskich i niemieckich ulotek do lekarstw*, (w:) K. Madelewski (red.), Regulacyjna funkcja tekstu, Łódź, s. 425–433.
- Weigt, Z. (2001a), *Języki fachowe w pragmatyce zajęć tłumaczeniowych*, (w:) A. Kątny (red.), Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji, Olecko, s. 129–138.
- Weigt, Z. (2001b), *Język polityki i prawa w dydaktyce tłumaczeniowej*, (w:) A. Kopczyński/ U. Zaliwska-Okrutna (red.), Język rodzimy a język obcy. Komunikacja, przekład, dydaktyka, Warszawa, s. 183–190.
- Weigt, Z. (2004), *Język specjalistyczny – dydaktyka – słownik*, (w:) J. Lewandowski (red.), Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka (= Języki Specjalistyczne 4), Warszawa, s. 202–212.
- Weijenberg, J. (1978), *Deutsch als Fremdsprache: ein Zwischenbericht*, (w:) „Zielsprache Deutsch” 3, s. 9–21.
- Weijenberg, J. (1980), *Authentizität gesprochener Sprache in den Lehrwerken für Deutsch als Fremdsprache*, Heidelberg.
- Weinrich, H. (1967), *Syntax und Didaktik. Bochumer Diskussion*, (w:) „Poetica” 1, s. 109–126.
- Weinrich, H. (1972), *Die Textpartitur als heuristische Methode*, (w:) „Der Deutschunterricht” 4, s. 43–60.
- Wendt, S. (1997), *Terminus – Thesaurus – Text: Theorie und Praxis von Fachbegriffssystemen und ihrer Repräsentation in Fachtexten*, Tübingen.
- Wiegand, H.E. (1995), *Fachlexikographie. Lexicographie spécialisée. Lexicography for Special Purposes*, (w:) „Lexicographica” 11, s. 1–134.
- Wierzbicka, A. (1983), *Genry mowy*, (w:) T. Dobrzyńska/ E. Janus (red.), Tekst i zdanie. Zbiór studiów, Wrocław, s. 125–137.

- Wilkoń, A. (1978), *Język a styl tekstu literackiego*, (w:) A. Wilkoń (red.), *Język artystyczny*, t. 1, (w:) „Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach”, s. 238, 11–21.
- Wilkoń, A. (1987), *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice.
- Wilkoń, A. (2000), *Gatunki pierwotne i wtórne w perspektywie historycznej i współczesnej*, (w:) D. Ostaszewska (red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*, Katowice, s. 13–19.
- Wilkoń, A. (2002), *Spójność i struktura tekstu*, Kraków.
- Wille, L. (2001), *Język fachowy w dydaktyce translacji na przykładzie języka sportowego*, (w:) A. Kątny (red.), *Języki fachowe, problemy dydaktyki i translacji*, Olecko, s. 39–150.
- Wilss, W. (1977), *The science of translation: problems and methods*, Tübingen.
- Witosz, B. (2001a), *Metatekst – w opisie teoritextowym, stylistycznym i pragmatyngwistycznym*, (w:) B. Witosz (red.), *Stylistyka i pragmatyka*, Katowice, s. 73–81.
- Witosz, B. (red.) (2001b), *Stylistyka i pragmatyka*, Katowice.
- Wojnicki, S. (1984), *Nauczanie do celów ograniczonych jako układ glottodydaktyczny*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 6, s. 7–14.
- Wojnicki, S. (1991a), *Subjęzyki specjalistyczne*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław, s. 61–77.
- Wojnicki, S. (1991b), *Nauczanie języków obcych do celów zawodowych*, Warszawa.
- Wojtan, W. (1936), *Historia i bibliografia słownictwa technicznego polskiego*, Lwów.
- Woronzak, J. (1976), *O statystycznym określaniu spójności tekstu*, (w:) M.R. Mayenowa (red.), *Semantyka tekstu i języka*, Wrocław, s. 165–173.
- Woytowicz-Neymann, M. (1980), *Angielski język ekonomii i metody jego nauczania. Zagadnienia wybrane*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 5, s. 83–99.
- Woźniakowski, W. (1994b), *Badania w zakresie lingwistyki czystej prowadzone w Instytucie Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego – próba charakterystyki przez odniesienie do badań światowych*, (w:) B.Z. Kiejar/ L. Bartoszewicz/ J. Lewandowski (red.), *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*, Warszawa, s. 81–100.
- Woźniakowski, W. (1994a), *Lingwistyczny status tzw. subjęzyków specjalistycznych*, (w:) F. Grucza/ Z. Kozłowska (red.), *Języki specjalistyczne*, Warszawa, s. 45–60.
- Wróblewski, B. (1948), *Język prawny i prawniczy*, Kraków.
- Wüster, E. (1979), *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikografie*, Wien/ New York.
- Wysocka, F. (1980), *Polska terminologia lekarska do 1836 r.*, t. 1: *Anatomia*, Wrocław.
- Zawiliński, R. (1927), *O języku zawodowym*, (w:) „Poradnik Językowy” 4, s. 49–51.
- Zawisławska, M. (1989), *Rama interpretacyjna jako narzędzie analizy tekstu*, (w:) J. Bartmiński/ B. Boniecka (red.), *Tekst. Analizy i interpretacje*, Lublin, s. 5–44.
- Ziegler A./ Ch. Dürscheid (red.) (2002), *Kommunikationsform E-Mail*, Tübingen.

- Zieliński, M. (1999), *Języki prawne i prawnicze*, (w:) W. Pisarek (red.), *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, Kraków, s. 50–74.
- Zmarzer, W. (1991), *Leksykografia terminologiczna*, (w:) F. Grucza (red.), *Teoretyczne podstawy terminologii*, Wrocław, s. 117–132.
- Zmarzer, W. (2001), *Typologia słowników terminologicznych*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= *Języki Specjalistyczne 1*), Warszawa, s. 26–44.
- Zmarzer, W. (2003), *Typologia tekstów specjalistycznych*, (w:) B.Z. Kielar/ S. Grucza (red.), *Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych* (= *Języki Specjalistyczne 3*), Warszawa, s. 24–34.
- Zmarzer, W. (2004), *W kwestii typologii słowników terminologicznych*, (w:) J. Lewandowski (red.), *Leksykografia terminologiczna – teoria i praktyka* (= *Języki Specjalistyczne 4*), Warszawa, s. 65–72.
- Zwierzchoń, E. (2001), *Zasady systematyzacji terminologii w słowniku*, (w:) J. Lukszyn (red.), *Metajęzyk lingwistyki. Systemowy słownik terminologii lingwistycznej* (= *Języki Specjalistyczne 1*), Warszawa, s. 120–136.
- Zydroń, J. (1993), *Redundancja językowa w tekstach popularnonaukowych i materiałach glottodydaktycznych*, (w:) „Przegląd Glottodydaktyczny” 12, s. 25–34.
- Żmigrodzka, B. (1996), *Testament – próba rekonstrukcji wzorca gatunkowego*, (w:) „Stylistyka” V, s. 183–197.
- Żmudzki, J. (1989), *Das Ziel als Kategorie der kommunikativ–pragmatischen Textanalyse*, (w:) M. Abramowicz/ J. Bartmiński (red.), *Tekst ustny – texte orale. Struktura i pragmatyka – problemy semantyki – ustność w literaturze*, Wrocław, s. 119–140.
- Żmudzki, J. (1992), *Dynamika tekstu a jego struktura*, (w:) T. Dobrzyńska (red.), *Typy tekstów. Zbiór studiów*, Wrocław, s. 145–155.
- Żmudzki, J. (1997), *Über einige Aspekte der Textualität in der Rezeptionsperspektive des Konsekutivdolmetschen*, (w:) G. Antos/ H. Tietz (red.), *Die Zukunft der Textlinguistik. Traditionen, Transformationen, Trends*, Tübingen, s. 179–192.
- Żmudzki, J. (1999), *Über Heterogenität intertextueller Relationen*, (w:) Z. Bilut-Homplewicz (red.), *Zur Mehrdimensionalität des Textes. Repräsentationsformen, Kommunikationsbereiche, Handlungsfunktionen*, Rzeszów, s. 247–259.
- Żydek-Bednarczuk, U. (1985), *Wyznaczniki prawidłowej komunikacji w języku zawodu, Z problemów współczesnej polszczyzny*, (w:) „Prace Językoznawcze” 10, s. 98–109.
- Żydek-Bednarczuk, U. (1993), *Ein Textinterpretationsmodell und eine Alltagsgesprächsanalyse*, (w:) J. Darski/ Z. Vetulani (red.), *Sprache – Kommunikation – Informatik*, Tübingen, s. 757–762.
- Żydek-Bednarczuk, U. (1994), *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice.
- Żydek-Bednarczuk, U. (1995), *Text und Kontext in der gesprochenen Sprache (am Beispiel des Alltagsgesprächs)*, (w:) „Linguistica Silesiana” 16, s. 93–104.
- Żydek-Bednarczuk, U. (1999), *Pragmatyka funkcjonalna w aspekcie lingwistyki tekstu (na przykładzie analizy tekstu w instytucji)*, (w:) Z. Bilut-Homplewicz

- (red.), Zur Mehrdimensionalität des Textes. Repräsentationsformen, Kommunikationsbereiche, Handlungsfunktionen, Rzeszów, s. 261–273.
- Żydek–Bednarczuk, U. (2001), *Typy, odmiany, klasy tekstów. W poszukiwaniu kryteriów*, (w:) B. Witosz (red.), *Stylistyka i pragmatyka*, Katowice, s. 114–125.
- Żydek–Bednarczuk, U. (2003), *Texttypen, Gattungen/Textsorten, Klassen ... von Texten. Auf der Suche nach Klassifikationsprinzipien*, (w:) M. Cieszkowski/ M. Szczepaniak (red.), *Texte im Wandel. Beiträge zur moderenen Textwissenschaft*, Frankfurt a. M., s. 25–37.

IKL@

Wydawnictwo Naukowe

Institutu Kulturologii i Lingwistyki Antropocentrycznej

Uniwersytet Warszawski